

MAX JAKOBSON - REAALILIBERALISTI.

Niko Kristian Tiitto
Maisterintutkimus
Valtio-oppi
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
Tekijä Niko Kristian Tiitto	
Työn nimi Max Jakobson – reaaliliberalisti.	
Oppiaine Valtio-oppi	Työn tyyppi Maisterintutkimus
Aika Kevät 2021	Sivumäärä 64
Ohjaaja Pekka Korhonen	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää suomalaisen diplomaatti Max Jakobsonin ulkopoliittinen maailmankuva. Ulkopoliittisella maailmankuvalla tarkoitetaan yksilöiden ja ryhmittymien käsityksiä maailmanpolitiikan luonteesta. Ulkopoliittisia maailmankuvia on tutkittu kasvavissa määrin sekä kotimaisen että kansainvälisen koulukuntatutkimuksen piirissä.</p> <p>Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat olivat tulkintatieteellisessä eli interpretivistisessä tieteenfilosofiassa.</p> <p>Tutkimuksessa selvitettiin tekstintulkinnan ja maailmanpolitiikan teorian keinoin Jakobsonin ulkopoliittisen maailmankuvan sijoittumista suomalaisiin ulkopoliittisiin koulukuntiin. Jakobsonin ulkopoliittista maailmankuvaa lähestyttiin tutkimuksessa selvittämällä hänen näkemyksiään kansainvälisen järjestelmän keskeisistä toimijoista, rakenteista ja ilmiöistä sekä hänen käsityksiään Venäjästä Suomen naapurimaana.</p> <p>Tutkimuksen tulkinnallisena lopputuloksena oli Jakobsonin ulkopoliittisen maailmankuvan ymmärtäminen reaaliliberalistiseksi. Reaaliliberalismin voi nähdä kuuluvan euroatlanttiseen koulukuntaan, jossa se edustaa euroatlantismin realistisempaa suuntausta. Jakobsonin ulkopoliittista maailmankuvaa leimaa kansallinen painotus, historian kontingenttius, valtiojohtajien merkitys kansakuntien kohtaloon, epävarmuus ja pelko, voimatasapaino ja voimapolitiikka, varauksellinen suhtautuminen Euroopan unioniin ja Venäjään sekä myönteinen suhtautuminen sotilasliitto Natoon.</p>	
Asiasanat Max Jakobson, kansainvälinen politiikka, Suomen ulkopoliitiikka, maailmankuva, koulukunta, kylmä sota, realismi, liberalismi, globalismi	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston kirjasto	
Muita tietoja	

TAULUKOT JA KUVAT

Taulukko 1 Suomalaisen koulukuntatutkimuksen yhteismalli	11
Kuva 1 Voimatasapainotilanne I: A ja B	36
Kuva 2 Voimatasapaino: A, B ja C	37

SISÄLLYSLUETTELO

MAX JAKOBSONIN BIOGRAFIA	5
1 JOHDANTO	6
2 TEOREETTINEN TAUSTA.....	9
2.1 Koulukuntatutkimus	9
2.2 Maailmanpolitiikan teoria ja ulkopoliittisen realismin sanasto	13
2.2.1 Realismin yleiset piirteet	13
2.2.2 Eurooppalainen ja yhdysvaltalainen realismi.....	17
2.3 Ulkopoliittinen maailmankuva tulkinnallisena apuvälineenä.....	22
3 METODISTA JA METODOLOGIASTA	23
4 AINEISTO.....	26
5 ULKOPOLIITTISEN MAAILMANKUVAN TULKINTA	27
5.1 Historia ja realismi	27
5.1.1 Historiakäsitys	27
5.1.2 Realismi I: sodan ja rauhan tekijät	33
5.1.3 Realismi II: kansallinen voima, geopolitiikka ja ideologia.....	40
5.2 Läntinen suuntautuminen	45
5.2.1 Länsiorientaatio I: puolueettomuuspolitiikka.....	46
5.2.2 Länsiorientaatio II: läntiset toimijat ja rakenteet.....	47
5.3 Venäjä-kuva	50
5.3.1 Venäläinen diplomatia ja ulkopoliitiikka.....	50
5.3.2 Kylmä sota - oliko vastakkainasettelu väistettävissä?.....	53
5.3.3 Eurooppa ja Venäjän idea	55
YHTEENVETO.....	59
6 LÄHTEET	63

MAX JAKOBSONIN BIOGRAFIA

Max Jakobson (30.9.1923 - 9.3.2013) oli suomalainen toimittaja ja diplomaatti. Hän taisteli jatkosodassa yhdessä veljensä Leon kanssa. Sodan jälkeen hän aloitti toimittajana Suomen Tietotoimiston palveluksessa ja siirtyi pian Lontooseen BBC:n maailmanpalvelun suomenkielisten lähetysten toimittajaksi. Toimittajana ollessaan hänen onnistui kerätä Lontoossa ja Washingtonissa aineistoa talvisodasta, jonka pohjalta hän julkaisi vuonna 1955 teoksen *Diplomaattien talvisota*.

Teos herätti J. K. Paasikiven huomion. Paasikiven suosituksesta presidentti Urho Kekkonen nimitti Jakobsonin ulkoministeriön sanomalehtitoimiston päälliköksi vuonna 1958. Tästä nimityksestä alkoi Jakobsonin ura ulkoministeriössä eri tehtävissä, kuten Suomen YK-suurlähettiläänä vuosina 1965–1971 ja Suomen-Tukholman-suurlähettiläänä vuosina 1971–1974. Jakobson pyrki YK:n pääsihteeriksi, mutta hävisi vaalit suurvaltojen vastustuksen takia. Kekkonen ja Jakobsonin kaavailema ETYK sen sijaan toteutui vuonna 1975. Vuodesta 1975 vuoteen 1984 Jakobson toimi Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimitusjohtajan.

Eläkkeelle siirtyessään Jakobsonille vapautui aikaa keskittyä kirjoittamiseen, joka oli hänen intohimonsa. Hän ajoi kylmän sodan päättymisen jälkeen Suomen Euroopan unionin jäsenyyttä sekä toistaiseksi toteuttamattomaksi jäänyttä Nato-jäsenyyttä. Hän kuoli vuonna 2013 Helsingissä. Hän oli kuollessaan 89-vuotias.

Jakobson kirjoitti yli kymmenen kirjaa sekä lukuisia lehtijuttuja ja kolumneja eritoten Helsingin Sanomiin. Kirjoituksissaan Jakobson käsitteli ja kommentoi pääosin ajankohtaisia kansainvälisiä ja ulkopoliittisia kysymyksiä.

1 JOHDANTO

Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää Max Jakobsonin ulkopoliittinen maailmankuva siten kuin se voidaan tulkita hänen kirjallisesta tuotannostaan.

Tutkimusaihe valikoitu minulle kiinnostuksesta kansainväliseen politiikkaan ja erityisesti maailmanpolitiikan debattien taustalla vaikuttaviin käsitteisiin, aatteisiin ja ideologioihin. Eri valtioiden ulko- ja turvallisuuspolitiikka kuulu eräänä tutkimusosa-alueena kansainvälisen politiikan alaan ja niitä voidaan tutkia varsin monesta eri näkökulmasta, kuten turvallisuustutkimuksen tai poliittisen historian kautta.

Tässä tutkimuksessa mielenkiintoni on tutkia ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa aatteellisesti. Ymmärrän aatteet laajasti siten, että ne sisältävät ideoita, käsitteitä, uskomuksia, mielipiteitä ja kannanottoja. Keskeisenä analyttisenä apuvälineenä on **ulkopoliittisen maailmankuvan** käsite. Ulkopoliittisella maailmankuvalla tarkoitan yksittäisten henkilöiden ja ryhmien käsityksiä maailmanpolitiikan luonteesta.

Ulkopoliittisia maailmankuvia on tutkittu koulukuntatutkimuksen keskuudessa. Koulukuntien on nähty tarjoavan erilaisia kilpailevia näkemyksiä kansallisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan suunnasta, jopa valtiolle sopivasta omakuvasta eli identiteetistä.

On paikallaan avata Jakobsonin teoksia. Olen käsitellyt hänen biografiaansa edellisessä osiossa ja esittelen hänen muistelmateossarjansa aineisto-osiossa. Kirjat käsittelevät ensisijaisesti 1900-luvun poliittista historiaa, erityisesti Suomen ulkopoliittikan historiaa ja siihen liittyviä maan sisäisiä tapahtumia sekä henkilöitä. Muistelmateokselle poikkeuksellisella tavalla Jakobson jättää itsensä ja omat tulkintansa sivuun.

Max Jakobson koki toisen maailmansodan kauhut sekä toimi itse Suomen ulkopoliittikan vaikuttajana kylmän sodan aikana. Keskeisenä ulkopoliittisen uran askelkivenä oli ulkoministeriön sanomalehtitoimiston päällikön tehtävä, jossa Jakobsonin tuli perustella ja selventää Suomen ulkopoliittisen linjan taustoja ja toimintaperiaatteita ulkovaltojen lehdistöille ja edustajille. Eri tehtävissään Jakobson pyrki omalla toiminnallaan tasapainottamaan suomalaista ulkopoliitiikkaa idän ja lännen asettamien poliittisten ja taloudellisten vetovoimien välillä. Erityisenä toiminnan painoalueena

Jakobsonilla oli läntisen kaupan edistäminen. Kylmän sodan päätyttyä Jakobson kannatti Suomen liittymistä Euroopan unioniin ja sotilasliitto Natoon, joiden hän näki mahdollistavan suomalaisille pääsyn mantereen ulkopolitiikan ja turvallisuuden päätöksenteon kovaan ytimeen.

Minkäläisten kirjallisen ja ajatuksellisten vaikutteiden innoittamana Jakobson urallaan toimi ja minkälaisia lähteitä hän käytti omassa kirjallisessa tuotannossaan? Hentilä kollegoineen (et al. 2018) ovat tätä tarkastelua varten tehneet hyvää työtä selvittäessään Jakobsonin henkilökohtaisen kirjaston sisältöä. Jakobsonin tytär Linda Jakobson luovutti noin 90 hyllymetriä käsittävän isänsä Maxin henkilökohtaisen kirjaston Kansalliskirjastolle vuonna 2014. Osa teoksista on Jakobsonille henkilökohtaisesti omistettuja kirjoja Englannissa ja Yhdysvalloissa tutustumiltaan tutkijoilta, journalisteilta ja poliitikoilta (mts., 17). Suurin osa kirjaston teoksista koskevat valtio-oppia, yhteiskuntatieteitä ja Suomen historiaa (mts., 25). Ulkopolitiikan kannalta merkityksellisiä kirjoittajia, joita kirjastosta löytyy, ovat muun muassa ranskalainen sosiologi Raymond Aron (mts., 33), yhdysvaltalainen diplomaatti ja historioitsija George Kennan (mts., 38) sekä myöskin yhdysvaltalainen diplomaatti Henry Kissinger (mts., 47). Kirjastonsa perusteella Jakobsonin ulkopoliittiset vaikuttimet tulevat paljolti eurooppalaisperäisestä klassisesta realismista ja sen liberaalimmista suuntauksista.

Jakobson ei omassa tuotannossaan soveltanut maailmanpolitiikan klassikkoteoksia (ks., Jakobsonin omissa teoksissaan käyttämä lähdekirjallisuus, Hentilä et al. 2018, 155–156). Samoin hän karttoi maailmanpolitiikan teoreettisten käsitteiden käyttöä omassa tuotannossaan. Tätä selittänee paljolti se, ettei hänellä ollut yliopistollista koulutusta eikä sen tuomaa teoriaa koskevaa tuntemusta. Teoriakirjallisuuden sijaan Jakobsonin kansainvälisiin suhteisiin kohdistuva mielenkiinto suuntautui maailmanpolitiikan historiaan.

Onko mielekästä siten tarkastella Jakobsonin ajattelua sellaisten kirjoittajien teosten ja käsitteiden kautta, joita hän ei ole itse mahdollisesti laisinkaan tuntenut ja soveltanut? Miksei tutkimuksessa ole luettu enemmän Jakobsonin lukemia teoksia vaan pääpaino on ollut teoreettisessa kirjallisuudessa?

Vaikeuksia tuottaa Jakobsonin innoittamat kirjoittajat, kuten Kissinger ja Kennan. He ovat ensisijaisesti historiantutkijoita eivätkä maailmanpolitiikan teoreetikkoja, minkä vuoksi heidän teoksiensa hyödyllisyys teoreettiselle tutkimukselle on vähäistä. Tyypillisesti historiategoksiin ei sisälly teoreettista pohdintaa, vaan niissä painottuu narratiivinen kerronta. Kennanin osalta esimerkiksi Mayers on huomauttanut, että Kennan suhtautui akateemiseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen hyvin kärsimättömästi eikä hänellä liioin ollut mielenkiintoa teoreettisempaan pohdintaan (1990, 317). Diplomaattina Kennan oli pragmaatikko. Historioitsijana hän oli taas kansainvälisten tapahtumien kuvaaja. Kummassakaan roolissa hän ei ollut teoreetikko. Kennanin teorian karttaminen tekee hänestä vaikeasti sovellettavan ajattelijan tutkimuksen teoreettisiin tarpeisiin. Sama pätee myös laajalti myös Kissingeriin.

Vaikka olenkin onnistunut sisällyttämään heidän ajatteluaan tutkielman, niin tutkielman onnistumisen kannalta heidän tuotantoonsa keskittyminen ei olisi tuonut tutkielmaan riittävää teoreettista pohjaa. Kattavampi perehtyminen näiden kirjoittajien teoksiin olisi voinut koitua ajallisestikin liian rasittavaksi. Näiden syiden vuoksi olen kokenut hyödyllisemmäksi keskittyä Jakobsonin kirjallisten vaikuttimien sijaan teoreettisempaan kirjallisuuteen. Se on ollut helpompaa ja hyödyllisempää.

Aineisto muodostui haasteelliseksi tulkittavaksi. Jakobsonin teoreettisten käsitteiden lähes olematon käyttö ja harvat vihjeet hänen omista käsityksistään ja arvoistaan ovat myös osaltaan pakottaneet minua painottamaan tutkimuksessa teoriaa suhteutettuna varsinaiseen aineistoon. Mielestäni teorian painottaminen on ollut kuitenkin järkevä ratkaisu. Sen avulla aineistosta on saatu irti paljon mielenkiintoista tulkintamateriaalia.

Tutkimuksen rakenne on seuraava. Johdannon jälkeen käsittelen tutkimuksen teoreettista taustaa, aiempaa kirjallisuutta ja tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä. Sen jälkeen esittelen tutkimuksen metodologiset lähtökohdat ja menetelmän. Analyysiosiossa tarkastelen Jakobsonin historiakäsitystä ja hänen ajatustensa yhteneväisyyksiä ulkopoliittisen realismin kanssa, näkemyksiään läntisistä toimijoista ja rakenteista sekä suhtautumistaan Venäjään. Lopuksi pohdin analyysin ”tulkintatuloksia” suhteessa teoreettiseen taustaan sekä arvioin tutkimuksen heikkouksia ja puutteita.

Olen päättänyt suomentaa kaikki englanninkieliset sitaatit, koska olen halunnut pitää tutkimuksen kieliasun yhtenäisenä. Olen pyrkinyt suosimaan suomenkielisiä käännöksiä eri käsitteiden osalta ja pyrkinyt välttämään englanninkielisiä lainasanoja.

2 TEOREETTINEN TAUSTA

Käsittelen seuraavaksi tutkimuksen teoreettista taustaa. Käyn läpi aiempaa tutkimusta ja esittelen tutkimuksen kannalta keskeisen teoriakäsitteistön, jotka toimivat tutkimuksen tulkintaa tukevinä teoreettisina apuvälineinä.

2.1 Koulukuntatutkimus

Niin kauan kuin ihmiset ovat olleet tekemisissä toisten ihmisryhmittymien kanssa, niin kauan on oltu mitä luultavimmin kiinnostuneita vastapuolen, *toisen*, mielenliikkeistä: mitä mieltä *toiset* ovat omista, ovatko *toiset* ystävällisiä vai vihamielisiä, miksi ja mihin *toiset* pyrkivät ja niin edelleen.

Ihmisryhmittymien järjestäytyessä valtiollisiksi toimijoiksi ja diplomaattien muodostuessa historian saatossa entistä erikoistuneemmaksi ja omat erityisoikeudet tunnustavaksi ammattikunnaksi ulkovaltojen politiikan muutoksia ja aikeita on pyritty tunnustelemaan valtiovierailujen, lähetystöjen virallisen (ja epävirallisen) tiedonhankinnan sekä myös erilaisen tutkimustyön kautta. Tavoitteena on ollut – jos asiaa tarkastellaan perinteisen ulkopoliittisen realismin näkökulmasta – varautuminen kansainvälisen toimintaympäristön muutoksiin ja haasteisiin sekä ”suhteellisen edun” tavoitteluun, kuten Keijo Korhonen on yhteiskuntien keskinäistä kilvoittelua käsitteellistänyt (1989, 13–24). Toisaalta ulkopoliittisen ajattelun kirjoon mahtuu rauhanomaisempiakin ja yhteistyötä korostavia näkökulmia. Maailmanpoliittisen pelin sääntöihin sisältyy myös yhteistyötä.

Tällaisessa poliittisessa pelissä toisen osapuolen ajattelun ymmärtäminen on kilpailuvaltti. Entäpä tapauksessa, jossa mielenkiinto kohdistuu oman puolen politiikkalankakerän mielenpaulojen purkamiseen? Tällöin pyrkimyksenä voi olla kansallisen itseymmärryksen syventäminen, aito kiinnostus aiheeseen tai oman politiikkaposition vahvistaminen ja vastakkaisten asemien horjuttaminen ulkopoliittisen tutki-

muksen ajatusten areenassa, jossa ulkopoliittista debattia käydään sanoin eikä miekoin. Syitä ja motiiveja on monia, mutta tutkimuksen piirissä yhdistävänä tekijöinä ovat varmasti tutkimustyön itsensä tuottama mielihyvä, tahto ohjata ulkopoliitiikan suuntaa kohti parempaa ja pyrkimys aidosti ymmärtää sellaistenkin henkilöiden ja toimijoiden ajatuksia, joita tutkija ei henkilökohtaisesti jaa.

Suomalaisessa ulkopoliitiikan tutkimuksessa on viime vuosikymmenen aikana kiinnostuttu kasvavissa määrin aatteiden, identiteettien ja historian merkitykseen ulkopoliittisessa ajattelussa ja päätöksenteossa (ks. Haukkala ja Vaahtoranta, 2016; Pesu 2017; Juntunen 2018). Yhteistä tutkimukselle on ollut tarkastella suomalaista ulkopoliittikkaa koskevaa väittelyä **koulukuntien** kautta. Koulukunnat on nähty ulko- ja turvallisuuspoliittisessa keskustelussa olevina tulkintoina ulkopoliittisen toimintaympäristön kehityksestä ja sen merkityksestä Suomen turvallisuudelle (esim. Haukkala ja Vaahtoranta 2016). Samoin tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita ulkopoliittikkadebatissa käytävistä käsityksistä Suomelle sopivasta valtiollisesta omakuvasta (Pesu 2017, 281) ja koulukuntia on tarkasteltu myös kansallishistoriallisina traditioina (Juntunen 2018, 41). Haukkala ja Vaahtoranta toteavat, että koulukunnat ovat ”puhtaaksiviljeltyjä ideaalityyppejä, analyyttisiä linsejä, joita ei sellaisinaan välttämättä voi johtaa mihinkään yksittäiseen poliittikkoon tai puolueeseen” (2016, 61). Koulukunnat ovat siten laajalti tutkimuksessa, ei niinkään päivänpolitiikassa, käytettäviä käsitteitä.

Koulukuntia on teorioitu vaihtelevista näkökulmista. Esimerkiksi Haukkala ja Juntunen näkevät Venäjä-uhan hallitsemisen ”arvaamattomassa kansainvälispoliittisessa tilanteessa” olevan yksi Suomen ulkopoliittisista tärkeimmistä haasteista yhdessä, minkä vuoksi he painotavat koulukuntia erilaisina vastauksina Venäjän muodostaan uhan potentiaaliin ja eurooppalaisen toimintaympäristön muodostamiin haasteisiin (2016, 56). Haukkala ja Juntunen erottavat kolme koulukuntaa: pienvaltio-realismien, euroatlantismin ja globalismin. Käsittelen näitä koulukuntia kattavammin alempana.

Pesu (2017) on lähestynyt koulukuntia valtiolle sopivan identiteetin eli omakuvan näkökulmasta, jonka hän näkee koostuvan kolmesta tekijästä: sosiaalisesta tarkoituksesta, statuksesta ja maailmankuvasta. *Sosiaalisella tarkoituksella ja statuksella* hän viittaa vastaavasti valtion sisäisiin ominaispiirteisiin (esim. demokratia, liberaalien arvojen edistäminen) sekä maan ulkoisen asemaan suhteessa toisiin maihin ja valtion vastuisiin ja oikeuksiin (ks. mts., 281). Maailmankuvilla tarkoitetaan näkemyksiä kansainvälisen politiikan luonteesta, minkä Pesu näkee ikään kuin pohjustavan näkemyksiä valtion sosiaalisesta tarkoituksesta ja statuksesta (mts., 281). Haukkalan ja Vaahtorannan tavoin Pesu hahmottaa koulukuntina pienvaltio-realismien, euroatlantismin ja globalismin sekä neljäntenä integrationistisen eli *euromrealistisen koulukunnan*, jonka mukaan Suomen oli aika luopua puolueettomuudesta voidakseen toimia täysvaltaisena Euroopan unionin jäsenenä, mutta joka painotti myös Venäjän roolia Suomen liikkumatilaa rajaavana tekijänä, minkä vuoksi Suomen ei EU-jäsenyydestä huoli-

matta tulisi liittoutua mihinkään sotilasliittoon (Pesu 2017, 285). En käsittele tässä tutkimuksessa eurorealismia sen enempää, koska se ei ole Jakobsonin tulkinnan kannalta relevantti koulukunta.

Myös Juntunen on tarkastellut koulukuntia pienvaltiorealismien, euroatlantismin ja globalismin nimikkein, mutta hän on hahmotellut koulukuntia vastauksina kysymyksiin ulkopoliittikan toiminta-alan laajuudesta, sen keinoista ja tavoitteista Naun esitystä mukaillen (2018, 45; Nau 2012).

Ulkopolitiikan **laajuus** koskee sitä, tulisiko ulkopoliittisten hankkeiden olla läh-
tökohtaisesti kansallisia, alueellisia tai globaaleja ja se koskee siten kysymyksiä siitä, kuinka paljon valtion tulisi osallistua maailmanpolitiikkaan ja minkälaisen ulkopoliittisen roolin se näkee itsensä omaavan (Nau 2012, 11–12).

Ulkopolitiikan **keinot** taas koskevat sitä, tulisiko ulkopoliittisen toiminnan painottaa sotilaallisia, taloudellisia, poliittisia, kulttuurisia, ideologisia vai diplomaattis-
institutionaalisia keinoja ulkopoliittisten tavoitteiden toteuttamiseksi (mts., 12).

Ulkopolitiikan **tavoitteet** koskevat valtion päämääriä, jotka voivat olla geopoliittisia (turvallisuuden ja voimatasapainon ylläpitäminen), poliittisia, kulttuurisia ja ideologisia (ihmisoikeuksien ja demokratian edistäminen) tai diplomaattisia ja institutionaalisia (kansainvälisten hallintajärjestelmien ja yhteistyömuotojen kehittäminen) (mts., 12).

Juntusen hahmotelma on hyödyllinen keino sitoa yhteen suomalaista koulukuntatutkimusta. Juntusen hahmotelmaa voi täydentää hyödyllisesti Pesun esityksellä, jossa hän tarkastelee ulkopoliittisia maailmankuvia realismin ja institutionalismin kautta (2017, 283). Toisin sanoen hän tarkastelee niitä ulkopoliittikan valtiokeskeisyyden ja ylivaltiollisuuden näkökulmien kautta. Valtion ulkopoliittikan laajuus, keinot ja tavoitteet voivat painottua enemmän valtion omien etujen edistämiseen tai sitten ulkopoliittikalla voidaan pyrkiä kehittämään kansainvälisen järjestelmän toimintaa ja valtioiden välistä yhteistyötä sekä kanssakäymistä.

Olen koonnut taulukon lukemani koulukuntakirjallisuuden pohjalta. Mallin avulla voi tunnistaa kaksikymmentäseitsemän erilaista koulukuntayhdistelmää. Tuskin mistään yhteiskunnasta on löydettävissä näin montaa varsinaista koulukuntaa.

Taulukko 1 Suomalaisen koulukuntatutkimuksen yhteismalli

Ulkopolitiikan ...	laajuus	keinot	tavoitteet	koulukun- nat
↑ valtiokeskeinen	kansallinen	taloudelliset, sotilaalliset	itsenäisyyden turvaaminen	pienvaltio- realismi
	kansainvälinen	ideologiset, kulttuuriset	kansainvälisen järjestelmän ylläpitäminen, globaaliin ta- louteen osallistuminen	euroatlan- tismi
ylivaltiollinen ↓	maailmanlaajuinen	diplomaattiset, institutionaaliset	ihmisoikeuksien ja globaalin oikeudenmukaisuuden edis- täminen	globalismi

Seuraavaksi esittelen suomalaisen ulkopolitiikan koulukunnat. Suomalaisten koulukuntatutkijoiden keskuudessa on ollut toistaiseksi vahva yksimielisyys nimenomaan kolmesta pääkoulukunnasta.

Pienvaltiorealistinen koulukunta painottaa sotilaallisen voiman ensisijaisuutta kansainvälisessä politiikassa, mutta poikkeaa perinteisestä teoreettisesta realismista nähdessään Suomen oman sotilasvoiman olevan riittämätöntä turvaamaan maan itsenäisyyttä (Haukkala ja Vaahtoranta 2013, 57). Tämän vuoksi pienvaltiorealistit vaativat Suomea vaalimaan kahdenvälisiä ja luottamuksellisia suhteita Venäjän kanssa (mts., 57). Pesun mukaan pienvaltiorealistit näkivät eurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän palanneen kylmän sodan päätyttyä klassiseen suurvaltapoliittiseen asetelmaan. Muutos ei kuitenkaan vaikuttanut pienvaltiorealistien mukaan kuitenkaan siihen tosiasiaan, että Suomi on geopoliittisesti Venäjän naapurissa oleva pienvaltti (2017, 287–288). Koska Suomen geopoliittinen asema on pysynyt samana, maan tulisi pienvaltiorealistien mukaan pysyttäytyä erossa suurvaltojen välisistä kiistoista ja tehdä itsestään mahdollisimman vaaraton maan itsenäisyyden säilyttämiseksi (Juntunen 2018, 45). Näin ollen pienvaltiorealistien ulkopolitiikan laajuus keskittyy kansallisen turvallisuuden turvaamiseen ja itsenäisyyden puolustamiseen, mikä edellyttää ulkopolitiikan ensisijaisena keinona kahdenvälisen suhteiden ylläpitämistä Venäjään (mts., 45).

Havainnollistavana esimerkkinä on Keijo Korhosen ulkopoliittinen maailmankuva. Hänen mukaansa maailma koostuu valtioihin järjestäytyneistä ”metsästäväistä laumoista”, jotka kilvoittelevat anarkkisessa todellisuudessa eloonjäämisestä, oman suhteellisen asemansa parantamisesta sekä tahtonsa pakottamisesta toisille (1989, 18). Korhosen mukaan ihmisryhmittymien tulee oppia se tosiasia, että väkivallan voi pysäyttää vain väkivallalla, minkä vuoksi ihmisryhmittymien vaihtoehtoina sotilaallisen uhan edessä on joko puolustautua tai alistua vastapuolen tahtoon (mts., 19–20). Pysyvä rauha ei ole varsinainen vaihtoehto, sillä (mts., 19, kursivointi alkuperäisessä):

”[K]ukaan ei ole vapaa valitsemaan rauhaa, mutta kuka tahansa voi pakottaa kaikki muut hyväksymään sodan.”

Siksi omiin voimiin turvaaminen sekä vahvemman vastapuolen myötäileminen asioissa, jotka eivät riistä valtiolta sen itsenäisyyttä, ovat pienvaltiorealistin keinovalikoimassa keskeisimpiä työkaluja.

Liberalistinen eli **euroatlanttinen koulukunta** painottaa taas Suomea kiinteänä osana eurooppalaista ja länsimaalaista taloudellista ja poliittista yhteisöä. Näiden tekijöiden vuoksi Suomen tulee osallistua kansainvälisiin ja erityisesti läntisiin järjestöihin, kuten EU:hun ja Natoon (Haukkala ja Vaahtoranta 2013, 58). Suomen tulee vaalia omia oikeuksiaan ja etujaan suhteessa Venäjään, jonka nähdään alituisen tahtiin rikovan kansainvälistä oikeutta ja länsimaiden kansalaisten oikeudentajua (mts., 58). Pesun mukaan euroatlantistit näkivät eurooppalaisen turvallisuusjärjestelmäasetelman muuttuneen niin, ettei Suomen kiinnittymiselle läntisiin rakenteisiin ollut enää ulkopoliittisia esteitä (2017, 288). Toisaalta he näkivät myös sen, ettei voimapolitiikka

ollut hävinnyt mihinkään. Voimapolitiikan muuttumattomuuden vuoksi Suomen oli läntiseen arvoyhteisöön sitoutumisen lisäksi haettava turvallisuutta lännestä (mts., 288). Mallin mukaisesti euroatlantistien ulkopoliitiikan laajuus on globaali, sillä yhteistyö kansainvälisissä järjestöissä ja läntisissä rakenteissa mahdollistaa Suomelle enemmän liikkumavaraa ja Suomen tavoitteena tulisi olla kansainvälisen järjestelmän ylläpitäminen sekä globaaliin talouteen osallistuminen (2017, 45).

Globalistinen koulukunta voidaan nähdä liberalistisen koulukunnan näkemyksiä ja periaatteita vielä pidemmälle vievänä haarana. Se korostaa erityisesti ihmisoikeuksia ja kansainvälistä solidariteettia eli yhteishenkeä (Haukkala ja Vaahtoranta 2013, 59; myös Pesu 2017, 290–291). Globalistien mukaan sotilaallinen voimapolitiikka on tullut tiensä päähän maailman muuttuessa entistä yhtenäisemmäksi, minkä vuoksi globalistit korostavat perinteisen kansallisen turvallisuuden sijaan inhimillistä turvallisuutta ja maailmanlaajuista kansalaisyhteiskuntaa (Haukkala ja Vaahtoranta 2013, 59). Globalistisen koulukunnan ulkopoliitiikan laajuus on nimensä mukaisesti maailmanlaajuinen ja globalistien tavoitteena on globaalin solidaarisuuden edistämisen lisäksi sekä epäoikeudenmukaiseksi koettujen rakenteiden purkaminen (Juntunen 2017, 45).

Koulukunnat ovat ideaalityyppejä, minkä vuoksi yksittäisen toimijan tai ryhmän ajattelu voi ammentaa vaikutteita muistakin koulukunnista. Koulukunnat ovat myös historiallisesti muotoutuneita ja niiden saama poliittinen painoarvo on vaihdellut eri aikakausina kansainvälisen toimintaympäristön muutosten, erityisesti toisen maailmansodan jälkeisen ajan sekä kylmän sodan päättymisen tapahtumien, seurauksena.

2.2 Maailmanpolitiikan teoria ja ulkopoliittisen realismin sanasto

Olen ammentanut maailmanpolitiikan teoriasta, erityisesti ulkopoliittisen realismin sanastosta, tutkimuksen kannalta hyödyllisiä käsitteistä ja näkökohtia. Ulkopoliittisessa realismissa olen keskittynyt siihen, kuten sen keskeiset ajattelijat (mm. Hans Morgenthau ja Kenneth Waltz) ovat sitä teorioineet. On kuitenkin syytä muistuttaa, ettei realismi ole yhtenäinen teoriaperinne, sillä sen sisään mahtuu paljon erilaisia menetelmällisesti ja opillisesti erilaisia painotuseroja. Realismin voisikin mieltään Gilpinin) tavoin ennemminkin *teoreettista pohdintaa ohjaavaksi asenteeksi* tai *vakaumukseksi* kuin yhtenäiseksi teoriakokonaisuudeksi (1984, 289–290).

Tarkastelen eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen realismin eroavaisuuksia siltä osin kuin se valottaa Jakobsonin ulkopoliittisen maailmankuvan tulkintaa.

2.2.1 Realismin yleiset piirteet

Ulkopoliittinen realismi (tästäedes pelkkä **realismi**) on yksi keskeisimmistä kansainvälisen politiikan teoreettisista koulukunnista.

Blombergsin esityksen mukaan realistit näkevät kansainvälisen politiikan koostuvan kansallisia etuja rationaalisesti tavoittelevien suvereenien valtioiden välisestä kilvoittelusta, joka tapahtuu anarkkisessa toimintaympäristössä (2013, 6). Rationaalisuuden painottaminen on kuitenkin vain yksi näkökulma hahmottaa valtioiden välistä kilvoittelua. Esimerkiksi Gilpin huomauttaa, että valtiollisesti järjestäytyneiden ihmisryhmittymien toimintaa ohjaavia motivaatiota voivat olla myös kunnianhimo, ahneus sekä moraalit (1984, 290). Tämän vuoksi realismi ei väistämättä pelkistä vain rationaaliseen omaneduntavoitteluun tai pelkoon.

Keijo Korhonen on ajoittanut anarkkisen toimintaympäristön alun ajankohtaan, jolloin ihmiset kykenivät maanviljelyn avulla vapautumaan ekologian asettamista rajoitteista, kasvattamaan ruuantuotantoa- ja varastointia sekä lisäämään väestön määrää (ks. 1989, 14–18). ”Ekologian kahleesta” vapautuminen, kuten Korhonen tuota tapahtumaketjua nimittää, johti ihmisryhmittymien järjestäytymiseen **valtioiksi**. Valtioiden tehtäväksi tuli turvata hankitut omistukset sekä kilpailla muiden valtioiden kanssa ”maa-alueista, kaupungeista, karjasta, [ja] viljellyistä pelloista” (mts., 17). Korhosen varsin värikäs kuvaus valtioiden välisestä kilpailusta kuvastaa lähes sosiaalidarvinistista näkemystä, jossa vahvat tekevät heikoille mitä voimallaan kykenevät riippumatta moraalista tai oikeudesta.

Koska valtioiden tärkein tehtävä on eloonjääminen, valtioiden tulee varautua sodankäyntiin ja lisätä turvallisuuttaan (Blombergs 2013, 6). Valtiot pelkäävät joutumista vahvempien valtojen alistamaksi, minkä vuoksi valtioiden tulee säilyttää ja edistää oma suhteellista valta-asemaansa ja sekä lisätä resurssejaan (mts., 10). Keijokorhoslaisittain tämä merkitsee pysymistä ”kilpailukelpoisena” (Korhonen 1989, 18).

Eloonjäänti ja oman tahdon toteuttaminen edellyttävät **valtaa**, jolla voidaan tarkoittaa kykyä vaikuttaa toisten toimintaan ja ajatuksiin (Morgenthau 1948, 13). Vallan on nähty koostuvan realismissa pääosin aineellisista eli materiaalisista tekijöistä, erityisesti sotilaallisesta voimasta (Carr 2016, 102; Morgenthau 1948, 88–91) ja taloudellisesta voimasta (Carr 2016, 105–120), mutta realistit eivät – kuten sen kriitikot ovat esittäneet – suinkaan sivuuta henkisiä ja aineettomia tekijöitä, kuten kansalaisten halua ja tahtoa totella valtiojohtoa kriisitilanteiden aikana (Morgenthau 1948, 100–104) tai diplomaattisten keinojen vaikuttavuutta ja laatua (mts., 105–108).

Vaikka valtiot kilpailevat eloonjäämisestä toisten valtioiden kanssa, kilpailu ei poissulje yhteistyön mahdollisuutta. Kansainvälisen yhteistyön on nähty jopa realismien tulkinnoissa olevan erityisesti pienten valtioiden¹ selviytymisen kannalta elintärkeää (Blombergs 2013., 8–9). Kansainvälinen yhteistyö toisaalta rajoittaa pienten valtioiden suvereeniutta, mutta se toisaalta lisää niiden mahdollisuuksia vaikuttaa kansainvälisen toimintaympäristön toimintaan (mts., 9). Pienten valtioiden on pakko

¹ Käytän käsitteitä ”pieni valtio” ja ”pienvalta” toistensa synonyymeinä, vaikka yleisesti pienellä valtiolla tarkoitetaan maantieteellisesti ja väestöllisesti pientä valtiota, kun taas pienvallalla tarkoitetaan sellaisia valtoja, jotka sotilaallisen, taloudellisen ja kulttuurisen voimavarojensa suhteellisen riittämättömyyden vuoksi eivät yllä suurvalta-asemaan asti.

tehdä yhteistyötä niiden suhteellisen heikkoutensa vuoksi, kun taas suuret ja vahvat valtiot voivat toimia vapaammin (mts., 9). Näin ollen realistit eivät kiistä, etteikö valtioiden rinnalla olisi toisiakin huomionarvoisia toimijoita, kuten kansainvälisiä järjestöjä, tai rakenteita, esimerkiksi sotilas- tai kauppaliittoja. Realistien mukaan kuitenkin edes globalisaatio ei ole onnistunut horjuttamaan valtioiden keskeistä asemaa kansainvälisen politiikan tärkeimpinä toimijoina (mts., 8). Toisaalta monien nykyajan realistien epäluuloinen suhtautuminen ylikansalliseen yhteistyöhön poikkeaa 1900-luvun puolivälin realismin teoreetikkojen pyrkimyksistä nimenomaan toteuttaa globaaleja valtiotason ylittäviä uudistuksia, joiden kautta rauhaa edistettäisiin ja voitaisiin luoda valtioita suurempi poliittinen järjestelmä (Scheuerman, 2010, 246–247).

Realistit ovat ymmärtäneet varsin eri tavoilla syitä, joiden vuoksi valtiot ajautuvat sotaan ja toisaalta elävät rauhanomaisesti. Waltz erittelee teoksessaan *Man, the State, and War* (2001) eri kansainvälisen politiikan ajattelijoiden tulkintoja sodan ja rauhan tekijöistä niin kutsuttujen "kuvien" eli todellisuutta koskevien maailmankuvien kautta. Ensimmäisen kuvan mukaan sodan syynä on ihmisluonto. Tästä havainnollistavana esimerkkinä on Waltzin mukaan Morgenthau, jonka mukaan yhteiskuntien välinen valtakamppailu on pohjimmiltaan kaikenlaisessa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa olevan kilvoittelun kansainvälinen ilmentymä, minkä vuoksi yhteiskuntien välinen äärimmäinen kamppailu, sota, pohjautuu ihmisluontoon itseensä (1948, 17–18).

Waltzin tulkinta on tosin erheellinen, sillä vaikka Morgenthau esittääkin valtakamppailun kumpuavan ihmisille luontaisesta valtavietistä, hänen mukaansa ihmisten vallanhimoa voi kanavoida yhteiskunnan rakenteiden ja kulttuurin avulla rakentaviin ja rauhanomaisiin suuntiin. Morgenthau painottaa myös voimatasapainoa, joka määrittää paljolti valtioiden välisiä sodan ja rauhan kausia. Tämä tekee hänestä selvästi järjestelmän rakenteesta lähtevän teoreetikon, jolle ihmisluontoon perustuvat argumentit ovat vain yksi juonne hänen filosofisessa ajattelussaan. Voimatasapaino, jolla tarkoitetaan tilannetta, jossa yksikään valtio tai liittouma ei ole riittävän vahva alistaakseen toisia, ylläpitää kansainvälistä rauhaa, on Morgenthaun mukaan kuitenkin epätäydellinen järjestelmä, sillä valtiot eivät voi olla täysin varmoja toisten valtioiden todellisista voimavaroista ja aikeista ja koska valtiot pyrkivät ennaltaehkäisemään niihin kohdistuvaa painostusta ja sotatoimia kasvattamalla omia voimavarojaan (mts., 150). Vaikka valtioiden pyrkimyksenä olisikin vain lisätä omaa turvallisuuttaan, toiset valtiot voivat nähdä viattomassa turvallisuuden edistämässä vihamielisen asevarustelun ja suoranaisen aggression aikeita. Voimatasapaino ei siten ole varma keino ehkäistä valtioiden välisiä konflikteja. Waltzin tulkinta Morgenthausta ensimmäisen kuvan edustajana ei ole siten osuva eikä rehellinen, sillä Waltz sivuuttaa täysin Morgenthaun muun ajattelun. Tällä eleellä hän ehkä pyrki tekemään pesäeroa oman realismin esityksensä ja Morgenthaun esityksen välille.

Waltz tiivistää osuvasti tällaisen ihmisluontoon pessimistisesti suhtautuvan näkemyksen (2001, 3):

“Kaiken pahan juuri on ihminen, siksi hän on itse myös tietyn pahan, sodan, juuri.”

Koska sodan taustalla on ihmisluonto, niin ratkaisu sodan ongelmaan ja ihmisryhmitymien rauhanomaiseen rinnakkaiselon mahdollistamiseen löytyy myös ihmisluonnosta. Toiveikkaimpien ajattelijoiden mukaan ihmiset voi kouluttaa, ellei jopa *valistaa*, aggressiivisuutta kaihtaviksi ja rauhaarakastaviksi toimijoiksi (ks. mts., 16). Vähemmän toiveikkaampien mukaan ratkaisu ei löydy niinkään ihmisluonnon parantamisesta, vaan sen tuhoisuuden hillitsemisessä ja aggression kanavoimisessa (mts., 40).

Toisen kuvan mukaan sodan ja rauhan tekijät löytyvät yhteiskuntien sisäisissä poliittisissa ja taloudellisissa rakenteissa. Yhteiskunnat voi jakaa ”hyviin” ja ”huonoihin” joidenkin kriteerien, kuten demokratian ja diktatuurin tai kapitalistisen ja kommunistisen talousjärjestelmän, pohjalta (mts., 83–84). Rauha olisi saavutettavissa, kunhan kaikissa yhteiskunnissa toteutettaisiin uudistuksia jonkin ajattelijan hyväksi mieltämän ”kaavan” tai kriteerien mukaisesti.

Korhonen tiivistää osuvasti tällaisen näkemyksen, johon hän suhtautuu myös itse varsin epäilevästi (1989, 17):

”Yleisesti kuitenkin odotetaan, että sodan – tai sodantapaisen yhteisöjen välisen väkivallan – syyt ovat löydettävissä ja poistettavissa; että sota on, kuten YK:n peruskirja sanoo, vitsaus, jolta tulevat sukupolvet voidaan säästää. Ihmisyhteisöjen kehityshistoria ei kuitenkaan juuri anna lohdutusta optimisteille.”

Myös Waltz suhtautuu kielteisesti ensimmäisen ja toisen kuvan ajattelijoiden selityksiin sodasta ja rauhasta. Hänen mukaansa ihmisluontoon perustuvat argumentit eivät ole vakuuttavia, koska ihmisluontoon perustuvia hypoteeseja ei voi varsinaisesti testata (mts., 28) ja koska ihmisluonnolla kaikessa sen monimuotoisuudessaan ja monimutkaisuudessaan voidaan selittää lähes mitä tahansa ilmiöitä (mts., 40). Mitä tulee toisen kuvan yhteiskuntien sisäisiin rakenteisiin perustuviin argumentteihin, niin Waltzin mukaan tuskin on olemassa ihanteellisen yhteiskunnan valmispohjaa, jota noudattamalla voitaisiin taata maailmanrauha (mts., 122). Vaarana on myös se, että valtiot voivat ajautua ikuisiin sotiin ikuisen rauhan puolesta pyrkiessään pakottaamaan muut valtiot omaksuma niiden ihanteellisena pitämän yhteiskuntajärjestelmän mallin (mts., 113).

Ratkaisu sodan ja rauhan ongelmiin ei löydy yksinomaan ihmisyksilöistä eikä yhteiskuntien sisäisistä tekijöistä. Sen sijaan Waltzin mukaan ratkaisu sodan ongelmaan löytyy kolmannelta kuvasta, jonka mukaan sota johtuu kansainvälisen järjestelmän anarkkisuudesta; valtiot ajautuvat sotaan *koska ei ole mitään, mikä voisi ylipäätään estääkään sitä tapahtumasta* (mts., 232). Näin ollen kansainvälinen anarkia on sotien perimmäinen mahdollistaja. Waltz ei kuitenkaan kiistä sitä, etteikö ihmisluonto, yksilöt tai valtioiden sisäiset rakenteet selittäisi tiettyjen sotien ja rauhan aikakausten välittämiä syitä, mutta sodan mahdollistava tekijä löytyy kansainvälisestä anarkiasta (mts., 231–233).

Kuten Waltz sanoo (mts., 227):

”Kolmannen kuvan mukaan on aina olemassa mahdollisuus kahden tai useamman valtion väliseen sotaan maailmassa, jossa valtiot pyrkivät edistämään omia intressejään ja jossa valtiot eivät voi turvautua mihinkään ylempään tahoon, joka voisi tarjota niille suojaa ... anarkia synnyttää sodan niiden keskuuteen; hallinto järjestää puitteet rauhalle.”

Mutta koska valtioiden yläpuolella ei ole mitään korkeampaa hallintotahoa, maailmanvaltiota, joka voisi pakottaa valtiot rauhaan, anarkia tulee jatkossakin toimimaan sodan mahdollistavana tekijänä.

Olen käsitellyt nyt realismia yleisesti. Kuten esitys osoittaa, realismia on vaikea tulkita mitenkään yhtenäiseksi teoriasuuntaukseksi tai edes tutkimusta ohjaavaksi filosofiseksi asenteeksi. Realismi-nimikkeen sisään mahtuu paljon erilaisia lähtöoletuksia ja niistä seuraavia menetelmällisiä ja metodologisia toimenpiteitä. Yhteistä realismille voi kuitenkin esittää olevan poliittisen vallan korostaminen ja maailmanpolitiikan luonteen ymmärtäminen valtiollisten ihmisryhmittymien välisenä kilvoitteluna. Erityisesti suurvallat ovat olleet realismin tutkimuskohteena, sillä pienempien valtioiden merkityksen on nähty olevan vähäistä. Yhteisiä käsitteitä realisteille ovat muun muassa kansainvälinen anarkia ja voimatasapaino, joskin käsitteet ymmärretään ja ne saavat erilaisia painotuksia yksittäisten realistien käsittelyssä.

Viime aikoina on kyseenalaistettu käsityksiä pienten valtioiden heikkoudesta ja vähäpätöisyydestä. Esimerkiksi sen sijaan, että valtioiden valtaa tarkasteltaisiin pysyvien tekijöiden, kuten väestön, maa-alueen, bruttokansantuotteen tai asevoimien, kautta, on viimeaikaisessa tutkimuksessa tutkittu pienvaltioiden valtaa suhteellisten tekijöiden (Lee ja Nicola 2010, 4), kuten statuksen (Wohlforth ym. 2017) ja identiteettien (Browning 2006) kautta. Pienvaltojen toimintaa on myös pyritty tarkastelemaan eri lähtökohdista käsin verrattuna suurvaltoihin. Erityisesti Baldur Thorhallsson on esittänyt pienten valtioiden pyrkivän edistämään niiden turvallisuutta, taloudellista yhdentymistä sekä sosiaalisia ja kulttuurisia suhteita hakeutumalla erilaisiin *suojuksiin*, kuten kansainvälisiin järjestöihin ja sotilasliittoihin (2018). Thorhallssonin suojusteorian (shelter theory) voi nähdä yhdistelevän ulkopoliittista realismia ja liberalismia. Yhteistä tutkimukselle on ollut haastaa käsityksiä pienvaltojen toimintamahdollisuuksien rajallisuudesta sekä tutkimuksessa vallitsevaa suurvaltakeskeisyyttä. Pienvaltioteoria näyttäisikin toimivasti perinteisen realistisen teorian puutteita.

2.2.2 Eurooppalainen ja yhdysvaltalainen realismi

Seuraavaksi käsittelemme eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen realismin eroja. Eroavaisuuksien käsittely on tarpeen, jotta voidaan hahmottaa realismin teoreetikkojen käsitteiden käyttöä ja painotuseroja koskien maailmanpolitiikan luonnetta.

Eurooppalaista realismia on hallinnut **klassinen realismi**, joka painottaa erityisesti ihmisluontoa, voimatasapainoa sekä epäluuloa moraalisia argumentteja, kansainvälistä lakia ja voimapolitiikan hylkääviä näkökulmia kohtaan (Joseph 2015, 1–4).

Toisaalta erityisesti 1900-luvun puolivälin realistit ovat suhtautuneet mahdollisuuksiin uudistaa kansainvälistä järjestelmää paljon optimistisemmin kuin monet aiemmat (tai myöhemmät) realistit (ks. Scheuerman 2010).

Klassisen realismin juuret voi löytää Thukydidien kuvauksesta muinaisen Kreikan kaupunkivaltioiden Ateenan ja Spartan välisestä Peloponnesolaissodasta sekä Machiavellin renessanssiruhinaille antamista neuvoista teoksessaan *Ruhtinas* (ks. esimerkeistä Joseph 2015, 2). Nykyajan vaikutusvaltaisimpia klassisen realismin teoreetikkoja ovat E. H. Carr vuoden 1939 teoksellaan *The Twenty Years' Crisis* ja erityisesti Hans Morgenthau vuoden 1948 teoksellaan *Politics Among the Nations*.

Teoksessaan Carr selvittää syitä Kansainliiton yritykselle estää – siinä onnistumatta – uuden suursodan syttyminen sekä etsii keinoja, joiden avulla tulevaisuudessa voitaisiin taata kestävä rauha. Kansainliitto epäonnistui Carrin mukaan, koska se sivuutti kokonaan kansainvälisessä politiikassa vallitsevat voimapoliittiset realiteetit ja pyrki korvaamaan ne järjen ensisijaisuutta ja etujen harmoniaa korostavilla periaatteilla, joiden nähtiin olevan yleismaailmallisesti päteviä. Hänen mukaansa ei ole kuitenkaan yleispäteviä periaatteita, joiden pohjalta kansainvälinen järjestelmä voidaan rakentaa, vaan kaikki kansainvälisessä politiikassa vallitsevat normit, lait ja moraalit palvelevat aina jonkin suurvallan etuja. Realismi on Carrille ennen kaikkea menetelmä, jonka avulla kansainvälisen politiikan teennäisyydet voi paljastaa, mutta hänen mukaansa kuitenkin tarvitaan sekä valtapoliitikantajua että jonkinlaista käsitystä oikeudenmukaisuudesta ja reiluudesta, joiden pohjalta voidaan luoda uusi rauhanomaisempi maailmanjärjestys.

Morgenthau käsittelee teoksessaan valtioiden välisiin suhteisiin vaikuttavia tekijöitä tavoitteenaan kehittää perusteita, joiden pohjalta kansainvälisepoliittisia tapahdumia ja kansainvälisen toimintaympäristön muutoksia voi arvioida. Tämän tiedollisen intressin lisäksi Morgenthauin teoksen normatiivisena intressinä on hahmottaa kansainvälisen rauhan edellytyksiä, joiden toteutuessa voitaisiin luoda maailmanvaltio ylläpitämään järjestystä ja hillitsemään kansainvälistä anarkiaa. Morgenthau käsittelee teoksessaan muun muassa poliittista valtaa, voimatasapainoa, kansainvälisen oikeuden ja normien merkitystä valtioiden vuorovaikutukselle sekä nationalismin suhdetta toisen maailmansodan syttymiselle.

Sekä Carr että Morgenthau näkevät vallan olevan perusteellinen, joskaan ei väistämättä ensisijainen, tekijä kansainvälisessä politiikassa, mutta kuten heidän toiveensa maailmanrauhaa kohtaan osoittaa, he ovat voimapoliittisesta painotuksestaan huolimatta kiinnostuneita mahdollisuudesta rajoittaa valtioiden välistä kilvoittelua ja väkivaltaa globaalien uudistusten avulla. Erityisesti Scheuerman on käsitellyt klassisten realistien globaaliuudistuksia. Hänen mukaansa 1900-luvun puolivälin klassisten realistien yhteisenä – ja nyttemmin laiminlyötynä – pyrkimyksenä oli keksiä, kuinka voitaisiin luoda tarvittavat ylikansalliset rakenteet ja kansallisvaltiot ylittävä yhteisö,

jotka yhdessä toimisivat jälkikansallisvaltiollisen maailmanjärjestyksen perusrakenteina (Scheuerman 2010, 248). Scheuermanin esitys on valaiseva ja se monipuolistaa käsityksiämme realismin normatiivisuudesta.

Yhdysvaltalaisessa realismissa vallitsevana on ollut suuresti Kenneth Waltzin vaikutuksella kehittynyt **uusrealismi**. Uusrealistit ovat pyrkineet erottautumaan klassisesta realismista korostaessaan uusrealismia sitä tieteellisempänä teoriasuuntauksena, jossa kansainvälisen järjestelmää pyritään selittämään järjestelmätason lainmukaisuuksien kautta; erityisesti uusrealismi on ammentanut mikrotaloustieteestä, jossa valtioiden käyttäytymisen nähdään yritysten markkinakäyttäytymisen tavoin olevan rakenteellisten tekijöiden rajoittamaa ja ohjaamaa (Joseph 2015, 5). Samoin valtioiden nähdään olevan ensisijaisesti rationaalisia omaneduntavoittelijoita (ks. Blomberg 2013, 6). Uusrealistit, poiketen klassisista realisteista, eivät näe valtioiden sisäisten rakenteiden, kulttuurin tai yksittäisten valtiojohtajien olevan kovinkaan merkittäviä kansainvälistä politiikkaa selittäviä tekijöitä, sillä kaikki valtiot ovat samojen rakennetekijöiden alaisia riippumatta niissä vallitsevista yhteiskuntajärjestelmistä (Joseph 2015, 5). Uusrealismin teoreettiset pääsuuntaukset ovat defensiivinen ja offensiivinen realismia, jossa ensimmäisessä valtioiden nähdään pyrkivän pitämään yllä jo olemassa olevaa vallanjakoa oman turvallisuusasemansa säilyttämiseksi, kun taas jälkimmäisessä valtioiden nähdään pyrkivän aggressiivisesti edistämään omaa turvallisuuttaan toisten valtioiden kustannuksella (mts., 6).

Eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen kansainvälisen politiikan tutkimuksen eroja voi lähestyä metodologisten painotuserojen kautta. Tästä on esimerkkinä Bullin (1966) jako klassiseen ja tieteelliseen lähestymistapaan.

”Klassisella lähestymistavalla” Bull tarkoittaa intuitiivista tulkintatapaa, jolle on tyypillistä kansainvälisen politiikan tutkiminen filosofian, historian ja kansainvälisen oikeuden avulla (mts., 361). Klassisen lähestymistavan suhde teoriaan on ennemminkin ymmärtävä kuin selittävä. Hyvänä esimerkkinä on Raymond Aronin käsitys teoriasta ennemminkin hyödyllisiä käsitteitä ja näkökulmia sisältävänä teoreettisena apuvälineenä tai kansainvälisen politiikan arvioimista tukevina työkalupakkina kuin mitään tiettyä ilmiötä selittävänä hypoteesien ja lainalaisuuksien kokonaisuutena (Frost 2013, 100–103).

Sen sijaan ”tieteelliselle lähestymistavalle” on tyypillistä luottamus mahdollisuuden tunnistaa lainmukaisuuksia kansainvälisen järjestelmän toiminnasta sekä luoda loogisesti, matemaattisesti tai empiirisesti pätevä teoria, jonka avulla maailmanpolitiikan muutoksia voidaan selittää ja kuvailla (Bull 1966, 361–362).² Tieteellisen lä-

² Klassisen ja tieteellisen lähestymistavan eroavaisuuksia voi lähestyä tieteenfilosofian demarikaatio- eli **rajanveto-ongelman** kautta, millä tarkoitetaan pohdintaa siitä, kuinka tiede määritellään ja miten voidaan erottaa toisistaan tiede, epä- eli pseudotiede ja ei-tiede. Jälkimmäiseen luokkaan tyypillisesti sijoitetaan esimerkiksi kirjallisuus, taide ja uskonto. Kiistanalaista tieteen määrittelyn lisäksi ovat kysymykset siitä, minkälaista arvoa annetaan tutkimukselle, joka ei vas-

hestymistavan esimerkkiteoksena voi pitää Waltzin vuoden 1979 kirjaa *Theory of International Politics*. Teoksessaan Waltz pyrki selittämään, miksi sodat ylipäätään sytyvät (Wivel 2013, 158) ja samalla hän pyrkii luomaan kansainvälisen politiikan yleisen teorian (mts., 162–164). Waltzin teos lienee merkittävimpiä moderneja kansainvälisen politiikan teorian esityksiä, jota kohtaan on myös esitetty paljon kritiikkiä (mts., 157). En käsittele teosta sen laajemmin, sillä se ei ole tämän tutkimuksen puitteissa merkityksellistä eikä ole käyttänyt sitä tutkimuksen lähteenä.

Toisaalta Gilpinin mukaan klassisen ja tieteellisen lähestymistavan soveltaminen klassisen ja uusrealismin eroavaisuuksien tunnistamiseen ei ole kovinkaan hyödyllistä, sillä klassisten realistien kirjoituksista voi tunnistaa sekä intuitiivisia että tieteellisiä aspekteja (1984, 292). Hänen mukaansa myös uusrealismin edustajien kirjoituksista voi tunnistaa intuitiivisia elementtejä tieteellisempiä (mts., 292).

Vaikka Gilpin käsittelee klassisen ja uudemman realismin yhteisiä lähtöoletuksia ja pyrkii osoittamaan niiden *menetelmällisiä* yhtymäkohtia, hän ei kuitenkaan huomioi riittävästi niiden maailmanpolitiikan ontologiaa ja tieto-opillisia eli epistemologisia kysymyksiä koskevia eroavaisuuksia. Tältä osin hän pyrkii sivuuttamaan klassisen realismin ja neorealismien perimmäiset ja sovittamattomat erot. Siinä missä klassisessa realismissa annetaan enemmän tilaa normatiivisille pohdinnalle sekä historialliselle spekulatiolle, uusrealismin positivistinen pohjavire sivuuttaa keskustelun arvoista ja historiallisesta kehityksestä korostaessaan kansainvälisen politiikan rakenteiden pysyvyyttä ja valtiotoimijoiden rationaalista hyödyntävoittelua toistenlaisten motivaatioiden jäädessä huomiotta (Joseph 2015, 8).

Kuten olen edellä käsitellyt, Waltzin kritiikki Morgenthauta kohtaan on perusteetonta, sillä hän ei suinkaan redusoi kansainvälistä politiikkaa pelkästään ihmissuuntaan, vaan hän huomioi myös sisäpolitiikan rakenteet sekä voimatasapainon merkityksen. Morgenthautin tulkinta kansainvälisen politiikan tekijöistä on paljon moninaisempi mitä Waltz antaa ymmärtää ja hänen kritiikkinsä sitä kohtaan voidaankin nähdä pyrkimyksenä osoittaa uusrealistinen tulkinta pätevämmäksi. Kuitenkaan Waltzin esittämää hahmotelmaa sodan ja rauhan tekijöiden kolmesta kuvasta ei pidä mitätöidä huolimatta esityksen argumentatiivisista heikkouksistaan ja Waltzin aliarvioivasta suhtautumisesta ensimmäisen ja toisen kuvan selitysmalleihin. Esitys on hyödyllinen hahmottamaan sodan ja rauhan tekijöitä, ja sen vuoksi yhdyn Schmidtin kantaan siitä, että Waltzin esitys on ansainnut paikkansa klassikkona (2013, 86).

Kuten käsitelin tutkimuksen johdannossa, Jakobsonin kirjalliset vaikutteet tulevat paljolti eurooppalaisten kirjoittajien ja klassisen realismin edustajien teoksista. Vaikka Jakobson itse ei kirjoittanut mitään teoreettista teosta eikä hän teoksissaan muutenkaan soveltanut realismin teoreettisia käsitteitä muutamia poikkeuksia lu-

taa paljolti luonnontieteiden asettamia tieteenteon ihanteita ja vaatimuksia (ks. rajanveto-ongelmasta, Kiikeri & Ylikoski 2011, 88–109; ks. luonnontieteille vaihtoehtoisesta tulkintatieteellisestä metodologiasta, Yanow & Schwartz-Shea 2006)

kuun ottamatta, yllä mainitun esityksen pohjalta voi hänen kirjoituksensa mieltää sijoittuvan klassisen lähestymistavan piiriin. Perustelen tätä erityisesti hänen vahvan historiapainotuksensa takia sekä hänen näkemyksillään valtiotaidon merkityksestä kansainvälisen politiikan muutosten ennakoinnissa ja arvioinnissa.

2.3 Ulkopoliittinen maailmankuva tulkinnallisena apuvälineenä

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää Max Jakobsonin ulkopoliittinen maailmankuva. Ulkopoliittisten maailmankuvien on nähty olevan laaja ideaalinen eli toimijoiden uskomuksista, mielipiteistä, ihanteista ja tavoitteista koostuva muuttuja, jolla voi olla merkittävää vaikutusta ulkopoliittiseen päätöksentekoon (Nau 2012, 4). Maailmankuvia on tutkittu suomalaisessa koulukuntatutkimuksessa valtioiden identiteettien eli omakuvien yhteydessä eräänlaisena maailmanpolitiikan luonteen kognitiivisena mallina, joka vaikuttaa yksilöiden ja ryhmittymien ymmärrykseen maansa asemasta ja toiminnan mahdollisuuksista kansainvälisen politiikan kentällä (Pesu 2017, 283). Yksittäisellä valtiolla ei tuskin ole vain yhtä hallitsevaa ulkopoliittista maailmankuvaa, vaan valtioiden sisäpolitiikassa käydään jatkuvasti väittelyitä ulkopoliittisen linjan menetelmistä, tavoitteista ja arvoista erilaisissa institutionaalisissa yhteyksissä ja monien ryhmittymien kesken (Nau 2012, 7). Ulkopoliittisia maailmankuvia on siten tutkittu lähinnä yhdessä valtioiden ulkopoliittisten linjojen ja niitä koskevien debattien yhteydessä.

Tutkimuksessa määritän ulkopoliittisen *maailmankuvan yksilöiden ja ryhmittymien käsityksiksi maailmanpolitiikan luonteesta*. Olen jättänyt käsitteen tarkoituksellisesti väljäksi ja suuntaa antavaksi, sillä olen tehnyt tutkimusta ensisijaisesti aineistolähtöisesti enkä valmiista teoreettisista viitekehyksistä käsin. Suhtaudun ulkopoliittiseen maailmankuvaan tulkinnallisena apuvälineenä, joka tosin on kulkenut koko ajan tutkimuksen eri aiheissa, mutta jota olen tutkimuksen edetessä muovannut peilaten aineistoa aiempaan tutkimukseen ja maailmanpolitiikan käsitteistöön sekä teoriaan.

Ulkopoliittinen maailmankuva rajautuu tässä tutkimuksessa kolmeen tekijään, jotka koskevat kysymyksiä siitä,

- a. mistä suomalaisen ulkopoliittisen koulukunnan näkökulmasta maailmaa tarkastellaan,
- b. minkälaisista toimijoista ja rakenteista kansainvälisen järjestelmän nähdään rakentuvan ja minkälaiset tekijät ja ilmiöt ovat kansainvälispoliittisesti merkittäviä
- c. ja minkälaisena Venäjä nähdään Suomen ja Euroopan valtiollisena naapurina.

Kysymykset tukevat toinen toistaan ja niihin löytyvät ratkaisut antavat riittävästi viitteitä Jakobsonin ulkopoliittisesta maailmankuvasta.

Aiemmasta tutkimuksesta poiketen en keskity niinkään Jakobsonin ulkopoliittisen maailmankuvan yhteiskunnalliseen merkitykseen, vaan sen käsitteelliseen ja aatteelliseen sisältöön. Tällainen tutkimuspainotus on hyödyllinen erityisesti siksi, koska Jakobsonin ulkopoliittisesta ajattelusta ei ole tehty paljoakaan aiempaa tutkimusta.

3 METODISTA JA METODOLOGIASTA

Tutkimuksen pääasiallinen metodi on tekstintulkinta, jonka tueksi ammennan maailmanpolitiikan teoriasta analyysin kannalta hyödyllisiä käsitteitä (vrt. Korhonen 1992, 19–20). Tutkimuksen metodologinen lähtökohta on *tulkintatieteellinen* eli interpretativisen (ks. Palonen 1988; Schwartz-Shea & Yanow 2012).

Olen todennut hyväksi soveltuvien osien Palosen (1988) esityksen tekstintulkinnan intellektuaalisista operaatioista, erityisesti eksegeesistä ja aineiston temaattisista solmukohdista. Palosen esityksen keskiössä on politiikka ja tekstien poliittisten aspektien tulkinta, mutta soveltuvien osien karipaloslaisen tekstintulkinnan perusteita voi soveltaa myös toisenlaisiin tarkoituksiin. Innoitusta tekstintulkintaan olen löytänyt myös soveltuvien osien Korhosen (1992) väitöskirjan metodiin liittyvistä pohdinnoista. Korhosen mukaan lukeminen voi olla itsessään menetelmä, minkä lisäksi kaikki muut menetelmät, teoriat ja käsitteistö ovat (vain) lukemisen apuvälineitä (1992, 20). Tekstin lukemisen myötä päästään kiinni kirjoittajan esittämiin perusajatuksiin ja argumentteihin, mutta tarvittaessa tekstin merkityksiä voi tarvittaessa pilkkoa, luokitella ja tarkastella toistenlaisten menetelmien ja teoriakäsitteistön kautta.

Seuraavaksi esittelen tutkimuksen keskeiset tulkinnan intellektuaaliset operaatiot. *Eksegeesillä* tarkoitetaan tekstissä esiintyvien kiinnostavien tekstiosuuksien erilleen ottamista ja niiden merkityksien 'uloskirjoittamista' (mts., 29). Uloskirjoittaminen voi toimia esimerkiksi ymmärtämisen apuvälineenä, varsinaista analyysiä edeltävänä tutkimusvaiheena. Eksegeesi on tässä tutkimuksessa merkinnyt muistiinpanojen tekemistä, mielenkiintoisten lainausten kirjoittamista ylös muistiin ja lainausten käyttöä tutkimuksen analyysiosiossa. Olen vertaillut tekstissä esiintyviä lainauksia ja niiden sisältämiä merkityksiä sekä tarkastellut näitä maailmanpolitiikan teoriakäsitteistön valossa. Näin olen pyrkinyt toisaalta sitomaan aineistoa teoriaan sekä osoittamaan lukijalle todisteita tulkintani puolesta.

Temaattisilla solmukohdilla Palonen tarkoittaa sellaisia tulkinnan kannalta merkityksellisiä tekstiasia yhteyksiä, joiden voi nähdä ilmentävän jotain tutkijan tulkinnan

kannalta relevanttia ilmiötä (mts., 29–30). Palosen esityksen keskiössä tällaiset tekstiasia-yhteydet ilmentävät tekstien poliittisuutta ja niistä voidaan löytää tekstin poliittisia aspekteja, kun taas tässä tutkimuksessa miellän mielenkiintoisiksi solmukohdiksi tekstiosuudet, jotka ilmentävät näkemyksiä, uskomuksia ja arvostelmia maailmanpolitiikan toimijoista, rakenteista ja ilmiöistä. Kuten mainittu, tutkimuksentekeä on ohjannut ensisijaisesti aineisto itse, jota lukemalla on tunnistettu mielenkiintoisia teemoja. Ulkopoliittisen maailmankuvan käsite on ohjannut tulkintaa jo tutkimuksen ensiaskelista käsin, mutta se on tulkinnallisena apuvälineenä myös muovautunut sen mukaan, kun aineiston analyysi on edistynyt.

Olen luokitellut aineiston solmukohdat seuraaviin laajempiin teemoihin: *historiakäsitys ja realismi, läntinen suuntautuminen ja Venäjä-kuva*.

Temaattisten solmukohtien tunnistamista auttaa maailmanpolitiikan teoria, jonka sisällön ja käsitteistön turvin on helpompaa hahmottaa ja luokitella aineistoa. Tällaisen tunnistamisen edellytyksenä on tutkijan oma tulkintataito, joka edellyttää teoriaosaamisen lisäksi mielikuvitusta ”miten tekstiä voidaan (ja tulisi) voida [sic] lukea, jotta siitä saataisiin irti kiintoisia tulkintoja” (mts., 24). Tällaiseen vapaamuotoisempaan tulkintaan soveltuu heikosti valmiiden tutkimusohjelmien noudattaminen. Tulkinnoista ja niiden laadusta vastaa tutkija itse.

Usein käsitteitä ’metodi’ ja ’metodologia’ käytetään toistensa synonyymeina, mutta tässä tutkimuksessa edellisellä tarkoitetaan tutkimuksenteon toteutustapoja, kun taas jälkimmäisellä menetelmien käyttöä ja laajemmin tutkimuksenteon toteuttamista ohjaavia ontologisia ja epistemologisia lähtöoletuksia (ks. Schwartz-Shea & Yanow 2012, 4–5). Tutkimuksen metodologiset oletukset pohjautuvat Schwartz-Shean ja Yanowin esitykseen tulkintatieteellisestä metodologiasta (ks. metodologian yleispiirteistä, mts., 42–43; hermeneutiikasta, Zimmermann 2015). Tulkintatieteellisessä metodologiassa ihmiset nähdään kieltä käyttävinä merkityksenantajina, jotka osallistuvat yhteisten merkitysrakenteiden uusintamiseen ja kehittämiseen. Inhimillinen toiminta ja sen tuotteet, kuten tekstit, ovat monimerkityksellisiä, minkä takia tulkintatieteessä tutkijan oma tulkinta esitetään usein (vain) yhtenä mahdollisena ilmiön ’lukutapana’. Ulkopoliittisen maailmankuvan tutkimuksen kannalta tulkintatieteellisen metodologian käyttöarvo on siinä, että se suuntaa tutkijan huomion tekstissä käytettäviin käsitteisiin ja kuvauksiin, joiden ajatellaan ilmentävän sekä ontologisia että evaluoivia käsityksiä ulkopoliitikasta. Samoin tulkintatieteellinen metodologia painottaa tulkintaa ymmärrystä syventävänä prosessina, jossa tutkittava ilmiö ”ymmärretään paremmin” tutkimuksen edetessä.

Paremmiin ymmärretyllä ei tarkoiteta siten *tietämistä*, vaan aiempien ennakkokäsityksien uudelleen tarkastamista ja niiden korvautumista uusilla käsityksillä (Palonen 1988, 15). Tulkintatieteellisen metodologian anti ei ole niinkään tiedon tuottamisessa, vaan tulkintojen ja merkityksenantojen sekä yksilöllisen ja yhteiskunnallisen itseymmärryksen syvenemisessä, tulkintahorisontin eli ”merkityksellisten suhteiden koko-

naisuuden” laajenemisessa (Zimmermann 2015, 71). Tällaisen ymmärrystä laajentavan tutkimuksen kirjoittamisen ja lukemisen hyödyt ovat siten siinä, että se avaa vaihtoehtoisia tapoja tulkita todellisuutta ja hahmottaa siten vaihtoehtoisia toiminta- ja ajattelutapoja. Ulkopoliittisen keskustelun kannalta tällaisen ajatteluarsenaalin parantaminen tarjoaa ilmeistä tieteellistä ja ulkopoliittista ”kilpailuvalttia”, sillä valtiollisen itseymmärryksen – jos se on olemassa – kannalta vaihtoehtoisten toimintamallien tiedostaminen tarjoaa valtion ulkopoliitikalle lisää sopeutumiskeinoja.

4 AINEISTO

Tutkimuksen aineistona toimii Max Jakobsonin kolmiosainen *20. vuosisadan tilinpäätös*.

Tässä yhteydessä on syytä avata muistelmateosten aiheita ja sisältöä yleispiirteittäin. Teokset ovat pääosin historiateoksia, joissa on muistelmallisuuden ja maailmanpoliittisen ajattelun elementtejä. Muistelmasarja painottuu ajallisesti kylmään sotaan, jolloin Jakobson itse oli aktiivisena ulkopoliittisena taustavaikuttajana, mutta teosten koko aikaskaala ylittää 1800-luvun alusta 2000-luvun alkuun.

Ensimmäisessä teoksessa *20. vuosisadan tilinpäätös 1: Väkivallan vuodet* (1999) käsitellään Suomen historiaa autonomian ajalta, erityisesti vuoden 1899 helmikuun manifestista, Pariisin rauhansopimuksen vuoteen 1947. Teos käsittelee myös talvisodan diplomaattisia taustoja ja syttymisen syitä osana laajempaa kansainvälistä tilannetta.

Toisessa teoksessa *20. vuosisadan tilinpäätös 2: Pelon ja toivon aika* (2001) käsittelee kylmän sodan alkua, presidenttien Paasikiven ja Kekkonen ulko- ja sisäpoliittista toimintaa sekä erityisesti Jakobsonin diplomaattiuraa vuoden 1975 Etykiin asti.

Kolmannessa ja viimeisessä teoksessa *Tilinpäätös 3*. (2003) käsittelee kylmän sodan loppuvaihteita 1970-luvulta aina Suomen Euroopan unionin jäsenyyteen asti sekä 2000-luvun alun ajankohtaisia kysymyksiä, kuten Israelin ja arabimaiden suhteita sekä Yhdysvaltain asemaa.

Olen hyödyntänyt myös Jakobsonin *Diplomaattien talvisodasta*. Teos ei sisälly kattavammin osaksi tutkimuksen aineistoa johtuen tutkimuksen alkuvaiheessa tehdyistä rajaustoimenpiteistä. Teoksen merkitys tuli tietooni vasta tutkimuksenteon loppuvaiheilla, mutta en voinut jättää sitä hyödyntämättä sen hyödyllisyyden vuoksi.

5 ULKOPOLIITTISEN MAAILMANKUVAN TULKINTA

Käsittelen ensimmäiseksi Jakobsonin *historiakäsitystä ja ulkopoliittista realismia*, jotka valottavat merkittävästi hänen näkemyksiään ulkopoliitiikan luonteesta, keinoista ja tavoitteista. Toiseksi käsittelen hänen kantojaan *läntisistä rakenteista*, kuten Euroopan unionista, Natosta ja Yhdistyneistä kansakunnista. Nämä kannanotot vaikuttavat hänen sijoittumiseensa koulukuntakentällä. Lopuksi käsittelen hänen *Venäjä-kuvaansa*.

5.1 Historia ja realismi

5.1.1 Historiakäsitys

Jakobson (1999, 223) toteaa puhuessaan Suomen 1930-luvun ulkopoliitikassa vaikuttaneen pohjoismaisesta suuntauksesta:³

”»Suuret tapahtumat lähestyvät meitä sukkasillaan», kirjoitin *Diplomaattien talvisodassa*. Tähän voin myöhempien kokemusteni valossa lisätä, että suuret ulkopoliittiset ratkaisut tehdään kabineteissa.”

Kabineteilla Jakobson viittaa käsitykseen, minkä mukaan ulkopoliittista päätöksentekoa harjoitetaan suhteellisen pienen piirin keskuudessa joko epämuodollisesti tai salassa.⁴ Ulkopuoliselle tarkkailijalle ei ole aina mahdollista saada tietoa kabinettien tosiasiallisesta toiminnasta ja päätöksentekoa ohjaavista syistä ja aikeista. Samoin kabinettiipiiriin kuulumattomien vaikutusmahdollisuudet ulkopoliittiseen päätöksentekoon voivat olla hyvinkin vähäiset. Käsityksestä seuraa myös se, että ulkopuolisen

³ ”Pohjoismaisesta suuntauksesta” tuli Suomen virallinen ulkopoliittinen linja vuonna 1935. Sen tavoitteena oli luoda luottamukselliset suhteet muihin puolueettomiin Pohjoismaihin sekä erityisesti Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton turvallisuustarpeisiin pyrittiin vastaamaan Suomen puolueettomuuspolitiikan keinoin, erityisesti välttämällä yhteistyötä Saksan kanssa

⁴ Jakobsonin kabinettinäkemys muistuttaa politiikan tutkimuksen ja sosiologian **eliittiteoriaa**, jossa yhteiskuntien nähdään jakautuvan valtaa käyttävään pieneen vähemmistöön eli eliittiin sekä todellisen vallankäytön ulkopuolella olevaan enemmistöön eli massaan. Jakobsonin näkemys eroaa eliittiteoreetikoista kuitenkin siinä, että hän itse on periaatteellinen demokraatti.

tarkkailijan tulee soveltaa muita menetelmiä voidakseen arvioida kabinettien päätöksentekoa, joskin tällaiset arviot ovat kabinettien epämuodollisen ja salaisen toiminnan vuoksi pelkästään suuntaa antavia.

Hitlerin valtaannoususta ja historiantulkinnasta Jakobson esittää taas (mts., 102):

”Eiväthän kansojen mahtavat liikkeet voi olla yksittäisten ja satunnaisten tapahtumien varassa, vaan ne määräytyvät niin lukuisten ja syy-yhteyksiltään niin vaikeaselkoisten tekijöiden perusteella, että ihmisjärki ei niitä pysty hallitsemaan. Tämän mukaan Hitlerin nousu valtaan oli väistämätön, suorastaan ennalta määrätty seuraus niistä mullituksista, jotka ensimmäinen maailmansota ja sen monet seuraukset olivat Saksassa saaneet aikaan. Mutta kun yritämme asettua aikalaisten asemaan ja seurata heidän silmin [sic] kuukaudesta ja vuodesta toiseen jatkuvaa tapahtumien vyöryä, mikään ei voinut näyttää itseltään selvältä tai ennalta määrättyltä.”

Edellisessä lainauksessa Jakobson erottaa toisistaan historiallisten tapahtumien ennaltamääräytyvyyttä painottavan näkökulman sekä sattumaa ja ennalta-arvaamattomuutta korostavan näkökulman. Näitä voi kutsua vastaavasti historialliseksi **determinismiksi** ja historialliseksi **indeterminismiksi**. Jakobson sijoittaa itsensä jälkimmäiseen historiantulkinalliseen leiriin. Vaikka järki ei kykenekään aina hahmottamaan historiallisten tapahtumien syy-seuraus-suhteita, niiden mahdollista kulkusuuntaa voi parhaimmillaan ennakoita, jos kykyä ja ymmärrystä riittää. Tulevaisuuden suhdannemuutosten arviointia helpottaa **historiantuntemus**.

Jakobson puhuu historiantuntemuksesta seuraavasti (2001, 49):

”Poliittisen elämän johtopaikoilla ei enää nykyään ole eturivin tiedemiehiä, mutta poliitikot vetoavat edelleen mielellään historian opetuksiin joko perusteluna sille, miten ajankohtaisissa tilanteissa tulee toimia, tai sitten varoittavana esimerkkinä siitä, miten ei enää tule toimia. Historia voi auttaa näkemään tapahtumien virran pintaa syvemmälle, mutta voi myös estää näkemästä muutosten merkitystä. Hoemme, että historia ei toistu, mutta usein toimimme sen uskomuksen perusteella, että se sittenkin toistuu.”

Lopuksi havainnollistavana on hänen muistelmasarjansa lopputoteamus (2003, 407):

”Historialliset kokemukset osoittavat, miten vähän tiedämme tulevaisuudesta. Vain siitä voimme olla varmoja, että tapahtuu jotakin sellaista, jota kukaan ei ole ennalta odottanut.”

Jakobsonin historiakäsitystä voisi kuvailla käsitteillä **kontingenssi** ja **konjektuuri**. Kontingenssilla tarkoitetaan sitä, että jokin asia tai tapahtuma olisi voinut tapahtua tai jäädä tapahtumatta ja myös sitä, että nuo asiat ja tapahtumat olisivat voineet tapahtua eri tavalla. Konjektuuri on taas matemaattinen käsite, jolla tarkoitetaan väitettä, jonka arvellaan olevan tosi, mutta mitä ei ole vielä todistettu sellaiseksi; kun konjektuuri osoitetaan todeksi, siitä tulee matemaattinen lause, tosi väite.

Jakobsonin historiankäsitykselle olennaista on siten *tulevaisuutta ja sen ennustamista koskeva epävarmuus*. Epävarmuus ei kuitenkaan sulje pois taitavien diplomaattien kykyä havaita ja ennakoita kansainvälisten suhdanteiden muutosta eli tehdä sitä koskevia konjektuureja.

Tästä on esimerkkinä presidentti J. K. Paasikivi, jota Jakobson vaikuttaa syvästi ihailevan. Kuvaava tapausesimerkki on YYA-sopimuksen neuvottelujen aloittaminen helmikuussa 1948 (Jakobson 2001, 43–53). Käsittelen tätä esimerkkiä seuraavaksi.

Neuvostoliitto oli ehdottanut sopimuksen luomista jo vuonna 1947, mutta Paasikivi pyrki viivyttämään neuvottelujen aloittamista. Kommunistien kaapatessa valtion Tšekkoslovakiassa helmikuussa 1948 kylmä sota lännen ja idän välillä kiihtyi. Valtionlankaappauksen takia Yhdysvallat nopeutti Marshall-suunnitelman toimeenpanoa, Länsi-Saksan valtio perustettiin ja länsileirissä aloitettiin keskustelut turvallisuusyhteistyöstä. Neuvottelujen lopputuloksena syntyi Nato vuonna 1949. Suomessa vallitsi sodanjälkeinen tappiomieliala, minkä vuoksi YYA-sopimuksen läpivieminen edellytti vahvaa kansalaismielipidettä sekä eduskunnan luottamusta.

Neuvotteluihin valmistautuessa Paasikivi pyysi eduskuntaryhmien mielipiteitä koskien vastausta Stalinin kirjeeseen Suomen ja Neuvostoliiton puolustusliitosta. Vastauksessa suostuttiin neuvotteluihin, mutta kieltäydyttiin alistumasta saneluun sopimuksen sisällöstä. Paasikivi pyrki vahvistamaan Suomen neuvotteluasemaa tuomalla ilmi kansalaisten negatiivisen mielipiteen YYA-sopimusta kohtaan sekä nostamalla esiin kansalaisten oikeuskäsityksen, jota eduskunta ilmensi Paasikiven katsannossa.

Paasikivi lähti siitä oletuksesta, että Neuvostoliiton pääasiallinen intressi Suomen suunnalla oli puolustuksellinen. Sen vuoksi Suomen tuli pyrkiä tyydyttämään Neuvostoliiton *legitiimit intressit* eli perusteltavissa olevat turvallisuusedut. Paasikiven toimintaohjelma merkitsi myöntövyyslinjaa, jossa oli kuitenkin takaraja. Hänen mukaansa Suomen tuli vastustaa vaatimuksia, jotka eivät olleet Neuvostoliiton turvallisuuden kannalta välttämättömiä. YYA-sopimusta ilmensi käsitys Suomen ja Neuvostoliiton turvallisuuden keskinäisriippuvuudesta: jotta Neuvostoliitto ei uhkaisi Suomea, Suomen ei tulisi uhata Neuvostoliittoa omalla toiminnallaan.

Paasikiven mukaan Suomen ja Neuvostoliiton kahdenvälisen suhteen näkeminen omalakisena ja muun maailman tapahtumista irrallisena kokonaisuutena oli kuitenkin pelkkä ”ensimmäisen asteen totuus”. *Toisen asteen totuus* oli ymmärtää se, ettei Neuvostoliitto voinut käsitellä Suomen suhteita pelkästään kahdenkeskisenä asiana. Neuvostoliiton tuli ottaa huomioon sen omien toimien mahdolliset vaikutukset länsivaltojen ulkopoliittikkaan, mikä rajoitti painostuskeinojen käyttömahdollisuuksia Suomea vastaan.

YYA-sopimuksen neuvotteluissa Paasikivi oivalsi suurvaltojen suhteissa tapahtuneen käänteen. Tuolloin Yhdysvalloilla oli vielä myös ydinaseiden monopoli. Näistä seikoista oli Suomelle etua neuvotteluissa, sillä Neuvostoliitto joutui puolustuskannalle ja sen tuli kohdella Suomea varovaisesti herättämättä epäluuloja lännen, erityisesti Yhdysvaltojen, suunnalta.

Kansainvälisten suhdannevaihteluiden taustalla vaikuttavien muutostekijöiden havainnoiminen on Jakobsonin mukaan realismia ja osoitus Paasikiven poikkeuksellisesta valtiotaidosta. Kuten Jakobson sanoo (2001, 45):

”[V]altiomiestaito on kyky nähdä tai vaistota tai vain aavistaa, mikä kulloinkin on kansainvälisten voimavirtojen suunta ja toimia sen mukaan. Paasikivellä oli tämä kyky.”

Jakobsonin Paasikiven ulkopoliitiikan harjoittamista koskevissa kuvauksissa voidaan nähdä yhtäläisyyksiä Morgenthauin näkemyksiin kansallisen voiman tekijöistä ja diplomatian roolista. Kansallisella voimalla Morgenthau tarkoittaa sellaisia tekijöitä, kuten sotavoimia ja julkista mielipidettä, joiden avulla valtiot voivat vaikuttaa toisten valtioiden toimintaan ja päätöksentekoon niiden omien intressien edistämiseksi (ks. 1948, 13–14; 104–105). Diplomatian tehtävinä on Morgenthauin mukaan arvioida ulkopoliittisten tavoitteiden onnistumista suhteessa omaan ja muiden valtioiden kansalliseen voimaan sekä sovittaa valtioiden intressejä keskenään rauhan edistämiseksi (mts., 419–421). Hyvä diplomatia huomioi kaikkia käytettävissä olevia kansallisen voiman tekijöitä ja sen avulla kansallisia tavoitteita voidaan saavuttaa rauhanomaisesti. Paasikiven diplomatia huomioi tässä katsannossa morgenthaulaisittain toisaalta kansainvälisen toimintaympäristön muutoksen ja kansalaisten ja kansanedustajien negatiiviset mielipiteet YYA-sopimusta kohtaan; näin hänen onnistui neuvotella Suomelle mahdollisimman edullinen sopimus.

Jakobsonin mukaan historia oli alati läsnä Paasikiven ulkopoliittisessa ajattelussa (2001, 49–50). Tästä on esimerkkinä Paasikiven ”oppi-isä” Johan Richard Danielson-Kalmari, joka toimi keskeisenä vaikuttajana Suomalaisessa puolueessa. Danielson-Kalmari esitti vuonna 1917 – ennen kuin Suomi oli itsenäistynyt – ettei Suomen irtaantuminen Venäjän keisarikunnasta ollut kovinkaan todennäköistä. Siksi Suomen tuli pyrkiä mahdollisimman täydelliseen autonomiaan. Venäjälle tuli taata oikeus käyttää asevoimia ulkoisen vihollisen torjumiseksi Suomen maaperällä siinä tapauksessa, jossa Suomen oma puolustus ei kykenisi torjumaan uhkaa. Näitä opetuksia Paasikivi sovelsi YYA-neuvotteluissa. Historiantuntemus tarjosi Paasikivelle uusia toimintamahdollisuuksia.

Kuten mainittu, Jakobsonin historiakäsitys korostaa historiallisten ja ulkopoliittisten tapahtumien kontingenttiutta. Samalla hän korostaa myös taitavan valtiotaidon taidon asemaa suhdannevaihteluiden navigoinnissa. Historiantuntemuksella on merkittävä osa päätöksentekoa tukevien konjektuurien hahmottamisessa. Jakobsonin mukaan valtioiden välistä politiikkaa ei tule tarkastella kapeasta kahdenkeskisestä näkökulmasta, vaan on parempi huomioida laajempi kansainvälinen toimintaympäristö ja sen muutokset. Samalla tulee huomioida kabinettien eli keskeisten poliittisten päättäjien ryhmittymien merkitys ulkopoliittisessa päätöksenteossa.

Kaiken yllä mainitun historian ennustamattomuutta koskevien ajatusten rinnalla onkin mielenkiintoista, että Jakobson pelkistää muistelmasarjansa ensimmäisessä osassa 1900-luvun historian ”hegeliläisten ja marxilaisten väliseksi yhteenotoksi” (1999, 32). Hegeliläisten mukaan ”maailma oli suvereenien kansallisvaltioiden keskinäisen valtataistelun temmellyskenttä”, joiden ansiot maailmanhistoria tuomitsee,

kun taas marxilaisten mukaan luokkataistelu tulisi johtamaan kapitalistisen talousjärjestelmän luhistumiseen ja uuden sosialistisen yhteiskunnan syntymiseen (mts., 32–35).

Tätä jakoa Jakobson jatkaa kirjasarjan viimeisessä osassa, jossa hän käsittelee Saksojen yhdistymisen jälkeen annettua vuoden 1990 Pariisin julkilausumaa. Pariisin julkilausumassa juhlittiin kylmän sodan päättymistä. Demokratiasta ja ihmisoikeuksista tuli Euroopan rauhan ja turvallisuuden edellytys; samoin niiden loukkaamiseen puuttumisesta tuli valtioiden moraalinen velvollisuus (2003, 282). Jakobsonin mukaan Pariisin julkilausuman tekijät ammensivat tiedostamattaan kolmen saksalaisen filosofin, Hegelin, Marxin ja Kantin, ajattelusta. Hegel oli julistanut länsimaisen hallitusmuodon merkitsevän ”historian loppua”, Marx oli ennustanut kapitalistisen järjestelmän pakottavan kansakunnat noudattamaan samoja tuotantomenetelmiä ja Kantin mukaan vain tasavaltalainen yhteiskuntajärjestelmä takaisi valtioiden välisen ”ikuisen rauhan” (mts., 282). 1900-luvun historialliset tapahtumat ideologisine ja poliittis-taloudellisine jännitteineen olivat muodostaneet uuden kylmän sodan jälkeisen kokonaisuuden. Teesiä ja antiteesiä seurasi synteesi.

Puhuuko Jakobson ristiriitaisuuksia kannattaessaan sekä historian ennustamattomuutta ja skeptisyyttä ”historian rautalakeja” kohtaan sekä kuvatessaan 1900-luvun historiaa Hegelin, Marxin ja Kantin filosofisten ennustusten toteennäyttäjänä? Tällaisiin tulkintoihin ei liene perusteita, sillä historian kuvaaminen filosofisten aatteiden painiotteluna on ennemminkin narratiivinen tehokeino, jonka avulla Jakobson pyrkii tuomaan lisää mielenkiintoa tekstiin. Saksalaisten filosofien sisällyttäminen tekstiin palvelee myös historiallisen kontekstin selittämisyrittämiä. Esimerkiksi Neuvostoliiton ideologiaa olisi vaikea ymmärtää tuntematta Marxin ajatuksia.

5.1.1.1 Yhteenveto

Jakobsonin historiakäsitykselle keskeistä on tulevaisuutta koskeva epävarmuus. Sama pätee hänen näkemyksiinsä menneisyyden tapahtumien ja ihmisten motivaatioiden tulkinnassa. Kun asetumme menneisyyden ihmisten saappaisiin, voimme huomata, ettei mikään historiallinen tapahtuma ollut ennalta määrätty, sillä historiallisiin tapahtumiin vaikuttivat monet järjellisen käsityskyvyn saavuttamattomissa olevat seikat. Inhimilliseen olemassaoloon pätevät samat epävarmuutta ja satumaa koskevat lainalaisuudet niin menneisyydessä kuin nykyhetkessä. Parhaimmillaan historiaa oppien ja sitä soveltaen ihminen voi ennakoida lähitulevaisuuden muutoksia, mutta pidemmällä aikavälillä tuskin kukaan osuu arvioissaan oikeaan.

Mitä merkitystä Jakobsonin historiakäsityksellä voi olla hänen ulkopoliittiselle maailmankuvalleen?

Jakobsonille historiantuntemus liittyy olennaisesti valtiomiestaitoon, joka on kyky arvioida ja ennakoida kansainvälispoliittisia suhdannevaihteluja. Historian oppiminen on parhaimmillaan valtiomiestaitoa kehittävää toimintaa, jolla voi olla

merkittävää vaikutusta valtiojohtajien ja diplomaattien käytännön toimintaan kansainvälisen politiikan kentillä. Historiantuntemus ei ole siten pelkkää tietoa tai sivistystä, vaan sillä on kansainvälispoliittiseen käytäntöön nähden välineellistä arvoa.

Tässä mielessä hänen näkemyksensä yhtyvät Morgenthaun näkemyksiin kansallisesta voimasta ja sen arvioimisesta. Morgenthaun mukaan oman ja toisten valtioiden kansallisen voiman arviointi on äärimmäisen haastavaa johtuen ensinnäkin ihmisjärjen riittämättömyydestä ja toisaalta historian sekä luonnon aiheuttamien yllättävien ja satunnaisten ilmiöiden vuoksi (1948, 111). Kansallisen voiman arviointi onkin Morgenthaun mukaan lähinnä arvailua, joiden paikkansapitävyyden vain tulevaisuuden tapahtumat voivat näyttää (mts., 111–112). Jakobson on kuitenkin Morgenthauta huomattavasti luottavaisempi taitavien valtiojohtajien kykyyn ennakoida historian ja kansainvälisen järjestelmän suuria muutoksia, mutta myös hän tunnustaa historiallisen ennustamisen olevan perin vaikeaa.

Jakobsonin mielenkiinto historiantutkimusta kohtaan, hänen ajatuksensa historiantuntemuksen merkityksestä valtiomiestaidolle sekä hänen kuvauksensa 1900-luvun historiasta saksalaisten filosofien aatteellisena kamppailuna ovat asioita, jotka sijoittavat häntä huomattavasti lähemmäs klassista realismia suhteessa uusrealismiin. Kuten olen käsitellyt yllä, klassisen realismin metodologialle on ominaista historian ja filosofian soveltaminen kansainvälisen politiikan ilmiöiden tulkinnassa. Jakobsonin mielenkiinto kohdistuu kuitenkin huomattavasti enemmän historiaan. Filosofia näyttää sen sijaan olevan hänelle lähinnä historiallista kerrontaa tehostava keino sekä historiallista kontekstia avaava väline kuin mikään itsessään mielenkiintoinen tutkimusaihe. Tätä seikkaa selittänee toisaalta henkilökohtaiset mielenkiinnonkohteet sekä toisaalta myös se, ettei Jakobsonilla ollut yliopistokoulutusta.

5.1.2 Realismi I: sodan ja rauhan tekijät

Kuten käsittelin aiemmin tutkimuksen teoriaosuudessa, Waltz tarkastelee teoreetikkoja sen perusteella, näkevätkö he sodan ja rauhan tekijöiden löytyvän ihmisluonnosta, yhteiskuntien sisäpolitiikasta ja yhteiskuntarakenteesta vai anarkkisesta kansainvälisestä järjestelmästä (2001). Mihin näistä kolmesta vaihtoehdosta Jakobson voidaan sijoittaa?

Kuten todettu yllä, Jakobsonin mukaan ulkopoliittiset linjat päätetään ”kabineteissa”. Tämä näyttäisi viittaavan toiseen kuvaan eli valtioiden sisäpolitiikkaan ja yhteiskuntarakenteeseen. On kuitenkin syytä tarkastella asiaa vielä tarkemmin ja huomioida muitakin mahdollisia esiin nousevia seikkoja. Tarkastelen seuraavaksi Jakobsonin antamia vihjeitä sodan ja rauhan tekijöistä.

Ensinnäkin merkille pantavaa on Jakobsonin *Diplomaattien talvisodassa* esitetty kritiikki politiikan näkemiseen shakkipelinä (2002, 397):

”Monet harhakäsitykset poliittisten tapahtumien luonteesta johtuvat juuri šakkipelin piiristä lainatuista vertauksista, sillä ne kohottavat järjen ja laskelmoinnin ansaitsemattoman korkealle sijalle poliittisten voimien joukossa ja jättävät kokonaan huomiomatta keskinäisen tietämättömyyden ja epäluulon, väärinkäsitykset ja tunnuseikat – koko sen irrationaalisen ulottuvaisuuden, joka sotien synnyssä esittää niin tärkeää osaa.”

Vaikka järki ja laskelmointi ovat osa kansainvälispoliittisten tekijöiden joukossa, niille ei Jakobsonin mukaan tule antaa liikaa painoarvoa. Sen sijaan politiikassa tärkeämpää osaa näyttelee tulevaisuutta koskeva epävarmuus, toisiin kohdistuva epäluulo ja toisten toiminnan väärinymmärtäminen. Myös tunteet näyttelevät keskeistä roolia kansainvälisessä politiikassa. Näiden tekijöiden kokonaisuutta kutsuttakoon **irrationaaliseksi ulottuvuudeksi**.

Jakobson käsittelee 1800-luvun kansainvälisen järjestelmän muotoutumista ja sen tuhon alkua (1999, 31):

”Niin kauan kuin Saksan yhdistymisen toteuttaja, rautakansleri Otto von Bismarck pysyi vallassa, Euroopan voimatasapaino säilyi ennallaan ... mutta keisari Wilhelm II, joka 29-vuotiaana nousi valtaistuimelle 1888, ei tyytynyt Bismarckin konservatiiviseen ulkopoliitiikkaan ... Bismarckin jälkeisenä aikana Wilhelm II käynnisti kansakuntien kamppailun Euroopan herruudesta.”

Sitaatista voidaan tunnistaa käsite **voimatasapaino** ja ilmiönä Wilhelm II:n **revisionistinen politiikka**. Hän lisää (mts., 31–35):

”Wienin kongressissa 1815 oli Napoleonin sotien runtelema Eurooppa »restauroitu» ... Pyhän allianssin tehtävänä oli huolehtia siitä, että Wienissä luotu järjestys yhteisvoimin säilytettäisiin; vallankumoukset oli tukahdutettava aseina ... [mutta] vuosisadan vaihteessa Wienin järjestelmästä oli enää vain kuori jäljellä. Tieteellis-tekninen kehitys, teollinen vallankumous ja parantuneet kansainväliset yhteydet olivat mullistaneet ihmisten aineelliset elinolot. Uudet henkiset virtaukset ohjasivat heidän ajatteluaan ja asenteitaan ...”

Tästä sitaatista voidaan tunnistaa voimatasapainoa säilyttävä **status-quo-politiikka** ja ilmiönä **valtioiden sisäinen kehitys**. Lopuksi hän vielä huomauttaa (mts., 45):

”Eurooppa oli 1914 johtavien valtioiden välisten poliittisten jännitteiden verkosto, joka oli niin äärimmilleen viritetty, että vähäinenkin välikohtaus saattoi käynnistää kohtalokkaan ketjureaktion ... Sotaan lähdettiin suuren isänmaallisen innostuksen vallitessa ... jälkepäin näyttää käsittämättömältä, että kenraalit jatkoivat hyökkäyksiä tappioista välittämättä ja että poliittiset johtajat sallivat heidän jatkaa. Siihen aikaan puhuttiin »liikaväestöstä» ja »tykinruuasta»: kaksi käsitettä, jotka paljastavat sotaa käyvien maiden yhteiskuntien arvot ja vallankumouksellisten voimien kasvualustan.”

Sitaatista voidaan tunnistaa kansainvälisen järjestelmän epävarmuus ja voimatasapainon toiminnan heiveröisyys, sillä mikä tahansa sytyke voi johtaa sen murenemiseen ja sotatilan leimahtamiseen. Nämä tekijät kuuluvat osana voimatasapainoa.

Lainauksista voidaan erottaa neljä tekijää: irrationaalisen ulottuvuuden, voimatasapainon, status quo ja revisionistiset toimijat sekä valtion sisäisen kehityksen. Näin ollen hänen käsityksensä sodan ja rauhan tekijöistä liikkuu toisessa ja kolmannessa vaihtoehdossa, sisäpoliittisissa tekijöissä sekä anarkkisessa kansainvälisessä järjestelmässä. Käsittelen seuraavaksi näitä neljää tekijää yksityiskohtaisemmin.

5.1.2.1 Irrationaalinen ulottuvuus

Jakobson esittää ihmisten **irrationaalisen ulottuvuuden** olevan merkittävä sotien syttymisen taustalla oleva tekijä. Epäluulon, tietämättömyyden ja väärinkäsitysten voi nähdä liittyvän laajemmin osana *pelon tunnetta*, jolla on ollut keskeinen sija kansainvälispoliittisessa ajattelussa. Thukydides esitti Ateenan ja Spartan välisen sodan aiheutuneen keskeisesti ateenalaisten vallan kasvun ja sen spartalaisten keskuudessa herättämän pelon seurauksena (Tang 2008, 452). Toisaalta Thukydides korosti pelon tai turvallisuuden edistämisen ohella myös kunnianhimoa ja eduntavoittelua (Coicaud 2014, 496–497). Morgenthaun mukaan poliittisen vallan tavoittelu on olennaisesti sidoksissa ihmisluonnon vietteihin elää, lisääntyä ja hallita (1948, 17). Tunteiden ja muiden kuin aineellisten hyötyjen tavoittelun, kuten kunnian ja arvostuksen, on siten nähty olevan klassisessa realismissa keskeisiä valtioiden toimintaa ohjaavia motivaatioita (Coicaud 2014, 496).

Maailmanpolitiikan realistisessa teoriassa pelkoon ja epävarmuuteen on esitelty olevan erilaisia sopeutumiskeinoja. Valtiot voivat joko olettaa pahinta toisten valtioiden aikeista ja tulkita niiden pyrkimykset uhkina omalle turvallisuudelle tai ne voivat pyrkiä lieventämään epävarmuutta ja toisiin kohdistuvia pelontunteita yhteistyötä ja yhteisymmärrystä edistäen (Tang 2008, 453–454).

Ensimmäisessä sopeutumiskeinossa valtioiden äärimmäisenä keinona oman suhteellisen aseman säilyttämiseksi on ennaltaehkäisevä sota (mts., 461). Sopeutumiskeinon iskulauseena voisikin olla ”alista muut ennen kuin he alistavat sinut.”

Havainnollistavana esimerkkinä ensimmäisestä sopeutumiskeinosta on Korhosen referaatit Liviuksesta ja Thukydideesta (1989, 26):

”Roomalainen Livius totesi pari vuosituhatta sitten, että Rooman valtakunnan oli pelkän itsepuolustuksen takia valloitettava koko (tunnettu) maailma ... Kreikkalainen Thukydides kertoo, miten suurvalta-Ateenan edustajat sanoivat kukistamansa pikkuvaltion asukkaille » ... Te tiedätte yhtä hyvin kuin mekin, että oikeus tässä maailmassa on kysymyksessä vain voimiltaan tasavertaisten kesken, kun taas vahvat tekevät minkä voivat ja heikot kärsivät niin paljon kuin heidän täytyy.» Stalinkaan ei olisi voinut sanoa asiaa osuvammin suomalaisille neuvotteluissa ennen talvisotaa.”

Jälkimmäisen sopeutumiskeinon mukaan taas valtioiden tulisi pyrkiä lieventämään valtioiden toisiin kohdistuvaa pelkoa ja oikaisemaan mahdollisia väärinkäsityksiä (Tang 2008, 456). Sotaan ei tarvitse turvautua, sillä valtiot voivat lieventää toistensa pelkoja erilaisin rauhanomaisin yhteistyökeinoin (mts., 457).

Jakobson, kuten käy ilmi alempien osioiden valossa, sijoittuu vahvemmin jälkimmäisen sopeutumiskeinon kannattajaksi. Vaikka ”keskinäisen tietämättömyyden ja epäluulon, väärinkäsitykset ja tunneseikat” tekijät vaikuttavat merkittävästi sotien syttymiseen, kansainvälinen yhteistyö ja yhteisen turvallisuuden rakentaminen ovat mahdollisia ja suotavia asioita.

5.1.2.2 Voimatasapaino

Jakobson mainitsee voimatasapainon Wilhelm II:n ulkopoliittikan yhteydessä. Keisarikillisen Saksan ulkopoliittinen linjanmuutos Wilhelm II:n aikana johti Jakobsonin mukaan suurvaltojen kilvoittelun voimistumiseen.

Voimatasapaino on yksi keskeisimmistä realismin käsitteistä. Waltz näkee voimatasapainon seuraavan väistämättömästi valtioiden pyrkiessä säilyttämään itsenäisyytensä (2001, 209). Morgenthau taas näkee voimatasapainon seuraavan valtioiden välisestä antagonismista, keskinäisestä kilvoittelusta (1948, 129–130). Koska ei ole olemassa maailmanvaltiota, joka voisi pakottaa valtiot rauhaan, valtiot joutuvat itse vastaamaan itse omasta turvallisuudestaan (ks., maailmanvaltiosta Morgenthau 1948., luku XXVI). Omien sotavoimien ja oman turvallisuuden edistämisestä seuraa voimatasapaino.

Voimatasapainolla voidaan toisaalta tarkoittaa kansainvälisen toimintaympäristön *olotilaa* ja toisaalta valtioiden toimintaa ohjaavaa *toimintaperiaatetta*. Voimatasapaino olotilana merkitsee tilannetta, jossa millään valtiolla ei ole kykyä alistaa toista valtaansa tai toisin keinoin mahdollisuutta horjuttaa jo olemassa olevaa vallanjakoa. Valtiot voivat torjua toisten valtioiden valtapyrkimyksiä muiden valtioiden kanssa. Voimatasapaino voi muodostua myös tilanteessa, jossa millään valtiolla ei ole kykyä alistaa muita tahtoonsa. Voimatasapaino toimintaperiaatteena merkitsee valtioiden toimia voimatasapainon säilyttämiseksi, joita voivat olla erityisesti sotilasliitot, asevarustelu ja sopimukset.

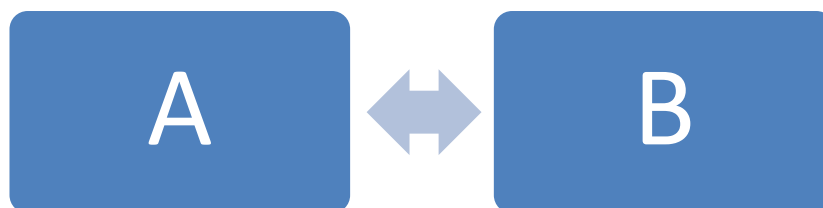
Kissinger tiivistää osuvasti voimatasapainon taustalla vaikuttavan toimintamekanismin (1994, 67, käännös sulkeissa kirjoittajan lisäys):

”Raison d’état (valtionedun tavoittelu)⁵ voi johtaa pyrkimykseen johtavaksi vallaksi tai tasapainotilanteen muodostumiseen. Mutta harvoin tasapainotilanne on tietoisien suunnittelun tulosta. Yleensä se on seurausta tietyn valtion valtapyrkimysten torjumisprosessista ...”

Jakobsonin mukaan 1800-luvun eurooppalainen voimatasapainojärjestelmä oli tietoisesti rakennettu kansainvälinen järjestys, jonka ensisijaisena tavoitteena oli tukahduttaa vallankumoukselliset voimat ja muut eurooppalaista suurvaltopolitiikkaa uhkaavat muutosvoimat. Tieteen ja teknologian kehitys samoin kuin uudet aatteet, erityisesti nationalismi, murensivat eurooppalaisen voimatasapainon perustukset. Tietoisesti luodun voimatasapainon tuhoprosessille antoi alkusysäyksen Saksan keisari Wilhelm II:n aloittama valtakamppailu.

Morgenthaun esimerkit havainnollistavat voimatasapainoa olotilana ja toimintaperiaatteena (1948, 130–131).

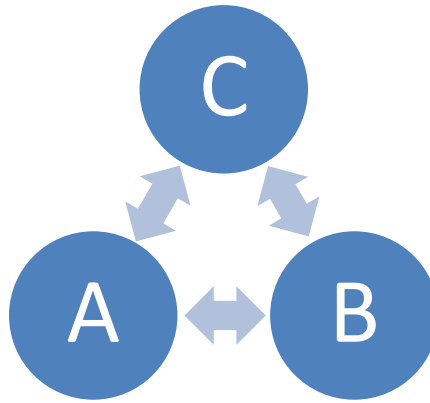
Oletetaan ensimmäinen tilanne, jossa A pyrkii valloittamaan B:n. Pyrkimys valloittaa ei merkitse tässä yhteydessä suoranaista sotaa. B:n vaihtoehtoina on joko pyrkiä vastavuoroisesti valloittamaan A tai puolustautumaan A:ta vastaan joko omin voimin tai liittolaisten tai asevarustelun avulla. Voimatasapaino palautuu, jos B onnistuu puolustautumaan A:ta vastaan tai B onnistuu liittolaisten ja asevarustelun avulla pakottamaan A:n luopumaan valloituspyrkimyksistä.

Kuva 1 Voimatasapainotilanne I: A ja B

Otetaan toinen esimerkki, jossa A pyrkii valloittamaan C:n. C:n alistuminen A:n tahtoon uhkaa B:n turvallisuutta ja siten koko voimatasapainon vakautta. B:n vaihtoehtoina on tällöin joko pidättäytyä toimista tai liittoutua C:n kanssa A:n valtapyrkimysten torjumiseksi. Tässä tilanteessa A:n vaihtoehtoina on joko jatkaa, luopua C:n valloittamisesta tai siirtää valloitustoimet B:tä vastaan.

⁵ *Raison d’état* eli valtionetu tarkoittaa kansallisen edun ja valtion hyvinvoinnin asettamista poliittisen toiminnan ensisijaiseksi tavoitteeksi, mikä voi tarvittaessa vaatia moraalisesti kyseenalaisten tai laittomien keinojen käyttämistä kansallisten etujen ja valtion turvallisuuden edistämiseksi (valtionetu-käsitteen historiasta, Kissinger 1994, 56–77).

Kuva 2 Voimatasapaino: A, B ja C

Kuten esimerkeistä käy ilmi, kaikki valtiot eivät pyri omalla toiminnallaan ylläpitämään voimatasapainoa, vaan ne voivat myös pyrkiä muuttamaan sitä itselleen edullisemmaksi. Toisin sanoen ne pyrkivät parantamaan omaa suhteellista asemaansa kansainvälisen järjestelmän suhdanteissa.

Voimatasapaino säilyttää jo olemassa olevaa vallanjakoa ja ylläpitää kansainvälistä rauhaa, mutta se on Morgenthauin mukaan epätäydellinen järjestelmä (mts., 150). Ensinnäkin valtiot eivät voi olla täysin varmoja toisten valtioiden voimavaroista ja kyvystä hyökätä ja puolustautua (mts., 152). Toiseksi valtiot pyrkivät ylläpitämään voimatasapainoa, mutta koska ne eivät voi olla täysin varmoja toisten valtioiden todellisista voimavaroista, ne pyrkivät myös maksimoimaan valtaansa suhteessa toisiin valtioihin (mts., 155). Morgenthaulaisessa tulkinnassa voimatasapaino ajautuu kriiseihin valtioiden pyrkiessä kasvattamaan valtaansa ja toisten valtioiden pyrkiessä sodan keinoin pysäyttämään toisten valtioiden vihamieliset aikeet – vaikka sellaisia aikeita ei todellisuudessa edes olisi. Yllä käsittelemiini sopeutumiskeinoihin verrattuna Morgenthau sijoittuu ensimmäisen ”alasta muut ennen kuin he alistavat sinut”-toimintalinjan kannattajaksi.

Jakobson näyttäisi sen sijaan uskovan voimatasapainon olevan mahdollista säilyä, kunhan sitä edistää voimatasapainoon merkitykseen uskovat valtiojohtajat. Kuten käsittelen alla, Jakobson näkee kansainvälisen yhteistyön olevan kannattavaa, mutta samalla hänen näkemyksissään on vahva voimapolitiittinen pohjavire. Tulen käsittelemään Jakobsonin voimatasapainoon ja voimapolitiikkaan liittyviä näkemyksiä laajemmin alempana.

5.1.2.3 Status quo- ja revisionistiset vallat

Voimatasapaino käsitteenä edellyttää valtioiden jakamista voimatasapainoa säilyttävään ja sitä haastaviin valtioihin. Jakobsonin sitaateista ilmenee vastaava jako Pyhästä Allianssista eurooppalaista voimatasapainoa säilyttävänä liittoumana ja Wilhelm II:sta sitä haastavana Euroopan herruutta tavoittelevana valtiojohtajana.

Morgenthau erottaa toisistaan status quo-politiikan ja status-quo-vallat sekä imperialismiin ja imperialistiset vallat (1948, 20–21). Tässä tutkimuksessa nimitän jälkimmäisiä revansismiksi⁶ ja revisionistisiksi valtioiksi. Morgenthaun mukaan valtioiden välistä historiaa voisi tarkastella sotaan valmistautumisen, sodasta toipumisen sekä vallan säilyttämisen ja hankkimisen jatkumona (mts., 21). Tämän historiallisen syklin pääagentteina ovat status-quo valtiot ja revisionistiset valtiot.

Status-quo-vallat pyrkivät säilyttämään rauhansopimusten ja instituutioiden keinoin jo olemassa olevaa vallanjakoa ja saavutettuja omistuksia, erityisesti maa-alueita (mts., 22). **Status-quo-politiikka** on konservatiivista *valtaa säilyttävää politiikkaa*, joka vastustaa sellaisia muutoksia, jotka vaikuttaisivat jo olemassa olevaan vallanjakoon. Esimerkkinä on tilanne, jossa toimijoiden A ja B välinen valtasuhde kääntäisi toisen osapuolen vallankäyttäjäksi vallankäytön kohteeksi (mts., 25).

Revisionistiset vallat pyrkivät taas muuttamaan jo olemassa olevaa vallanjakoa haastaen rauhansopimuksia ja instituutioita sekä pyrkien hankkimaan uusia omistuksia tai palauttamaan menetettyjä maa-alueita takaisin (mts., 21–22). **Revansistinen politiikka** on *valtaa hankkivaa politiikkaa*, joka vastustaa olemassa olevaa vallanjakoa. Revisionistisen politiikan laajuus vaihtelee. Sen tavoitteina voivat olla hyvin pienten lisäomistusten hankkiminen, alueellisen hegemonian saavuttaminen tai jopa maailmanvallaksi nouseminen (mts., 36).

Revisionistisen politiikan eri laajuusasteista on esimerkkinä Morgenthaun Saksa-esimerkki: Hitler pyrki tekemään Saksasta koko maailman mahtavimman valtion (maailmanvaltius), Wilhelm II pyrki tekemään Saksasta koko Euroopan mahtavimman valtion (alueellinen hegemonia), kun taas Otto von Bismarck pyrki tekemään Saksasta koko Keski-Euroopan mahtavimman valtion (rajattu hegemonia) (Morgenthau 1948, 37). Jakobsonin ensimmäinen sitaatti sisältää huomautuksen siitä, että valtiot eivät itsessään ole status-quo- tai revisionistivaltioita. Valtioiden ulkopoliitikasta vastaavat valtiojohtajat kabinetteineen eli pienine sisäpiireineen.

Status-quo-vallat ja revisionistiset vallat toimivat molemmat voimatasapainon olotilassa, mutta siinä missä edeltävät pyrkivät ylläpitämään sen jatkuvuutta, jälkimmäiset pyrkivät muuttamaan sitä itselleen edullisemmaksi.

5.1.2.4 Valtioiden sisäinen kehitys

Valtioiden sisäiseen kehitykseen liittyen Jakobson mainitsee toisessa sitaatissa Wienin kongressin, joka kokoontui vuosina 1814–1815 sekä talousteknillisen ja aatteellisen kehityksen. Wienin kongressin tavoitteena oli sopia Napoleonin sotien jälkei-

⁶ Termi tulee ranskan kielen sanasta *revanche*, ”kosto”. Käsite liittyy valtioihin, jotka pyrkivät saamaan takaisin sodissa menetettyjä maa-alueita sekä myös alueita väestöineen, joiden nähdään kuuluvan etnisesti, kulttuurisesti tai kielellisesti osaksi suurempaa emämaata (irredentismi). Tässä tutkimuksessa laajennan käsitteen tarkoittamaan pyrkimyksiä muuttaa olennaisesti kansainvälisen järjestelmän jo olemassa olevaa vallanjakoa.

sestä vallanjaosta sekä yhteisistä pelisäännöistä vallankumouksellisten voimien tukahduttamiseksi. Euroopan johtavien maiden muodostaman Pyhän Allianssin politiikkaa voidaan kuvailla morgenthaulaisittain status-quo-politiikkana. Sen toimintaa voi tarkastella myös Korhosen esityksen mukaan. Korhosen tulokinnassa valtiot voivat pyrkiä *kriisinhallinnan* keinoin ylläpitämään olemassa olevaa vallanjakoa, mikä edellyttää toisten valtioiden kansallisten etujen tunnustamista sekä tahtoa ratkaista yhteiseksi koettuja ongelmia (1989, 46–57). Korhosen mukaan Pyhän Allianssi ”saattoi tarvittaessa palauttaa valvomalleen alueelle rauhantilan musketein ja pistimin” (mts., 47). Euroopan johtavat maat pyrkivät näin tukahduttamaan 1800-luvulla kukoistavaa nationalismia ja vallankumouksellisuutta ja estämään yhtäkkisiä muutoksia, jotka olisivat voineet horjuttaa sekä kansallista että kansainvälistä järjestystä ja rauhaa (ks. mts., 27–28).

Wienin kongressissa muodostettu kriisinhallintajärjestelmä kuihtui 1800-luvun edetessä niin huomattavasti, että siitä oli Jakobsonin mukaan ”enää vain kuori jäljellä” vuosisadan vaihteessa. Korhonen sijoittaa Pyhän Allianssin päättymisen Euroopan hulluun vuoteen 1848, jolloin valtioiden sisäinen kehitys ”ensimmäistä kertaa [näytetty] eräissä keskeisissä maissa [voimakkaammaksi] kuin hallitusten välinen rauhaa säilyttävä, vallitsevaa tilannetta suosiva yhteistyö” (1989, 47). Tästä sisäisestä kehityksestä Jakobson mainitsee teollisen vallankumouksen, parantuneet viestintäyhteydet sekä nationalismin.

Kun kesäkuun 28. päivänä 1914 arkkiherttua Frans Ferdinand surmattiin Sarajevossa, ”poliittisten jännitteiden verkosto”, kuten Jakobson sitä kutsuu, käynnisti Euroopan valtioiden sotakoneistojen liikekannallepanon. Ensimmäinen maailmansota syttyi. Syyllisenä sodan syttymiseen Jakobson nimeää keisari Wilhelm II:n, jonka haaveet saksalaisista Euroopan uuden suurvallan herrakansasta ”heijastivat saksalaista imperialistista suuntausta, jota sanottiin germanismiksi” (1999, 48). Jakobson on toisaalta myötämielinen Saksaa kohtaan Versaillesin rauhansopimuksen puolesta, koska hänen mukaansa raa’assa rauhansopimuksessa ja sitä edeltävissä epäreiluisissa rauhanneuvotteluissa ”katettiin pöytä uutta sotaa varten” (mts., 91).

5.1.2.5 Yhteenveto

Jakobson tulkitsee ensimmäisen maailmansodan syttymisen syitä irrationaalisen ulottuvuuden, voimatasapainon, valtioiden sisäisen kehityksen sekä keisari Wilhelm II:n revisionistisen politiikan näkökulmasta. Teoreettisesti tarkastellen hän tulkitsee sodan ja rauhan tekijöitä kaikkien kolmen kuvan kautta.

Voimatasapaino, niin kauan kuin se on olemassa, ylläpitää kansainvälistä rauhaa. Voimatasapaino muodostuu kahdenlaisten toimijoiden valtapyrkimyksissä, status quo-valtojen pyrkimyksissä ylläpitää olemassa olevaa vallanjakoa ja revisionististen valtojen pyrkimyksessä muuttaa tuota vallanjakoa itselleen suhteellisesti edullisemmaksi. Koska ei ole mitään valtioita ylempää tahoja, mikä voisi pakottaa valtiot rauhaan, valtiot joutuvat turvautumaan omiin keinoihin turvallisuuden ja omistusten

ylläpitämiseksi. Kansainvälinen anarkia ei varsinaisesti *aiheuta* sotaa, vaan se *mahdollistaa* sen, minkä vuoksi tiettyjen sotien erityisiä syitä tulee etsiä – kansainvälisen anarkian ohella – muista tekijöistä. Näitä ovat Jakobsonin tapauksessa erityisesti kansainvälisen politiikan irrationaalinen ulottuvuus, valtioiden sisäinen kehitys ja ”kabinettien” toiminta. Näiden kabinettien toiminnan syitä tulee etsiä esimerkiksi aatteiden ja yhteiskuntien sisäisten rakennetekijöiden suunnalta sekä yksilöiden tunteista.

Lainausten lähempi tarkastelu on osoittanut paljon yhteneväisyyksiä Jakobsonin ja realistisen teoriakoulukunnan ajattelijoiden välillä, mutta se ei tarkoita sitä, että hän kuuluisi suomalaisessa koulukuntajaossa pienvaltiorealistiseen koulukuntaan. Tarkastelen tätä asiaa myöhemmin.

5.1.3 Realismi II: kansallinen voima, geopolitiikka ja ideologia

Sitä ennen minun tulee vielä tarkastella joitain Jakobsonin realismin lisäpiirteitä, jotka ovat *kansallinen voima* sekä *geopoliittinen ja ideologinen suuntaus*.

5.1.3.1 Kansallinen voima

Jakobson sanoo (mts., 24):

”Voimme jälkikäteen piirtää suuren kansallis-valtiollisen [sic] linjan helmikuun manifestista 1899 Euroopan unionin liittymiseen 1995 ... [vaikka] tällainen käsitys nojaa moneen myyttiin, jotka kaunistelevat ja yksinkertaistavat todellisuutta.”

Samoin hän toteaa Ruotsin ja Venäjän välisen Suomen sodan vuosina 1808–1809 olleen suomalaisille eduksi (mts., 24):

”Oman valtionsa puitteissa suomalaiset saattoivat käynnistää sen kehityksen, joka nosti Suomen »elinkykyisten» kansakuntien joukkoon. Se kiinnitti Suomen Euroopan suuriin valtavirtauksiin – teolliseen vallankumoukseen, kapitalismiin, nationalismiin ja työväenliikkeeseen.”

Hän jatkaa (mts., 16–17):

”Kun Suomea on ruvettu arvioimaan sen omien yhteiskunnallisten ja taloudellisten suoritusten perusteella, on havaittu, että Suomi on yksi niistä viidestä Euroopan maasta, joissa demokraattinen järjestelmä on toiminut keskeytyksittä maailmansodan lopulta tähän päivään saakka – ajoittain vain säästöliekillä, mutta sittenkin ... Näin kuva Suomesta muuttuu: ei enää vain selviytyjä vaan myös menestyjä. Suomen ura 20. vuosisadalla on ollut nousujohteinen: tilinpäätös on sittenkin voitollinen.”

Kansakuntien elinkykyisyydestä hän huomauttaa lopuksi (mts., 23):

”Ei ole olemassa objektiivisia kriteerejä, joiden perusteella eräät kansat ovat selviytyneet ja menestyneet, toiset joutuneet alistumaan ja toiset kuolleet sukupuuttoon. Kansan oma elinkyky tai elinvoima, mitä sillä kulloinkin on tarkoitettu, on vain yksi tekijä. Paljon riippuu myös kansan omasta tahdosta tai kyvystä riippumattomista tekijöistä, kuten geopolitiittisesta sijainnista ja historiallisista yhteensattumista – hyvästä onnesta.”

Jakobsonin mukaan ei ole "objektiivisia" kriteerejä kansakuntien selviytymiselle. Toisaalta hän erottaa toisistaan kansan omasta kyvystä riippumattomat ja riippuvat tekijät. Kuinka nämä väitteet tulisi ymmärtää? Tarkastelen tekijöitä vuorotellen ja pyrin tulkitsemaan Jakobsonin käsitystä kansallisesta voimasta.

Jakobson esittää, Suomen itsenäistymisen taustalla oli paljon onnekkaita sattumia, kuten Venäjän vallankumous ja erityisesti Suomen sodan seurauksena saatu valmis itsehallinnollinen maa-alue; maa-alueen puitteissa Suomi kiinnittyi osaksi eurooppalaista teollistumisen, kapitalismin, nationalismien ja työväenliikkeen valtavirtauksia (2001, 24). Venäjän keisarikunnan valtapoliittisten etujen mukaista oli tukea suomen kieltä ja kulttuuria maan irrottamiseksi Ruotsin vaikutuspiiristä, mutta suomen kielen tukeminen loi myöhemmin vaikeuksia toteuttaa 1800-luvun lopulla Venäjän imperiumin pyrkimyksiä venäläistää Suomi (mts., 21–22). Nämä ovat esimerkkejä kansan elinvoimasta riippumattomista tekijöistä – historiallisesta sattumasta.

Elinvoimasta ja tahdosta riippuvista tekijöistä Jakobson sen sijaan painottaa kolme tekijää: *talvi- ja jatkosodissa saavuttamia puolustusvoimien torjuntavoittoja, sisäpolitiikan sopeutumista sodanjälkeisen ajan valtapoliittisiin realiteetteihin ja presidentti Paasikiven johtaman demokraattisen järjestelmän itsepuolustusta* (2001, 65–71).

Sodassa saavutetusta torjuntavoitosta Jakobson sanoo (1998, 352–353):

"Siihen aikaan ja vielä pitkään sen jälkeen oli poliittisesti sopimatonta puhua Tali-Ihantala-taistelun kauaskantoisesta merkityksestä tai Suomen saavuttamasta torjuntavoitosta. »Hävitty sota» oli oikeaoppinen käsite. Se tarkoitti perinpohjaisen poliittisen muutoksen välttämättömyyttä. Se edellytti lähihistorian tulkitsemista ulkopoliittisesti tarkoituksenmukaisella tavalla. Vasta paljon myöhemmin tajuttiin tai uskallettiin lausua julki se tosiasia, että Suomi oli sittenkin saavuttanut tuloksen, jota niin ulkomailla kuin sisäisen opposition piirissä oli pidetty mahdottomana ... Suomi säilytti itsenäisyytensä, ei vain muodollisesti vaan myös reaalisesti."

Sisäpolitiikan sopeutumisesta sodanjälkeisen ajan valtapoliittisiin realiteetteihin sopeutumisesta ja **demokraattisen järjestelmän itsepuolustuksesta** Jakobson mainitsee kommunismin patoamisen Suomessa "vaaran vuosina" 1945–48 ja kommunistien hallussa olevan Valpon kukistamisen (2001, 65–66). Tästä Jakobson sanoo (mts., 65):

"Taistelu kansanvaltaisen järjestelmän puolesta oli kuitenkin – Clausewitzia mukaillen – sodan jatkamista poliittisin keinoin. Siinä saavutettu torjuntavoitto oli välttämätön edellytys Paasikiven ulkopoliittisen linjan menestymiselle. Tässä taistelussa eduskunnalla oli keskeinen merkitys. Vaaran vuosina ei ollut kenelläkään aihetta puhua eduskunnan alennustilasta."

Kommunismin patoaminen Suomessa mahdollisti Jakobsonin mukaan ns. Paasikiven linjan toteuttamisen, jolla tarkoitetaan sekä puolueettomuus- että myöntöväisyysspolitiikkaa, jota Suomi harjoitti kylmän sodan aikana. Nämä ovat siten esimerkkejä kansan elinvoimasta riippuvista tekijöistä, jotka ovat sodassa saavutettu torjuntavoitto sekä taitava politikointi, jonka avulla sisäpolitiiset olosuhteet vakautettiin ulkopoliittikan menestykselliselle harjoittamiselle.

Jakobsonin ajattelussa voidaan nähdä yhteneväisyyksiä Morgenthauin hahmotelmiin **kansallisen voiman** perustekijöistä. Morgenthauin mukaan politiikka on kamppailua vallasta ja valta on kykyä vaikuttaa toisten toimijoiden, kuten kansalaisien ja ulkovaltojen päätöksentekijöiden, ajatuksiin ja toimintaan (1948, 13–14). Käsittelemme aiemmin erityisesti sotilaallista ja taloudellista voimaa yksinä kansallisen voiman tekijöistä, mutta sen tekijöinä voivat olla myös vaikeammin määriteltävät ja laadulliset tekijät, kuten kansalaisten *moraali* eli kansalaisten tahto noudattaa päättäväisesti valtion hallinnon (ulko-)politiikkaa rauhan ja sodan aikana (mts., 100) sekä *diplomatian laatu*, jonka avulla taitava valtionjohtaja voi ohjata muita kansallisen voiman tekijöitä ja siten muuttaa kansakunnan potentiaaliset voimavarat tarkoituksenmukaisesti poliittisiksi realiteeteiksi (mts., 105).

Kuten Morgenthau kiteyttää kansalaisten moraalin ja diplomatian laadun välisen suhteen (mts., 105):

”Diplomatia, kuten voidaan sanoa, on kansallisen voiman aivot samalla tavalla kuin kansalaisten moraali on sen sielu. Jos kansakunnan visio on sama, sen arvostelukyky vajavainen ja sen määrätietoisuus velto, kaikki sen maantieteellisen sijainnin, ruuan, raaka-aineiden ja teollisen tuotannon omavaraisuus, sotilaallisen valmistautumisen ja väestön koon ja laadun tuomat edut eivät koidu pitkässä juoksussa kansakunnalle hyödyksi.”

Valtiomiestaito, jota käsittelemme aiemmin, on kyky aavistaa ja ennakoida kansainvälisen politiikan muutosvirtoja. Jakobsonin mukaan presidentti Paasikivellä oli tämä kyky, mutta pelkän voimapoliittisen voimasuhteiden ennakkoinnin lisäksi valtiomiestaito saa Suomen sodanjälkeistä tilannetta tarkasteltaessa myös kansallisia piirteitä. Valtiomiestaito ja kansallinen voima tai ”kansan elinvoima” liittyvät elimellisesti toisiinsa.

Vaikka Jakobson sanoo, ettei kansakuntien elinvoimaa voi arvioida objektiivisten kriteerien valossa, niin tätä ei tule ymmärtää siten, etteikö kansakuntien ”elinvoimaisuutta” voisi laisinkaan arvioida. Paljon riippuu historiallisesta sattumasta, tuurista, mutta merkittävää on myös taitava diplomatia, valtiolaivan ohjaustaito, jonka avulla voidaan välttää pahimmat historiallisten mullistusten karikot.

Valtiojohtajien arviot politiikan muutoksista ovat kuitenkin aina enemmän intuition kuin varman tiedon varassa. Kuten Morgenthau sanoo (mts., 111–112):

”Vaikka kansakunnan ulkopoliitikasta vastuussa oleville henkilöille olisi siunaantunut ylivertainen viisaus ja erehtymätön arviointikyky ja he voisivat hankkia tietoa täydellisimmistä ja luotettavimmista tietolähteistä, siitä huolimatta olisi olemassa tuntemattomia tekijöitä, jotka pilaisivat heidän laskelmansa ... tosiasiallisesti kuitenkin oletettu älyn ja informaation täydellisyys eivät ole tavoitettavissa ... siksi valtioiden suhteellisen voiman arviointi nykyhetkessä ja tulevaisuudessa tulee osoittautumaan sarjaksi aavistuksia, joista jotkin osoittautuvat varmasti vääriksi ja toiset mahdollisesti oikeiksi myöhempien tapahtumien valossa.”

Näin ollen valtiomiestaito, kansallinen voima ja historian kontingenssi nivoutuvat käsitteellisesti toisiinsa yhdeksi kokonaisuudeksi Jakobsonin ulkopoliittisessa maailmankuvassa.

5.1.3.2 Geopoliittinen ja ideologinen suuntaus

Käsittelin yllä Jakobsonin näkemyksiä valtiomiestaidosta. Valtiomiestaito ilmiönä esiintyy Morgenthauin ohella myös E. H. Carrin teoksessa osana jakoa realisteihin ja ”utopisteihin”. Tässä tutkimuksessa puhun utopistien sijaan idealisteista. Tarkastele seuraavaksi tätä jakoa. Mainittakoon, että Carrin realismi-idealismi-käsitepari kattaa varsin monia merkityksiä ja että sen alkuperäisenä tarkoituksena on toimia poliittista kritiikkiä helpottavana analyttisenä apuvälineenä. Sivuutan tässä esityksessä nämä huomiot ja keskityn tutkimuksen kannalta relevantteihin määritelmiin.

Carrin mukaan **realisti** on henkilö, joka ei luota yleisiin periaatteisiin tai teoreettisiin ennustuksiin, vaan tarkastelee ja sopeuttaa toimintaansa tilanteen edellyttämiin puitteisiin, ei niinkään moraalisiin ohjeisiin (2016, 16–19). Realistin realismi on pragmaattisuutta, mutta voi myös ääritapauksessa muuntua fatalismiksi eli uskomukseksi siitä, ettei realisti kykene vaikuttamaan laisinkaan tilanteiden realiteetteihin, vaan hänen tulee sopeutua niihin (mts., 62–62).

Idealisti on taas henkilö, joka tarkastelee tilanteita ja toimii niissä omien eettisten ihanteidensa pohjalta (mts., 14). Tämän vuoksi politiikka on idealistin mielestä alistetta etiikalle ja moraalille (em., 19). Idealistilta puuttuu Carrin mukaan realistin pragmaattisuus ja kokemuksen tuoma kylmäpäisyys (mts., 15). Tyypillistä idealismille on sivuuttaa vallan ja voimapolitiikan merkitys lakien ja normien tosiasiallisena ylläpitäjänä (esim. mts., 169–170). Koska idealistit eivät ymmärrä vallan ja voimapolitiikan todellisuutta, he uskovat ihmisten pahuuden ja sosiaalisten epäkohtien olevan helposti poistettavissa, kunhan on olemassa riittävästi tahtoa ja ”oikeanlaista” politiikkaa (mts., 15). Toisaalta Carr ei ole voimapoliittinen kyynikko. Hänen mukaansa ulkopoliittikan rakenteiden kehittäminen parempaan suuntaan on toki mahdollista, kunhan huomioidaan sekä voimapoliittiset realiteetit että oikeudenmukaisuus (mts., 209).

Myös Kissinger käsittelee vastaavanlaista jaottelua esitellessään Yhdysvaltain presidenttien Theodore Rooseveltin ja Woodrow Wilsonin ulkopoliittisfilosofia näkemyksiä (1994, 29–31).

Rooseveltin ulkopoliittikka ohjasi käsitys voimatasapainosta ja Yhdysvaltain kansainvälisen roolin vahvistamisesta sen valtioneidon edistämiseksi, kun taas Wilsonin ulkopoliittista visiota ohjasi näkemys Yhdysvaltain kohtalontehtävästä levittää sen periaatteita ympäri maailmaa sekä rakentaa maailmanjärjestys demokratian ja kansainvälisen oikeuden pohjalle (mts., 30).

Wilsonin tavoitteena oli korvata voimatasapaino Kansainliiton avulla, sillä hänen mukaansa kaikki maailman valtiot tavoittelivat rauhaa ja suostuisivat yhteistyöhön rauhanrikkokien rankaisemiseksi (mts., 51). Rooseveltin näkemys taas oli, ettei rauhaa voisi rakentaa konsensuksen varaan, vaan se voitaisiin säilyttää vain aseiden ja liittoumien keinoin (mts., 54).

Realismin ja idealismin muodostama vastakkainasettelu esiintyy myös Jakobsonin teoksissa, laajalti hajanaisina huomioina. Jakobson erottaa toisistaan geopoliittisen

suuntauksen ja ideologisen suuntauksen puhuessaan erilaisista ulkopoliittikkaa ohjaavista käsityksistä. Jakoa geopolitiittiseen ja ideologiseen suuntaukseen Jakobson mainitsee jaon ensimmäistä kertaa käsitellessään Ruotsin ulkopoliitikassa vallinnutta juoppaa ”kuninkaalliseen Ruotsiin” ja ”kansankoti-Ruotsiin”⁷. Näistä kahdesta Jakobson sanoo (1999, 232):

”Tämä jakautuma heijastui ruotsalaisten suhtautumiseen Suomeen. Kuninkaallinen Ruotsi vaali historiallisia siteitä valtakunnan entiseen itäiseen osaan, ja sen ulkopoliittiseen ajatteluun vaikutti suurvalta-ajalta peritty geopolitiittinen näkemys Venäjästä Ruotsin vihollisena. Suomi oli tämän mukaan Ruotsin turvallisuuden kannalta elintärkeä puskuri: jos Venäjä hyökkäisi, olisi Ruotsin kannalta parempi osallistua sen torjumiseen Rajajoella kuin odottaa Tornionjoella ... Kansankodin rakentajille käsite turvallisuus tarkoitti jotakin aivan muuta: työttömyysavustuksia, kansaneläkkeitä, lapsilisiä, sosiaalipalveluja ... Sisäinen uudistus kulki ulkopoliitiikan edellä. Suhtautuminen muihin valtioihin määräytyi ideologian pikemmin kuin geopolitiittisten näkökohtien mukaan.”

Jako esiintyy myös Jakobsonin käsitellessään Churchillin, Rooseveltin ja Stalinin neuvotteluita vuoden 1943 Jaltan konferenssissa aiheenaan sodanjälkeinen uusi maailmanjärjestys (mts., 343–344):

”Kolme suurta edustivat hyvin erilaisia näkemyksiä siitä, minkälaiseksi sodanjälkeisen maailman tulisi muotoutua. Kuviteltiin, että Roosevelt ja Churchill olisivat samalla puolella Staliniä vastaan, mutta todellisuudessa asetelma ei ollut näin yksiselitteinen. Vastoin Churchillin tahtoa Roosevelt asetti yhdeksi sodan päämääräksi Britannian ja Ranskan imperiumien hajottamisen. Siirtomaiden kansoille tuli myöntää itsenäisyys. Yhdysvaltain presidentin asenteessa näkyi amerikkalaisiin syvälle juurtunut kauna brittejä kohtaan ... sen sijaan Churchill ja Stalin ymmärsivät toisiaan ideologisista erimielisyyksistään huolimatta, koska molemmat edustivat geopolitiittista näkemystä. Churchill pyrki sellaisiin sodanjälkeisiin järjestelyihin, jotka palauttaisivat voimatasapainon Eurooppaan ja siten varmistaisivat rauhan säilymisen. Stalin noudatti perinteistä venäläistä turvallisuuspolitiikkaa, jonka tarkoituksena oli luoda mahdollisimman leveä puskurivyöhyke Neuvostoliiton rajojen suojaksi. Molempien ajattelu poikkesi Rooseveltin idealistisesta näkemyksestä, joka hylkäsi etupiiriä ja voimatasapainon ja vaati maailmanlaajuisen kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän rakentamista rauhan varmistamiseksi.”

Geopolitiittinen ja ideologinen näkemys tai suuntaus ilmaantuvat myös muissa yhteyksissä, mutta niitä ei ole tarkoituksellista tarkastella yksityiskohtaisemmin. Ensimmäisen edustajiksi Jakobson näkee esimerkiksi Paasikiven (mts., 49), jonka onnistui tarkastella Suomen ja Neuvostoliiton suhteita osana laajempaa kansainvälistä toimintaympäristöä, kun taas jälkimmäisen edustajiksi hän mieltää Yhdysvaltain ulkoministeri John Foster Dullesin (mts., 176) ja instituutiona Yhdistyneet Kansakunnat (ks. mts., 345; Jakobson 2003, 409).

Jakobson luokittelee yksittäisiä henkilöitä, ryhmittymiä, ulkopoliittisia näkemyksiä ja jopa instituutioita kahteen eri suuntaukseen, geopolitiittiseen ja ideologiseen.

Geopolitiittisen suuntauksen tunnusmerkki on maantieteellispolitiittisten tekijöiden korostaminen, joiden tulee määrittää valtioiden ulkopoliittikkaa suhteessa toisiinsa

⁷ Kansankoti on suomennos ruotsin kielen sanasta *folkhemmet*. Käsitteellä viitataan yleisesti ruotsalaiseen hyvinvointivaltioon tai niin kutsuttuun ”kolmanteen tiehen” eli yhteiskunnalliseen malliin, joka sijoittuu kapitalistisen ja sosialistisen yhteiskuntamallien välimaastoon.

valtioihin. Ulkopoliittikka kulkee tässä suuntauksessa sisäpolitiikan, erityisesti sisäpolitiikassa vallitsevien aatteiden, edellä ja sen huolenaiheena on edistää valtion etuja ja ylläpitää voimatasapainoa. Näin se muistuttaa Carrin hahmottelemaa realismia.

Ideologisen suuntauksen tunnusmerkit ovat taas sisäpoliittisten tekijöiden ja aatteiden asettaminen ensisijaisiksi suhteessa maantieteellispoliittisiin tekijöihin. Sisäpolitiikka kulkee tässä suuntauksessa ulkopoliitiikan edellä ja sen huolenaiheena on toteuttaa eettisten periaatteiden toteuttaminen. Näin se muistuttaa Carrin hahmottelemaa idealismia.

Jakobson sijoittuu itse geopoliittisen suuntauksen edustajaksi korostaessaan voimatasapainon, status quo- ja revisionististen valtioiden sekä valtioiden sisäisen kehityksen vaikutusta kansainvälisen politiikan suhdannevaihteluihin.

5.1.3.3 Yhteenveto

Olen nyt tarkastellut Jakobsonin näkemyksiä kansallisesta voimasta ja geopolitiisesta ja ideologisesta suuntauksesta. Kuten olen osoittanut, näkemykset liittyvät hänen käsityksiinsä historiasta ja kansainvälisen politiikan luonteesta. Hänen ajatuksiinsa voi erityisesti nähdä yhtäläisyyksiä ulkopoliittisen realismin koulukuntaan. Kuitenkin kuten mainitsin jo aiemmin, tämä ei tarkoita sitä, että hän kuuluisi suomalaisessa koulukuntatutkimuksessa pienvaltiorealistiseen koulukuntaan. Hänen tarkemman sijoittumisensa aiemmin esittelemääni koulukuntakolmion koordinaatistossa edellyttää vielä hänen sijaintinsa toisen "sijaintiluvun" löytämistä.

Tämä edellyttää tarkastelua koskien hänen suhdettaan läntisiin ja kansainvälisiin toimijoihin. Tarkastelen aihetta seuraavaksi.

5.2 Läntinen suuntautuminen

Jotta voisimme ymmärtää paremmin Jakobsonin suhtautumista läntisiin toimijoihin ja rakenteisiin meidän tulee ensin tarkastella hänen näkemyksiään puolueettomuuspolitiikasta. Vastaus siihen kysymykseen, kuinka Jakobson suhtautuu Suomen puolueettomuuteen määrittää olennaisesti sen, sijoittuuko hän pienvaltiorealistiseen vai euroatlanttiseen koulukuntaan. Pienvaltiorealistisen koulukunnan mukaan Suomen puolueettomuuspolitiikka on säilyttänyt ajankohtaisuutensa huolimatta Neuvostoliiton romahtamisesta ja kylmän sodan päättymisestä. Euroatlantistien mukaan Suomen tulee osallistua aktiivisesti läntisiin ja kansainvälisiin rakenteisiin, erityisesti Euroopan unionin toimintaan sekä sotilasliitto Natoon.

5.2.1 Länsiorientaatio I: puolueettomuuspolitiikka

Tarkastelen ensin hänen käsityksiään Suomen puolueettomuuspolitiikasta kylmän sodan aikana.

Jakobsonin näkemys *puolueettomuuspolitiikan* luonteesta on syytä siteerata kokonaisuudessaan. Ensiksi hän sanoo (2001, 357–358):

”Ei ole olemassa puolueettomuuspolitiikan käsikirjaa, joka sisältäisi yleispätevät käyttäytymisohjeet puolueettomille valtioille. Jokainen puolueettomuuspolitiikkaa harjoittava valtio sopeuttaa toimintansa vallitseviin olosuhteisiin, jotka historialliset ja geopolitiittiset tekijät ovat muovanneet. Siksi ei ole olemassa identtisiä kaksosia puolueettomien valtioiden joukossa. Sveitsin puolueettomuus oli alun alkaen keino monikielisen ja monikulttuurisen kansakunnan pitämiseksi koossa. Puskurivaltioiden ympäröimä Ruotsi onnistui geopolitiittisen asemansa ansiosta pysymään puolueettomana kahdessa maailmansodassa. Itävallalle oli onneksi, että se joutui neljän suurvallan miehittämäksi ja saattoi vapautua Neuvostoliiton miehityksestä lupaamalla olla liittymättä lännen liittoumiin.”

Eri valtioiden puolueettomuuspolitiikkaan vaikuttaa siten kunkin maan erityiset historialliset ja maantieteellispoliittiset tekijät, minkä vuoksi puolueettomien maiden toimintaa ei määritä mitkään yleispätevät ja ennustettavat periaatteet. Hän jatkaa vielä:

”Todellinen ero Suomen ja muiden puolueettomien maiden välillä johtui siitä, että muut puolueettomat maat nojautuivat turvallisuuspolitiikassaan siihen valtaryhmittymään, johon ne myös ideologisesti ja taloudellisesti kuuluivat, kun taas Suomen asemaan sisältyi ristiriita ideologisten siteiden ja strategisten realiteettien välillä. Tämän ristiriidan sovittaminen oli Suomen puolueettomuuspolitiikan tehtävä, joka vaihteli idän ja lännen välisten voimasuhteiden muutosten tahdissa.”

Koska Suomen läntisten ideologisten siteiden ja suurvallan naapurina olemisen realiteettien välillä oli ristiriita, maa joutui Jakobsonin mukaan harjoittamaan itsesensuuria (2003, 151):

”Muunlainen käyttäytyminen olisi tuskin ollut viisasta ottaen huomioon, että Suomi oli pieni puolueeton valtio, joka oli suuressa määrin riippuvainen ulkomaankaupasta. Mutta luonnollisesti oli erityisen tärkeää hoitaa hyvin suhteet suurvaltanaapuriin. Oli paitsi epärealistista myös vastuutonta vaatia Suomelta itsenäisyyden näytöksi neuvostovastaisia eleitä. Emme voineet sallia itsellemme sitä ylellisyyttä, että harjoitaisimme ulkopolitiikkaa, joka olisi tarkoitettu tyydyttämään omia tunteitamme ... Tällainen pidättyvyys leimattiin suvereniteetin rajoitukseksi, mutta sehän merkitsi päinvastoin kansallisen itsekkyyden asettamista ideologisen solidariteetin edelle. Meidän saimme kokea vuonna 1939, mitä ideologinen solidariteetti käytännössä merkitsi.”

Sillä, ”mitä ideologinen solidariteetti käytännössä merkitsi,” Jakobson tarkoittaa talvisotaa. Jakobsonin pettymys lännen tuen puutteeseen ilmenee hänen inhostaan finlandisaation, ”suomettumisen”, käsitettä kohtaan. Hän sanoo (1999, 148):

”Mielestäni lännellä ei ollut moraalista oikeutta käyttää finlandisaatio-käsitettä Suomen maineen mustaamiseksi jätettyään maamme, demokraattisen valtion, Neuvostoliiton armoille. Läntiset maat olivat itsekkin harjoittaneet itsesensuuria, ei vain sodan aikana, vaan sen jälkeenkin niin kauan kuin liittosuhde Neuvostoliittoon oli voimassa.”

Jakobsonin mukaan Suomi toimi siten parhaan kykynsä mukaan vaikeassa kansainvälispoliittisessa tilanteessa eikä millään valtiolla ole oikeutta tuomita Suomen toimintaa. Suurvaltanaapuri ja taloudellinen riippuvaisuus ulkomaankaupasta sanelivat rajoitukset Suomen ulkopolitiikan harjoittamiselle, minkä vuoksi jopa sisäiseksi myöntyväisyydeksi ja itesesensuuriksi muuttunut ulkopoliittinen puolueettomuus oli tilanteeseen katsottuna kuitenkin parhaan mahdollisen politiikkaa.

Mutta onko puolueettomuuspolitiikan harjoittaminen Suomelle enää välttämätöntä kylmän sodan päätyttyä? Käsittelen seuraavaksi Jakobsonin käsityksiä läntisistä toimijoista ja rakenteista.

5.2.2 Länsiorientaatio II: läntiset toimijat ja rakenteet

Jakobson toimi uransa alussa englantilaisen BBC:n maailmanpalvelun suomenkielisten lähetysten toimittajana, Uuden Suomen Lontoon-kirjeenvaihtajana sekä Suomen Washingtonin-suurlähetystön sanomalehtiavustajana. Sanomalehtiavustajana Jakobsonin tehtävinä oli hoitaa suhteita lehdistöön ja muihin tiedotusvälineisiin, ”tehdä Suomea tunnetuksi” (Jakobson 2001, 140) ja siten ”vaikuttaa käsityksiin Suomen asemasta” tuomalla ”oma [panos] keskusteluun niistä kysymyksistä, jotka kulloinkin olivat Washingtonissa varsinaisen mielenkiinnon polttopisteessä” (2001, 141).

Washingtonissa Jakobson tutustui muun muassa journalisti Walter Lippmanniin (mts., 145) ja diplomaatti George Kennaniin (mts., 354). Jakobsonin ylentyessä ulkoministeriön sanomalehtiosaston päälliköksi hän jopa tapasi vuonna 1961 presidentti John Kennedyn Kekkosen kanssa (mts., 65). Noottikriisin jälkeen Jakobson yleni ulkoministeriön poliittisen osaston päälliköksi (mts., 339–340).

Ulkoministeriössä toimiessaan Jakobson toimi yhdessä Ilkka Pastisen, Aarno Karhilon, Risto Hyvärisen ja Keijo Korhosen kanssa Suomen ulkopolitiikan tasapainottamiseksi, jonka länsimielisyyden syytteistä Jakobson toteaa (2003, 340):

”Meitä syytettiin »länsimielisyydestä», mutta eikö Suomi ollut länsimainen demokratia? Kun pyrimme luomaan vastapainoa ulkopoliittikkamme itäiselle kallistumalle, motiivimme eivät kuitenkaan olleet ideologisia, vaan tarkoituksemme oli huolehtia Suomen elintärkeistä taloudellisista eduista ja viime kädessä turvallisuudesta.”

Jakobson siirtyi seuraavaksi ulkoministeriöstä Yhdistyneisiin Kansakuntiin. Käsittelem tätä aihetta seuraavaksi. Ylipäätään YK:n jäsenyys edisti Jakobsonin mukaan Suomen mainetta puolueettomana maana, joskaan muutoin Jakobson ei suhtaudu YK:hon kovinkaan idealistisesti (2001, 422). YK:sta Jakobson sanoo (mts., 416):

”YK:n henkinen ilmapiiri oli vahvasti nationalistinen: en ole kuullut missään valtiollisen suvereniteetin pyhyyttä puolustettavan niin tinkimättömästi kuin juuri YK:ssa. Järjestö oli etäännyntynyt kauas sen perustajien idealistisesta näkemyksestä, jonka mukaan sen tulisi ilmentää valtioiden keskinäisen yhteenkuuluvuuden ja yhteisvastuun henkeä.”

Hän jatkaa (mts., 417):

”En ollut silloin yhtä kriittinen kuin jälkeenpäin. YK oli oma pienoismaailmansa, jolla oli omat arvonsa ja tapansa. Olen verrannut YK:n äänestyksiä Herman Hessen romaanin *Lasihelmipeli*, jossa »pelaajat voivat mielekkäällä merkeillä ilmaista arvoja ja päästä kosketukseen toistensa kanssa». Äänestykset ja lausunnot yleiskokouksen päätöslauselmista olivat signaaleja, joiden perusteella voitiin arvioida asianomaisen valtion politiikan luonnetta ja suhteita muihin valtioihin. Niillä oli itseisarvonsa – riippumatta siitä, oliko niillä vaikutusta YK:n päämajan seinien ulkopuolella.”

Myös Korhonen puhuu signaaleista erotuksena symboleista. *Signaali* on ”välitön, suora, aito tulos viestijän toiminnasta”, kun taas *symboli* on tietoisesti luotu merkki tai tunnus, jonka avulla viestijä havainnollistaa jotain asiaa, aatetta tai ajatusta. Symboleita voivat olla esimerkiksi liput, vaakunat ja tatuoinnit ja ne voivat pelkkien sanojen lisäksi siten esineinä ja asioina kuin myös tekoina ja rituaaleina (1989, 209).

Tosin symbolit voidaan tulkita virheellisesti signaaleina. Tästä Korhonen käyttää esimerkkinä tilannetta, jossa Suomi tekisi päätöksen olla hankkimatta uusia hävittäjiä vanhentuneiden tilalle sekä kustannussyistä että osana rauhanpolitiikkaa. Sen sijaan, että ulkovallat tulkitsisivat Suomen toiminnat symbolisesti rauhanomaisena toimintana, ne tulkitsevat sen signaalina siitä, ettei Suomi kykene puolustamaan omaa ilma-tilaansa mahdollisen kriisin aikana (mts., 210). Esimerkiksi rauhaneleet, kuten aseidenriisunta, voi muuttua kommunikaatiotilanteessa valtion heikkoutta viestittäväksi signaaliksi.

Jakobsonin suhtautuminen YK:hon on pessimistinen, sillä YK on Jakobsonin mielestä toisaalta muuttunut täysin toisenlaiseksi kuin mitä sen olisi pitänyt sen perustajien mielestä olla ja toisaalta koska sen päätöksillä ja lausunnoilla on lähinnä symbolista ja signaloivaa vaikutusta, ei niinkään ”reaalista” vaikutusta kansainväliseen politiikkaan.

Seuraavaksi tarkastelen hänen näkemyksiään Euroopan unionista ja Natosta. Vuonna 1990 Ruotsi ilmoitti hakevansa Euroopan yhteisön jäseneksi ja myös Jakobson pyrki ajamaan jäsenyyttä Suomessa (2003, 369–371). Jakobsonin mukaan Suomen oli tuolloin pikimmiten otettava selvää jäsenyyden haitoista ja hyödyistä (mts., 369–371).

Jälkeenpäin Jakobsonista hakeutuminen Euroopan unionin jäseneksi teki Suomesta lopultakin ”demokraattisen Euroopan täysvaltaisen jäsenen” ja jäsenyys ”ei riistänyt meiltä itsenäisyyttä, vaan päinvastoin varmisti sen” (mts., 347). Suomalaisten ei pidä Jakobsonin mukaan pelätä EU:n muuttumista liittovaltioksi, sillä ”historialliset ja geopoliittiset tekijät jakavat Euroopan”; sen sijaan EU:n laajeneminen kasvattaa sisämarkkinoita ja ”koituu talouselämälle eduksi” (mts., 380).

Toisaalta Jakobsonin mukaan jäsenyys Euroopan unionissa ei merkitse tuuditautumista ajatukseen kylmän sodan jälkeisestä ”historian lopusta” (1999, 16):

”Jäsenyydestä Euroopan Unionissa [sic] syntyy helposti uusi myytti. Se ei ole pääte-ase, jolla Suomen kansakunta on noussut pois historian junasta. Euroopan unioni ei ole valmis, pysyvä, lopullinen rakennelma; se ei ole vakio, vaan muuttuja Euroopan poliittisessa yhtälössä. On tullut tavaksi sanoa, että liittyessään unioniin Suomi haki turvallisuutta. Jäsenyyden merkitys tässä suhteessa nähdään vasta sitten, kun ja jos turvallisuus joutuu koetukselle. Mutta jäsenyydellä on ollut välitön vaikutus toisella tasolla: Suomea ei enää käsitellä Venäjän funktiona, vaan se tunnustetaan itsenäiseksi toimijaksi, jota arvioidaan sen omilla ehdoilla ...”

Euroopan unionin jäsenyys on siten Jakobsonista sekä ideologisesti että taloudellisesti hyödyllinen asia Suomelle.

Koska Euroopan unioni ei ole varsinaisesti puolustusliitto, Jakobsonin mukaan järkevää olisi, jos kaikki EU:n jäsenet olisivat myös Naton jäseniä (2003, 380). Hän toteaa myös (mts., 381):

”Virallinen kanta on, että Suomi on »sotilaallisesti liittoutumaton». Tämä käsite on harhaanjohtava, koska unionissa, johon olemme liittoutuneet, olemme jo sitoutuneet osallistumaan kriisinhallintaan ja neuvottelemme yhteisestä puolustuspolitiikasta, kun taas Natossa olemme mukana sotilaallisissa operaatioissa muun muassa Balkanilla ... Suomalaiset osallistuvat siis kentällä yhteistyöhön Naton joukkojen kanssa, mutta eivät ole läsnä siellä, missä päätöksiä tehdään.”

Naton vastustus kumpuaa Jakobsonin (mts., 380) lähinnä tunnesyistä, sillä kuvitellaan, että suomalaisia joukkoja voitaisiin lähettää ”etäisille taistelutantereille” vastoin Suomen tahtoa, mutta koska osallistuminen Naton operaatioihin on tosiasiallisesti vapaaehtoista, Jakobson ei näe esteitä sille, miksei Suomen tulisi liittyä sotilasliittoon. Loppupeleissä Jakobsonin (mts., 383) mukaan Suomen etu on siinä, että Yhdysvaltain vaikutusvalta säilyy Naton kautta Euroopassa.

5.2.2.1 Yhteenveto

Kysymykseen siitä, onko puolueettomuuspolitiikan harjoittaminen Suomelle enää välttämätöntä kylmän sodan päätyttyä, voidaan vastata kieltävästi. Jakobsonin mukaan kylmän sodan päätyminen on muuttanut Suomen ja koko Euroopan valtapoliittista asetelmaa siten, ettei puolueettomuuspolitiikka enää kykene vastaamaan Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisiin tarpeisiin.

Pienvaltiorealistien puolueettomuusreseptin sijaan Jakobson kannattaa Suomen osallistumista EU:n ja Naton toimintaan, joskin YK:hon hän suhtautuu epäilevästi. YK:hon kohdistuva epäily toisaalta tekee järkeä suhteutettuna Jakobsonin ajattelun realistiseen pohjavirtaukseen, joka korostaa voimapolitiikan ja maantieteen merkitystä yli ideologisten huolenaiheiden. Näin ollen vaikuttaisi olevan mielekää sijoittaa Jakobson lähemmäs euroatlantistista kuin pienvaltiorealistista koulukuntaa. Toisaalta kuten käsittelin koulukuntatutkimuksen yhteydessä niin euroatlantistit eivät suinkaan kiistä sitä, etteikö voimapolitiikka olisi yhä läsnä kylmän sodan päätyttyäkään. Sen sijaan kylmän sodan aikainen voimatasapaino on kokenut laadullisen muutoksen, kun Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisessä konfliktissa toinen jättiläisistä on niin sanotusti päättä lyhyempi – ei enää supervalta, jos edes suurvaltakaan.

Mielenkiintoista tosin on se, ettei Jakobson näe Euroopan unionin olevan ”vakio”, vaan ”muuttuja”: näin ollen hänen suhtautumisensa unioniin on varauksellista, tosin sillä lisäyksellä, että Suomen tulee aktiivisesti kehittää unionin kriisinhallintaa ja puolustuspolitiikkaa. Varmin turva Suomelle kuitenkin löytyy sotilasliitto Natosta.

5.3 Venäjä-kuva

Lopuksi käsittelen Jakobsonin käsityksiä Venäjästä osana eurooppalaista turvallisuusympäristöä. Painotan tässä osiossa Jakobsonin yleisiä arvioita Venäjän ulkopoliittisesta pitkästä linjasta” ja sen merkityksestä kylmän sodan jälkeisenä aikana. Käsittelen ensimmäiseksi Venäjän diplomatiaa ja sen ulkopoliittikkaa. Toiseksi käsittelen Jakobsonin näkemyksiä kylmän sodan syntymisestä. Viimeiseksi käsittelen Jakobsonin arvioita Venäjästä osana eurooppalaista turvallisuusympäristöä.

5.3.1 Venäläinen diplomatia ja ulkopoliittikka

Venäläisestä diplomatiasta Jakobson sanoo (1999, 35):

”Venäläiselle diplomatialle on luonteenomaista, että päämäärään edetään yleisluontoisten filosofisten ja idealististen julistusten savuverhon suojassa.”

Yhtenä esimerkkinä tällaisista julistuksista hän mainitsee Aleksanteri I:n ehdotuksen Pyhän Allianssin perustamiseksi, jonka kova reaaliulkopoliittinen ydin paljastui hiljalleen sopimukseksi yhteistyöstä vallankumousten torjumiseksi. Toisena esimerkkinä on Neuvostoliiton YK:n ehdotelma yleisestä ja täydellisestä ydinaseidenriisunnasta. Jakobsonin mukaan kaikki tiesivät, ettei tällainen ehdotelma ollut käytännössä toteutettavissa, mutta sen esittämisen jälkeen mihin tahansa Neuvostoliiton taholta tulleeeseen rajoitettuun toimenpiteeseen tulisi suhtautua riittävänä myönnytyksenä verrattuna alkuperäiseen korkealentoiseen aloitteeseen (mts., 35). Tämä on venäläisen diplomatian ensimmäinen piirre.

Jakobson jatkaa (mts. 35):

”Taktisten laskelmien ohella tällaiset aloitteet ilmentävät ehkä myös venäläisten uskoa messiaaniseen kutsumukseensa toimia ihmiskunnan pelastajana länsimaisen materialismin turmiollisesta vaikutuksesta.”

Jakobsonin mukaan venäläisten ulkopoliittiset aloitteet eivät siten pelkästään ilmennä ”savuverhon suojassa” olevia kansallisia intressejä, vaan myös moraalista käsitystä Venäjästä, jonka kansakuntana tulee vastustaa lännen rappiollisuutta ja ottaa käsiinsä ihmiskunnan kohtalo. Tämä on venäläisen diplomatian toinen piirre.

Kolmannesta venäläisen diplomatian ja ulkopoliittikan piirteestä, *reviiriajattelusta*, Jakobson sanoo (mts., 37–38):

”Venäjän turvallisuuspolitiikkaa ohjasi kuitenkin niin ensimmäisen kuin toisenkin maailmansodan edellä perinteinen reviiriajattelu. Sille on etsitty psykologisia selityksiä maantieteestä. Venäläiset ovat »tasankokansaa» - käsite on Oswald Spenglerin teoksesta *Der Untergang des Abendlandes* - jonka asuma-alueella ei ole luonnollisia rajoja. »Tasankokansat» potevat pysyvää turvallisuuden tunnetta, jota he pyrkivät kompensoimaan laajentamalla aluettaan ja alistamalla naapurikansat valvontaansa ... vasta Mihail Gorbatšov käänsi maan turvallisuuspolitiikan uuteen suuntaan – poliittiseen turvallisuuteen, joka nojaa vakaisiin ja luottamuksellisiin suhteisiin naapurivaltioiden kanssa. Mutta Gorbatšov ei ole enää Venäjällä muodissa” (37–38).

Reviiriajattelun käsitteen Jakobson on todennäköisesti sisäistänyt Kennanilta, joka toteaa pitkässä sähkeessään (1946):

”Pohjimmiltaan Kremlin neuroottisessa maailmannäkemyksessä on perinteinen ja vaistomainen venäläinen turvattomuuden tunne. Alkuperältään tämä turvattomuus oli rauhanomaisten maanviljelijäkansojen turvattomuutta heidän pyrkiessään elää laajalla paljaalla tasangolla hurjapäisten paimentolaiskansojen naapurustossa. Myöhemmin tähän sisältyi mukaan pelko pätevimmistä, voimakkaammista ja korkeasti järjestäytyneistä yhteiskunnista, jotka sijaitsivat lännen suunnalla Venäjän tullessa koskeuksiin tuon taloudellisesti kehittyneen ilmansuunnan kanssa.”

Reviiriajattelu vaikutti uhkaavasti Suomen itsehallintoon ja itsenäistykseen vastavasti sekä autonomian aikana että toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Jakobson sanoo (Jakobson 1999, 37):

”Perinteinen pyrkimys oman reviirin totaalisen hallintaan merkitsi Suomen suunnalta autonomian rajoittamista, jotta suuriruhtinaskunta kiinnittyisi tiiviimmin valtakuntaan ... Routavuosista vaaran vuosiin – olosuhteet olivat erilaiset mutta ydinongelma sama: miten sovittaa pienen kansan tahto elää omalla tavallaan imperiumin »legitiimeihin turvallisuusefuihin?»”

Ratkaisut olosuhteiden aiheuttamiin ongelmiin löytyivät niin kutsusta ”roolien jako”-opista, jolla tarkoitettiin ajatusta, jossa kansalaismielipiteen tuli ilmaista kansan vastarintatahto poliittista alistumista vastaan ja poliittisen johdon tuli taas tehdä tarvittavat myönnytykset (mts., 39). Tätä oppia sovellettiin Jakobsonin mukaan sekä autonomian sortovuosina että myöhemmin Paasikiven aikana. Roolien jako-opista luovuttiin käytännössä presidentti Kekkonen aikana, jolloin presidentti otti ulkopoliittikan harjoittamisen yksin omiin käsiinsä (mts., 42).

Neljäntenä venäläisen diplomatian piirteenä Jakobson näkee ainaisen epäluulon ulkovaltojen motivaatioita kohtaan, josta hän sanoo (1997, 239):

”Muiden maiden politiikasta etsittiin jatkuvasti kätkeytyä vihamielisiä tarkoituksia. Epäluulo »kuului systeemiin», Yrjö-Koskinen kirjoitti kesällä 1935. Siksi sitä ei pystytäisi kokonaan tukahduttamaan »asettumatta Neuvostoliiton talutusnuoraan». Se ei kuitenkaan ollut vai neuvostosysteemin tuote, vaan ilmensi historiallista venäläistä perinnettä, »tasankokansan» turvattomuuden tunnetta. Tänäkin päivänä rehottavat Venäjällä kaikenlaiset salaliittoteoriat länsivaltojen pyrkimyksistä.”

Hän jatkaa (mts., 240):

”Stalinin aikana Yrjö-Koskinen mainitsema äärimmäinen epäluuloisuus oli neuvostodiplomaattien henkivakuutus, mutta se on ollut kautta aikojen myös osa venäläistä neuvottelutaktiikkaa. Vastapuoli joutuu puolustuskannalle ja tekee myönnytyksiä todistaakseen epäluulot aiheettomiksi. Tästä Yrjö-Koskinen tavallaan varoitti todetessaan, että yritys tukahduttaa Suomeen kohdistuvat epäluulot voisi johtaa joutumiseen »Neuvostoliiton talutusnuoraan». Jokainen, joka on käynyt neuvotteluja Neuvostoliiton edustajien kanssa, tuntee tämän ansan.”

Epäluulo ulkovaltoja, ulkopoliittista *toista* vastaan liittyy Jakobsonin mukaan revii-riajatteluun. Samalla vastapuolen leimaaminen epäluotettavaksi voidaan nähdä yllä

mainitun toteutuskelvottomien julistusten tekemisen vastapuolena – siinä missä jälkimmäisessä Venäjä tekee alkuperäiseen ehdotelmaan nähden rajoitettuja ja itselleen mieluisempia myönnytyksiä, niin ensimmäisessä vastapuolen odotetaan tekevän myönnytyksiä Venäjälle osoittaakseen vastapuoleen kohdistuvat syytökset ja epäluulot perusteettomiksi.

Venäläiselle ulkopolitiikalle on Jakobsonin (2001, 90) mukaan ominaista myös usko vahvoihin johtajiin ja Venäjään suurvaltana, joista hän ensiksi toteaa:

”Venäläiset kaipaavat vahvaa johtajaa: tämän sanoi viimeksi Vladimir Putin helmikuussa 2000. Venäläiseen identiteettiin kuuluu usko Venäjän suurvaltarooliin. Stalinin johdolla Venäjästä tuli supervaltta, jonka voimaa koko maailma kunnioitti. Se oli saavutus, joka venäläisten silmissä pyhitti keinot.”

Hän jatkaa vahvoista johtajista (mts., 91):

”Suhtautuminen Staliniin ilmensi sitä suurmieskulttia, joka siihen aikaan oli Euroopassa vallitseva. Suurmiehet ovat ainoalaatuisia ja korvaamattomia, kirjoitti sveitsiläinen Jakob Burkhardt. Siksi heille sallitaan sellaista, mikä muille ihmisille on kiellettyä. Henkilö, joka tappaa yhden tai kaksi ihmistä, on murhaaja, mutta kun uhrien lukumäärä nousee miljooniin, on suuri valtiomies asialla. Hän on pelottava ja vihattava, mutta – suurmies. Perimmältään suurmieskultti paljastaa suhteemme valtaan. On tapana sanoa, että valta korruptoi sen, joka käyttää valtaa, mutta valta myös häikäisee tai suorastaan sokaisee ne, jotka ovat tekemisissä suurta valtaa käyttävän henkilön kanssa.”

Jakobson sanoo vielä venäläisten suurmiesten seuraajista (mts., 185–186):

”Kremlin isännät esiintyivät tosin oikeaoppisina marxilaisina, jotka uskoivat poliittisten johtajien olevan pelkästään suurten persoonattomien voimien välikappaleita, mutta käytännössä he olivat piilomonarkisteja: valta henkilöityi puoluesihteeriin, joka oli perinyt sen edeltäjältään ... Myös Neuvostoliiton suhteet muihin valtioihin rakennettiin ensisijaisesti henkilösuhteiden varaan.”

Venäjällä poliittisella vallalla on Jakobsonin mukaan tapana henkilöityä johonkuhun yksittäiseen ihmiseen, joka on saanut oikeutuksensa hallita maata edeltäjältään ikään kuin Venäjä olisi yhä keisarillinen valtakunta. Venäläiselle diplomatialle on myös tyyppillistä pyrkiä hoitamaan ulkomaansuhteita henkilösuhteiden, eikä kansainvälisten instituutioiden, kautta.

Venäjästä suurvaltapyrkimyksistä Jakobson huomauttaa (2003, 106–107):

”Imperialistinen henki ei ole sammunut Venäjällä, mutta Venäjän nykyisen johdon näkemys on selvästi realistinen. Kun valtakunnan eteläreunalla jatkuu monitasoinen kamppailu islamilaisia ääriliikkeitä vastaan, ratkaiseva suunta on läntinen: vain sitä kautta Venäjä voi nousta siitä taloudellisesta alennustilasta, johon se on vajonnut ... Imperialistiset tavoitteet jäävät haaveeksi.”

Jakobsonin mukaan Venäjällä saattaa olla suurvallan perään haikailevia toimijoita, niin ainakaan 2000-luvun alussa tällaiset haaveet ovat jääneet marginaaliin muiden poliittisten intressien jalkoihin. Usko vahvoihin johtajiin ja Venäjään suurvaltana ovat siten venäläisen diplomatian ja ulkopolitiikan viides piirre.

Käsittelin aiemmin status-quo-valtoja ja revisionistisia valtoja. Valtiot voivat harjoittaa politiikkaa, jonka avulla säilytetään jo olemassa olevaa vallanjakoa, tai sitten ne voivat pyrkiä haastamaan status quota ja edistämään omaa suhteellista etuaan. Jakobsonin tulkinnassa Venäjä ei ole enää kylmän sodan päättymisen jälkeen ollut revisionistinen valtio, sillä maan johtajat ovat pyrkineet yhdentymään lännen kanssa ja siten liittymään osaksi vallitsevaa vallanjakoa. Toisaalta Jakobsonin näkemyksen mukaan venäläisessä ulkopoliitikassa on perinteisiä piirteitä, kuten suurmieskultti sekä revii-riajattelu, jotka voivat olla arveluttavia ulkovaltojen silmissä. Venäjä on Jakobsonin tulkinnassa toistaiseksi status quon puolella – mutta kuinka kauan?

5.3.2 Kylmä sota – oliko vastakkainasettelu väistettävissä?

Kylmän sodan syttymisestä on esitetty monenlaisia tulkintoja, mutta näkikö Jakobson suurvaltojen välisen vastakkainasettelun olevan historiallisesti väistämätön tapahtuma vai olisiko koko kylmä sota voitu välttää muunlaisella politiikalla? Tarkastelen seuraavaksi Jakobsonin näkemyksiä kylmästä sodasta ja Neuvostoliiton pyrkimyksistä.

Jakobson tarkastelee muistelmateoksensa toisessa osassa kylmää sotaa edeltäviä väittelyitä, joita käytiin Yhdysvalloissa diplomaatti George Kennanin ja lehtimies Walter Lippmannin välillä (Jakobson 2001, 15–18).

Kennan lähetti salasähkeen, *Long Telegram*, vuonna 1946 toimiessaan Yhdysvaltain asianhoitajana, jossa hän varoitti yhdysvaltalaisia Neuvostoliiton liittosuhteen voivan katketa rauhan aikana (Jakobson 2001, 15). Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton suhteiden katkeamisen taustalla Kennan näki neuvostoideologian, johon kuului hänen mukaansa näkemykset Neuvostoliittoa uhkaavasta ”kapitalistien saarrosta” ja kapitalismin sisäisistä ristiriidoista, joilla oli taipumuksena muuttua ulkovaltoihin kohdistuviksi sodiksi Neuvostoliiton oman turvallisuuden vuoksi sekä kommunistisen maailmanvallankumouksen takia Neuvostoliitto pyrki Kennanin mukaan käyttämään hyväksi kapitalististen maiden erimielisyyksiä ja sisäisiä heikkouksia neuvostoideologian lopullisen voiton puolesta (Kennan 1946).

Seuraavana vuonna Kennan kirjoitti salanimen turvin samansisältöisen esseen nimeltä *The Sources of Soviet Conduct* (Kennan 1947). Siinä Kennan arvioi Stalinin olevan uhkapeluri, joka pyrki tilaisuuksien tullen heikentämään länsimaita. Jos Yhdysvallat pyrkisivät ideologisten ja taloudellisten menetelmien keinoin torjumaan Neuvostoliiton ulkopoliittisia pyrkimyksiä, neuvostovallan opportunistiset tavoitteet voitaisiin torjua ja pidemmällä aikavälillä tämä johtaisi Neuvostoliiton sisäiseen heikkenemiseen (Jakobson 2001, 15–16).

Esseessä Kennan kehottaa Yhdysvaltoja ryhtymään **patoamispolitiikkaan** Neuvostoliiton valtapyrkimyksiä vastaan, sanoen (1947):

”Näissä olosuhteissa on selvää, että missä tahansa Yhdysvaltain Neuvostoliittoon suuntautuvassa politiikassa tulee olla pääelementtinä pitkän aikavälin kärsivällinen, mutta myös vankka ja tarkkaavainen, Venäjän laajentumispyrkimysten patoaminen ...

Yhdysvalloilla onkin valta lisätä äärimmäisen paljon räsittästä Neuvostoliiton politiikan toimintaedellytyksiin, pakottaa Kremlin kasvavissa määrin maltillisuuteen ja varovaisuuteen kuin mitä se on noudattanut aiempina vuosina, ja tällä tavalla kannustaa taipumuksia jotka aikanaan johtavat joko neuvostovallan luhistumiseen tai asteittaiseen pehmenemiseen.”

Kennan näki siis Neuvostoliiton ulkopoliittisen toiminnan taustalla neuvostoideologian sisäiset tavoitteet ja maailmankuvalliset tekijät. Neuvostoideologian leviämistä tulisi pyrkiä patoamaan pääasiassa taloudellisten ja ideologisten, ei sotilaiden, keinoin. Tältä osin Kennanin voi nähdä edustavan paikoin jopa ulkopoliittikan ideologista suuntausta, jossa sisäpoliittisten tekijöiden ja aatteiden nähdään olevan ensisijaisia suhteessa geopolitiittisiin tekijöihin. Toisaalta Kennan ei sivuuta täysin geopolitiikkaakaan kirjoituksissaan.

Lippman ei kuitenkaan hyväksynyt Kennanin ulkopoliittista reseptiä, sillä hänen mukaansa patoamispolitiikka johtaisi Yhdysvaltojen ajautumiseen kaikenlaisten epävakaiden valtioiden ja alueiden sisäisiin ja niiden välisiin selkkauksiin. Jos kommunistit voittaisivat jollain patoamisrintamalla, niin se heikentäisi Yhdysvaltojen uskottavuutta ja se joutuisi turvautumaan asevoimiin liittolaistensa pelastamiseksi. Lippmannin mukaan Neuvostoliiton ulkopoliittisia pyrkimyksiä ei määrittänyt sen ideologia, vaan ainoastaan tavoite turvata oma etupiirinsä. Euroopan jakautumisen kahteen suurvaltaleiriin Lippman näki olevan huonoin mahdollinen sodanjälkeinen lopputulos, minkä vuoksi Yhdysvaltojen tuli pyrkiä yhteisymmärrykseen Neuvostoliiton kanssa (Jakobson 2001, 16). Lippmannin tulkinta Neuvostoliiton ulkopoliittisista tavoitteista on lähempänä ulkopoliittikan geopolitiittista suuntausta, jossa valtioiden suhteita määrittävät maantieteellisen tekijöiden lisäksi niiden väliset voimasuhteet.

Kumman näkemys on Jakobsonille mieluisampi? Jakobson pohtii ensiksi Kennanin ja Lippmannin kirjoitusten syntyajankohtia (2001, 17):

”Kumpi oli oikeassa? Heidän puheenvuorojaan ei tietenkään pidä käsitellä irrallisina, vaan ne on nähtävä aikansa dialektisessa yhteydessä. Kennan korosti pitkässä sähkössä Neuvostoliiton ideologisia tavoitteita, koska Washingtonissa vallitsi siihen aikaan presidentti Rooseveltin ajalta periytyneet kuvitelmat länsivaltojen ja Neuvostoliiton yhteisistä päämääristä, jopa yhteisistä arvoista. Kun Lippman ryhtyi kirjoittamaan omaa arviotaan, tuuli oli jo kääntynyt ja ideologinen vastakkainasettelu noussut vahvasti esille. Siksi Lippman puolestaan korosti perinteisen venäläisen turvallisuusajattelun merkitystä.”

Arvioidessaan sitä, kumpi miehistä oli lopulta oikeassa, Jakobson suhteuttaa yhdysvaltalaisen ja suomalaisen tulkintojen eroja ja nostaa jälleen esiin historian ennustamiseen liittyvät ongelmat (mts., 17):

”Lippmannin tulkinta oli samansuuntainen kuin Paasikiven näkemys, jonka mukaan Neuvostoliiton politiikka Suomen suunnalla oli ensisijaisesti puolustuksellinen luonteeltaan. Jälkeenpäin voidaan väittää, että Lippman ja Paasikivi olivat oikeassa. Mutta amerikkalaisen ja suomalaisen tulkinnan välillä oli laadullinen ero. Suomella ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin sopeutuminen Neuvostoliiton politiikkaan. Yhdysvalloilla sen sijaan oli voimaa ja keinoja vaikuttaa siihen. Kun Washingtonissa valittiin toimintalinjaksi kommunismin etenemisen patoaminen, pakotettiin Neuvostoliitto puolustuskannalle. Emme voi tietää, mitä olisi tapahtunut, jos Yhdysvallat olisi valinnut peh-

meämmän linjan luomatta vahvaa sotilaallista vastavoimaa Neuvostoliiton mahdollisen etenemisen estämiseksi ... On mahdollista, että Lippman ja Paasikivi näyttävät nyt olleen oikeassa, koska Washingtonissa ei hyväksytty heidän tulkintaansa, vaan oletettiin Stalinin pyrkivän laajentamaan kommunismin valtapiiriä ja toimittiin sen mukaisesti.”

Jakobson ei siten suoranaisesti ota kantaa kysymykseen siitä, oliko Kennan vai Lippmann oikeassa, sillä tiedämme historiasta vain sen, mitä tapahtui, emmekä sitä, mitä olisi voinut tapahtua. Hän kuitenkin kallistuu vahvemmin Lippmannin tulkinnan kannalle puhuessaan omista näkemyksistään Stalinin ajattelusta ja kommunistisesta retoriikasta (mts., 18):

”Kaiken sen perusteella mitä nyt tiedämme Stalinin ajattelusta, voimme päätellä, että puheet kommunistisen aatteen vastustamattomasta voittokulusta olivat suun tunnus-tusta ... kommunismin istuttaminen puna-armeijan valtaamiin maihin oli keino Venäjän vallan vahvistamiseksi saavuttamassaan etupiirissä. Pyrkimyksenä oli jatkaa yhteistoimintaa länsiliittoutuneiden kanssa. Neuvostoliitto oli maailmansodan seurauksena heikkouden tilassa ja tarvitsi lännen taloudellista apua. Yhdysvaltain linjanmuutos pakotti kuitenkin Stalinin käyttämään entistä suurempia voimavaroja varustautumiseen ... [Neuvostoliiton ensimmäisestä ydinasekokeesta] alkoi asevarustelun kilpa-juoksu, joka piti ihmiskuntaa pelon vallassa. Mutta todennäköisesti juuri »kauhun tasapainoa» saamme kiittää siitä, että kylmä sota ei muuttunut kuumaksi.

Jakobson tulkitsee siten Neuvostoliiton ulkopoliittisia pyrkimyksiä maantieteellispoliittisten tekijöiden, kuten etupiirien ja niiden tuoman turvallisuuden lähtökohdista eikä niinkään kommunistisen ideologian näkökulmasta. Kommunistinen ideologia oli keino, jonka avulla Neuvostoliitto pystyi rauhoittamaan sotilaallisesti valloitettuja tai vallankumouksen kokeneita valtioita. Jakobsonin näkemys kommunistisen ideologian Venäjän valtaa vahvistavana keinona muistuttaa paljolti Morgenthauin näkemyksiä **kulttuurisesta imperialismista**. Morgenthauin mukaan mikään sotilaallisten pakokeinoin hankittu valta ei voi olla varmallalla pohjalla, jos valloitettujen tai alistettujen alueiden kansalaisia ei saada taivuteltua hyväksymään valloittajan vallankäyttöä (1947, 42). Sen vuoksi vallankäyttäjien tulee hyödyntää kulttuuria ja erityisesti poliittisia ideologioita voittaakseen kansalaiset puolelleen (mts., 40). Kulttuurisen imperialismiin keinoin voidaan heikentää vastustajaa sisäisesti sekä vahvistaa valtion sisäistä järjestystä ja yhtenäisyyttä (mts., 41).

5.3.3 Eurooppa ja Venäjän idea

Käsittelen seuraavaksi Jakobsonin näkemyksiä Venäjästä osana eurooppalaista turvallisuusympäristöä.

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeisestä ulkopoliittikan muutoksesta lännessä Jakobson selittää (2003, 346):

”Sekä Yhdysvaltain että Euroopan unionin Venäjän-politiikka joutui vuosisadan lopun lähestyessä perusteitaan myöten uudelleen arvioitavaksi. Se oli ollut Neuvostoliiton hajoamisesta lähtien tavoitteiltaan ideologinen projekti. Tarkoituksena oli tukea Venäjän muuttamista länsimaisen mallin mukaiseksi demokratiaksi ja markkinataloudeksi. Boris Jeltsiniä oli pidetty ailahtelevasta vallankäytöstään huolimatta Venäjän uudistus-

suuntauksen takuumiehenä. Virallisella taholla oli vältetty kaikkia kriittisiä ja epäileviä kannanottoja, jotta ei heikennettäisi luottamusta uudistuspolitiikan jatkumiseen ja onnistumiseen.”

Kuitenkin uudistuspolitiikka kohtasi vakavia vaikeuksia, joista Jakobson (2003, 340) toteaa:

”Kuvitelma siitä, että länsimainen malli – parlamentaarinen demokratia ja markkinatalous – voitaisiin sovittaa kuin valmisvaate pienin justeerauksin Venäjän leveille harjoille, osoittautui pian harhaksi ... Korruptio, jolla oli Venäjällä vahvat perinteet, saavutti entistä laajemmat mitat ... Mutta lännen suuntaan Venäjä oli olevinaan länsimainen demokratia ja länsi oli uskovinaan tähän.”

Mitä tulee presidentti Vladimir Putinin valtaan, Jakobson sanoo (mts., 350–351):

”Putin on ensimmäisen presidenttikautensa osoittautunut pragmaattiseksi johtajaksi. Ideologinen keskustelu on käytännöllisesti katsoen vaiennut. Ensisijainen tavoite on tehokkaasti toimivan markkinatalouden luominen. Demokraattiset uudistukset ovat lykkääntyneet.”

Hän jatkaa (mts., 351):

”Putinin ulkopolitiikka on sekin luonteeltaan pragmaattista ... Kun syyskuun 11. päivänä 2001 tuli tieto Amerikkaan kohdistetusta terrori-iskusta, Putin oli ensimmäinen valtionjohtaja, joka tarttui puhelimeen ja ilmoitti presidentti George W. Bushille olevansa valmis osallistumaan terrorismin vastaiseen taisteluun ... Tietenkin Putin ajatteli ennen muuta sotaa tšetšeeniä vastaan ja hän saikin aikaan sen, että amerikkalaiset arvostelevat enää vain silloin tällöin muodon vuoksi Venäjän väkivaltaisia toimia tšetšeenien nujertamiseksi. Mutta Venäjän turvallisuusongelma on Tšetšeniaa laajempi: koko entisen Neuvostoliiton eteläreuna on riskialtis.”

Venäjän läntisestä suuntauksesta toteaa (mts., 352):

”Läntinen suuntaus on siten Venäjälle ainoa varma tie rauhaan ja turvallisuuteen sekä taloudelliseen edistykseen. Putin on ensimmäinen Venäjän presidentti, joka on varauksettomasti tarttunut Euroopan unionin tarjoukseen taloudellisesta yhteistyöstä. Hän on lopettanut Naton laajentamisen vastustamisen ja myös puheet entisten neuvostotasavaltojen palauttamisesta Venäjän herruuteen. Venäjän talouden yhdentymisen Euroopan unioniin on hänen päätavoitteensa. Siihen on vielä pitkä matka, mutta jokainen askel siihen suuntaan vie Venäjän taloutta eteenpäin.”

Jakobsonin näkemykset Venäjän tulevaisuudesta 2000-luvun alussa ovat siten varsin optimistiset; kunhan Venäjä ja Eurooppa yhdentyvät taloudellisesti toisiinsa, niin lännen ja idän välinen vastakkainasettelu menettää merkityksensä. Presidentti Vladimir Putinin ulkopolitiikka on Jakobsonista käytännöllistä ja sen keskeisenä tavoitteena on säilyttää olemassa olevat rajat sekä yhdentää taloudellisesti EU:n ja Venäjän suhteita. Toisaalta, kuten käsittelen alempana, Jakobsonillakin on omat varauksensa.

Kuitenkaan kaikki eivät ole jakaneet Jakobsonin tulevaisuudenuskoa koskien Venäjää. Tästä on esimerkkinä presidentti Mauno Koivisto, jonka näkemyksen mukaan Venäjän imperiumi syntyi, kun keisarikunta pyrki hankkimaan arvokkaita maa-alueita, levittämään ortodoksista uskoa ja yhdistämään slaavit yhden valtakunnan alaisuuteen; silloin kuin myös myöhemmin Venäjän ulkopolitiikka ovat leimanneet

pelko ja epäluulo ulkoisia vihollisia vastaan, pyrkimys alistaa maan rajanaapurit sen alaisuuteen sekä uskomus siitä, että kun jokin naapurimaa on valloitettu, niin se kuu-
luu ikuisiksi ajoiksi osana Venäjää (ks. Jakobson 2003, 356). Tämä on niin kut-
suttu "Venäjän idea". Tällaiset näkemykset heijastavat pienvaltiorealistista usko-
musta Venäjän diplomatian ja ulkopolitiikan historialliseen jatkuvuuteen, "pitkään
linjaan", minkä vuoksi Suomen tulee nyt ja aina varauduttava itänaapurin imperialis-
tisiin pyrkimyksiin. Mitä mieltä Jakobson on tällaisesta "pitkästä linjasta"?
Mitä tulee Venäjän suurvaltapyrkimyksiin, Jakobson nostaa esiin "kolpakkostrategien"
mietteet (2003, 356):

"Kolpakkostrategit varoittavat, ettei pidä luulla Venäjän pysyvän heikkona: ennenkin
on nähty, että Venäjä pystyy nousemaan heikkoudestaan ja pyrkimään jälleen laajenta-
maan valtapiiriään – siihen meidän on aina varauduttava."

Jakobson ei kuitenkaan yhdy tähän näkemykseen, vaan sen sijaan hän vastaa
näille "kolpakkostrategille" (mts., 357–358):

"Epäilemättä Putinin perimmäisenä tavoitteena on Venäjän nostaminen nykyisestä
alennustilastaan jälleen suurvallaksi ... Itsestään selvää on, että Venäjä tarvitsee tehok-
kaan puolustuslaitoksen kansainvälisen asemansa vahvistamiseksi. Mutta Putin ... ei
hae Venäjän ideaa menneisyydestä, jolloin Venäjä kasvatti voimaansa eristäytymällä
muusta maailmasta. Se ei ole enää mahdollista. Putin on julistanut Venäjän tehneen
historiallisen valinnan, jonka mukaan johdonmukaisesti toimitaan: keskeinen tavoite
on »laaja-alainen lähentyminen ja reaalinen yhdentyminen Eurooppaan». Vaihtoehtoja
ei ole näköpiirissä."

Suomen ja Venäjän suhteesta kylmän sodan jälkeen hän vielä toteaa (mts., 110):

"Suomen suhde Venäjään on tietenkin olennaisesti muuttunut siitä, mikä oli Suomen
suhde Neuvostoliittoon. Silloin kun YYA-sopimus oli voimassa, Suomi oli Venäjän nä-
kökulmasta nähtynä strategista etumaastoa. Nyt Suomen ja Venäjän välinen raja on
Euroopan unionin ja Venäjän välinen raja. Se merkitsee, että niin poliittiset kuin talou-
dellisetkin yhteydet Suomen ja Venäjän välillä ovat toisella tasolla kuin ennen."

Neuvostoliiton romahdettua ja kylmän sodan päätyttyä Venäjän ulkopolitiikan
luonne on Jakobsonin mukaan muuttunut toisenlaiseksi, minkä vuoksi myös Suomen
ja Venäjän suhteet ovat erilaisella pohjalla mitä ne olivat kylmän sodan aikana – Suomi
ei ole enää Venäjän "reviirin" "etumaastoa", vaan uusi vallanjako voimatasapainoi-
neen on johtanut uusiin raja-aitoihin Euroopan unionin ja Venäjän välillä. Tällaisten
raja-aitojen poistumiseen Jakobson kuitenkin uskoo, kunhan taloudellinen yhdenty-
minen edistyy ja Venäjä kehittyy sisäisesti parempaan suuntaan.

5.3.3.1 Yhteenveto

Minkälainen on Jakobsonin Venäjä-kuva? Hänen kuvauksensa venäläisestä diploma-
tiasta ja ulkopolitiikan menetelmätavoista antaa ensisilmäyksellä kuvan valtiosta, joka
tavoittelee varsin kyseenalaisin keinoin suurvaltastatusta pienempien ja heikompien
naapurimaiden kustannuksella. Erityisesti Neuvostoliittoon Jakobson ei suhtaudu
mairittelevasti mitä selittänee hänen kokemuksensa kylmän sodan ajan diplomaattina.

Jakobson suhtautuu myös nyky-Venäjään varauksellisesti, sillä se ei ole onnistunut toteuttamaan sellaista demokratisoitumista ja markkinatalouden kehittymistä mitä siltä laajalti odotettiin ja toivottiin. Jakobson ei usko silti ajatukseen ikuisesti olemassa olevasta ja venäläisiin vaikuttavasta "Venäjän ideasta" – historian kontingenttius, ennustamattomuus, saattaa muuttaa valtioidenkin perimmäisiä tavoitteita ja toimintatapoja, niiden "luontoa". Valtioiden ulkopoliitikassa on yhtä lailla olemassa jatkuvuuden kiintopisteitä kuin myös sitä muovaavia ja liikuttavia muutoksen virtoja. Toisaalta hän kuvaa venäläisen ulkopoliitiikan tyypillisiksi piirteiksi huolestuttavia asioita, kuten suurmieskultin sekä reviiirijattelun. Kuinka sovittaa kielteinen näkemys ikuisen Venäjän ideaan ja huomiot perinteisestä venäläisestä ulkopoliitikasta? Ehkä Jakobsonin mukaan Venäjä, kuten muutkin maat, voivat muuttaa ulkopoliitiikkaansa ja vapautua perinteen asettamista rajoitteista, mutta tällainen kehityskulku ei ole väistämätöntä. Historiallinen kontingenssi voi mahdollistaa yhtä lailla Venäjän yhdentymisen lännen kanssa kuin myös suurvaltapyrkimysten ja vastakkainasettelun liekkien uudelleen syttymisen. Ehkä Jakobsonilla ei ollut selkeää kantaa koko asiaan.

Jakobson korostaa ajatuksessaan maantieteellispoliittisia tekijöitä, mutta hän painottaa "geopolitiikka"-käsitteessä nimenomaan maantieteen *politiikkaa*: kun kansainvälisen järjestelmän toimijoiden suhteelliset valtasuhteet muuttuvat niin samoin muuttuvat myös maantieteellisille tekijöille annettu painoarvo.

Merkille pantavaa on Jakobsonin positiivinen suhtautuminen Nato-jäsenyyteen. Jäsenyyden perusteluna hän näkee mahdollisuuden osallistua kansainvälisen turvallisuuden kehittämiseen, mutta avoimeksi jää kysymys siitä, kannattaako hän Natoa varoimenpiteenä mahdollista tulevaa Venäjän uhkaa vastaan. Toisaalta jäsenyyttä puoltaa jo hänen oletuksensa siitä, ettei voimapolitiikka ja voimatasapaino ole kadonneet mihinkään kylmän sodan päätyttyä. Tällöin jäsenyys sotilasliitossa olisi jo itsessään järkevä tapa varautua mahdollisiin tulevaisuuden uhkiin – riippumatta niiden maantieteellisestä suunnasta tai luonteesta. Tällaisia uhkia voisivat olla Venäjän ohella myös terrorismi ja sisällissodat.

Jakobson suhtautuu Venäjään eri tavalla kuin pienvaltioirealistit. Hän toki suhtautuu maan kehitykseen varovaisesti, mutta samalla hän uskoo siihen, ettei Venäjä muodosta samankaltaista uhkaa lännelle kuin kylmän sodan aikana. Venäjän yhdentymiseen Euroopan unionin kanssa Jakobson suhtautuu optimistisen varovaisesti.

YHTEENVETO

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää Max Jakobsonin ulkopoliittinen maailmankuva. Ulkopoliittisella maailmankuvalla tarkoitetaan toimijoiden tai ryhmittymien käsityksiä maailmanpolitiikan luonteesta. Ulkopoliittista maailmankuvaa pyrittiin selvittämään tarkastelemalla kolmea tekijää, jotka koskevat kysymyksiä Jakobsonin sijoittumisesta suomalaisen ulkopoliittisiin koulukuntiin, hänen näkemyksiään kansainvälisen järjestelmän toimijoista, rakenteista ja ilmiöistä sekä hänen suhtautumistaan Venäjään.

Analyysi on osoittanut huomattavia yhtymäkohtia Jakobsonin ajattelun ja realistisen teoriakoulukunnan, erityisesti sen klassisen muunnelman, kanssa. Jakobson näyttäytyy realistina, jonka maailmanpolitiikan luonteentulkintaa sävyttää keskinäisen epävarmuus ja pelko, historian ennustamattomuus ja voimatasapaino. Sitä tähdittää taitavat valtiojohtajat kansakuntien kohtalot käsissään. Vaikka Jakobson ei olekaan perehtynyt realistisen teoriakoulukunnan teoreettiseen käsitteistöön, hänen näkemyksensä ja asenteensa vähintään asettavat hänet realismin perinnön kirjoon.

Jakobsonille suomalaiset onnistuivat puolustautumaan suurta uhkaa vastaan toisessa maailmansodassa ja säilyttämään Suomen itsenäisyyden. Näin Suomi ansaitsi paikkansa elinvoimaisten kansakuntien keskuudessa, joskin maa sai odottaa muun Euroopan tunnustusta asemastaan kylmän sodan loppumiseen asti. Suomen tilinpäätös näyttäytyy Jakobsonille voittoisana, sillä hänelle rakas isänmaa on selviytynyt 1900-luvun menestyjävaltiona. Jakobsonin ulkopoliittista ajattelua leimaakin vahva kansallinen painotus.

Vaikka Jakobson oman uransa aikana puolusti ja pyrki selittämään Suomen ulkopoliittikkaa kylmän sodan kuumissa tilanteissa, hän ei suhtaudu puolueettomuuspolitiikkaan mitenkään nostalgisesti. Diplomaattina hän eli ja koki kylmän sodan tahtumat – paikoin jopa aitiopaikalta – mutta hänellä oli kyky myös sopeutua muutokseen. Toisin kuin pienvaltiorealistit, joiden mukaan Suomen tulisi kylmän sodan päättymisen jälkeen pidättäytyä puolueettomuudessa ja vaalia itsenäisyyttään, Jakobsonille puolueettomuuspolitiikka on tehnyt tehtävänsä. Sen vuoksi Suomen tulee etsiä

turvallisuutta ja samaa demokraattista arvopohjaa edustavaa yhteisöä lännen suunnalta. Näkemyksiin, joiden mukaan Suomi menetti suvereniteettinsa Euroopan unionille, Jakobson ei yhdy. Jakobsonin mielestä Euroopan unionin jäsenyys ”ei riistänyt meiltä itsenäisyyttä, vaan päinvastoin varmisti sen” (2003, 347). Jakobson suhtautuu unioniin kuitenkin varauksellisesti, poliittisena muuttujana eikä historiallisena vakiona. Sotilasliitto Natoon hän suhtautuu kuitenkin myönteisesti Suomen turvallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia edistävänä organisaationa. Varauksellinen suhtautuminen EU:hun ja myönteinen suhtautuminen Natoon ilmentävät voimapolitiittista tulkintaa kylmän sodan jälkeisestä ajasta, jolle löytyy vastine euroatlanttisen koulukunnan suunnalta. Euroatlantistien mukaan voimapolitiikka ei ole hävinnyt, minkä vuoksi Suomen on etsittävä läntisen arvoyhteisön tuoman jäsenyyden lisäksi turvallisuutta Natosta (ks. Pesu 2017, 288).

Toisaalta tutkimus on haastanut käsityksiä Jakobsonista ”lännen miehenä”, jolle länsimainen yhteistyö on lähes itseisarvo. Sen sijaan tutkimuksen tulkinta antaa käsityksen hänen ajattelunsa vahvasta realistisesta pohjavireestä, jossa läntisiin toimijoihin ja puolueettomuuspolitiikkaan suhtaudutaan pragmaattisesti. Muuttuviin kansainvälisiin suhdannevaihteluihin tulee suhtautua myös käytännön muutoksella – unohtamatta kuitenkin kansallista etua

Tämän johdosta olisikin mielekkäämpää nimittää hänen näkemyksiään liberaaliksi realismiksi tai **reaaliliberalismiksi**. Tulkintani mukaan reaaliliberalismi suhtautuu kansainväliseen yhteistyöhön ja kaupankäyntiin myönteisesti, mutta siinä on läsnä myös vahva kansallista etua ja kansallista turvallisuutta painottava käsitys. Tällaisen reaaliliberalistisen painotuksen voisi nähdä sijoittuvan euroatlantismiin ”realistiseen siipeen” verrattuna euroatlantismiin huomattavasti liberaalimpiin painotuksiin, joissa korostetaan kansainvälistä yhteistyötä jopa itseisarvona. Vaikka Jakobson pyrkikin uransa aikana tiivistämään Suomen ja lännen välistä taloudellista kanssakäymistä, hänen tavoitteenansa oli ”huolehtia Suomen elintärkeistä taloudellisista eduista ja viime kädessä turvallisuudesta.” (Jakobson 2003, 340). Merkille pantavana tässä lainauksessa ovat nimenomaan elintärkeät taloudelliset edut ja turvallisuus. Kansallisen edun edistäminen tapahtuu tärkeiden taloussuhteiden edistämisen avulla. Loppupeleissä tärkeää on silti kansallinen turvallisuus ja hyvinvointi.

Jakobsonin kriittiset näkemykset Yhdistyneitä kansakuntia kohtaan erottavat hänet globalistisesta koulukunnasta. Valtioiden yhteistyö on suotavaa ja valtiot jakavat yhteisiä arvoja ja periaatteita, mutta kuvitelmat koko ihmiskunnan kattavasta maailmanyhteisöstä, joka edistäisi solidaarisuutta ja globaalia oikeudenmukaisuutta, jäävät jakobsonilaisessa reaaliliberalismissa pelkäksi haavekuvaksi.

Jakobson osoittautuu geopoliittisen suuntauksen kannattajiksi, jossa maantieteellisille tekijöille annetaan merkittävä painoarvo suhteessa muihin tekijöihin. Kuitenkaan hän ei näe maantieteen olevan mikään muuttumaton totuus. Kansainvälisen politiikan voimasuhteet määrittävät myös maantieteellisten tekijöiden suhteellista

merkitystä. Tätä ilmentää erityisesti hänen suhtautumisensa Venäjään, jonka demokratisoitumiseen ja eurooppalaiseen yhdentymiseen hän suhtautuu varauksellisesti mutta myös optimistisesti. Venäjä ei näyttäydy Jakobsonille samanlaisena uhkana mitä se oli kylmän sodan aikana. Jakobson ei kuitenkaan usko voimapolitiikan kadonneen mihinkään ja ehkä hänen myönteisistä Nato-kantaansa tulisikin tarkastella varotoimenpiteenä Venäjää vastaan.

On vielä paikallaan käsitellä jatkotutkimuksen suuntaviivoja. Tutkimuksen aineisto oli varsin rajallinen – vain neljä teosta Jakobsonin viidestätoista teoksesta. Jatkotutkimuksessa olisi syytä tarkastella hänen tuotantoaan kattavammin ja huomioiden niiden kirjoittamishetkien historiallista kontekstia ja kirjoittamiseen johtavia tarkoitusperiä eli motiiveja. Tämä edellyttäisi kontekstuaalihistoriallista lähestymistapaa, jossa teosten nähdään ensisijaisesti olevan interventioita eli kannanottoja sen hetken poliittisiin asiakysymyksiin (ks. historiallisesta kontekstualismista, Skinner 2002). Tutkimuksen pyrkimyksenä tulisi tällöin palauttaa tietyt teokset siihen poliittishistorialliseen asiayhteyteen, jossa ne ovat alun perin muodostuneet (mts., 125). Hyödyllistä olisi verrata Jakobsonin teoksia toisaalta niiden historialliseen syntykontekstiin sekä toisten sen ajan kirjoittajien teksteihin.

Hyödyllistä olisi myös jatkaa samansuuntaisen maailmankuvatutkimuksen tekoa mitä olen tässä tutkimuksessa tehnyt. Tutkimalla toisten yksittäisten henkilöiden tai ryhmittymien ajattelua voitaisiin rakentaa eräänlainen *maailmankuvallinen potretti-kokoelma* suomalaisista ulkopoliittisista toimijoista ja niiden aatteista. Vertailemalla keskenään näitä potretteja saataisiin muodostettua entistä kattavampi kuva suomalaisesta ulkopoliittisesta ajattelusta ja sen kehityksestä.

Olen pyrkinyt lähtökohtaisesti tarkastelemaan Jakobsonin kypsää ajattelua ja ei ole luultavaa, että hänen ajattelussaan olisi tapahtunut merkittäviä muutoksia, joita oma tulkintani ei olisi onnistunut yleispiirteisesti hahmottamaan. Vaikeuksia Jakobsonin ajattelun muutosten tunnistamiselle aiheuttaa merkittävästi se, ettei hän ole halukas tuomaan omia näkökantojaan esille. Olen mielestäni kuitenkin onnistunut tarjoamaan riittävän hyvän ja uskottavan tulkinnan hänen ajattelunsa sisällöstä. Pyrkimyksenä ei ole ollut varsinaisesti uuden tiedon lisääminen, vaan tavoitteena on ollut tutkittavan ilmiön paremmin ymmärtäminen. Paremmin ymmärretyllä tarkoitetaan aiempien ennakkokäsityksien haastamista ja niiden korvautumista uusilla käsityksillä (Palonen 1988, 15).

Tulkintaani voi kritisoida siitä, että olen liiaksi irrottanut Jakobsonin ajattelua sen historiallisista asiayhteyksistä ja pyrkinyt tarkastelemaan sitä omaehtoisena aatteellisena kokonaisuutena. Uskoakseni kysymyksessä on tällöin pääosin oppiaineiden väliset riidat siitä, kuinka mitäkin ilmiötä tulisi tutkia. Näihin akateemisiin riitoihin en tässä yhteydessä tule puuttumaan sen kummemmin. Vastauksesi riittääköön se, että tutkimukseni on ollut politiikan tutkimusta eikä historiantutkimusta

Vielä lopuksi on aiheellista käsitellä Jakobsonin näkemyksiä kylmän sodan jälkeisestä kansainvälisen järjestelmän muutoksesta. Voitaisiin esittää, että Jakobsonille

kansainvälinen toimintaympäristö on kuin korttipakka. Pakan kortit on jaettu uudelleen uusien toimijoiden kesken ja korttipeliin on tullut uusia sääntöjä. Maailmanpolitiikan korttipeli on kuitenkin pohjimmiltaan sama peli mitä se oli aiemminkin. Samalla tavalla kuin pasianssista on erilaisia muunnelmia, jotka kaikki kuitenkin muistuttavat lähtökohdiltaan samaa peliä, niin on myös kylmän sodan jälkeinen kansainvälinen järjestelmä peruslähtökohdiltaan sama muutoksista huolimatta. Kylmän sodan jälkeenkin Suomen tulee pyrkiä edistämään ensisijaisesti omaa turvallisuuttaan ja puolustaa omia etuja, mutta näihin tavoitteisiin tulee pyrkiä uusien institutionaalisten rakenteiden puitteissa ja toisten valtioiden kanssa. Kansainvälisen politiikan perustekijät – pelko, epävarmuus, voimatasapaino, kansallinen voima ja muut – pysyvät vaikka muutosta onkin tapahtunut. Nyt ja aina valtioiden johtajien tulee varautua kansainvälisen toimintaympäristön muutoksia. Mikään varautuminen ei kuitenkaan voi olla täydellistä, sillä historialla on tapana yllättää kaikkein valveutuneimmatkin maailmanpolitiikan korttipelin pelaajat.

Tutkimuksen päätökseen soveltuu Jakobsonin muistelmasarjan lopputoteamus (Jakobson 2003, 407), johon viittasin jo aiemmin mutta joka mielestäni kiteyttää kaiken yllä käsitellyn varsin osuvasti:

”Historialliset kokemukset osoittavat, miten vähän tiedämme tulevaisuudesta. Vain siitä voimme olla varmoja, että tapahtuu jotakin sellaista, jota kukaan ei ole ennalta odottanut.”

Varmaa on siten vain epävarmuus – jos nyt aina sekään.

6 LÄHTEET

Aineistolähteet

- Jakobson, Max. 1999. *Väkivallan vuodet: 20. vuosisadan tilinpäätös. 1.* Helsinki: Otava.
- Jakobson, Max. 2001. *20. vuosisadan tilinpäätös: 2, Pelon ja toivon aika.* Helsinki: Otava.
- Jakobson, Max. 2002. *Diplomaattien talvisota.* Helsinki: WSOY.
- Jakobson, Max. 2003. *Tilinpäätös: 3.* Helsinki: Otava.

Kirjallisuuslähteet

- Browning, Christopher. S. 2006. Small, Smart and Salient? Rethinking Identity in the Small States Literature. *Cambridge review of international affairs*, 19(4), 669-684.
- Bull, Hedley. 1966. International Theory: The Case for a Classical Approach. *World Politics*, 18(3), 361-377.
- Blombergs, Fred. 2013. Realismi ja strategian tutkimus. Teoksessa Sivonen Pekka (toim.), *Suomalaisia näkökulmia strategian tutkimukseen*, Maanpuolustuskorkeakoulu, 1(33), 5-38. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Carr, E. H. 2016. *The twenty years' crisis, 1919-1939.* Cham: Palgrave Macmillan.
- Coicaud, Jean-Marc. 2014. Emotions and Passions in the Discipline of International Relations. *Japanese Journal of Political Science*. New York: Cambridge University Press, 15(3), 485-513.
- Crawford, Neta C. 2000. The Passion of World Politics: Propositions on Emotion and Emotional Relationships. *International Security* 24(4), s. 116-56.
- Frost, Paul-Bryan. 2013. *Realism meets historical sociology: Raymond Aron's Peace and War.* Teoksessa Bliddal, Henrik. *Classics of International Relations*. New York: Cambridge University, 99-108.
- Gilpin, Robert. 1984. The Richness of the Tradition of Political Realism. *International Organization*, 38(2), 287-304.
- Juntunen, Tapio. 2018. Harmaantuvaa pienvaltioliberalismia: Suomi, ydinaseiden kieltosopimus ja ulkopoliittikan koulukuntavaikutteet. *Kosmopolis : rauhan-, konfliktin- ja maailmanpolitiikan tutkimuksen aikakauslehti*, 48(4), 39-63.
- Haukkala, Hiski. & Vaahtoranta, Tapani. 2016. Suomen turvallisuuspolitiikan linjat ja koulukunnat. Teoksessa Blombergs, Fred, (toim.), *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohtia*, Maanpuolustuskorkeakoulu, 1(4), 55-76. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.

- Hentilä, Seppo, Kinnermä, Maara & Ahonen, Harri. 2018. *Max Jakobsonin kirjasto: Kokoajansa näköinen*. Helsinki: Kansalliskirjasto.
- Kennan, George Frost. 1946. The Long Telegram. Haettu 9.4.2021 osoitteesta https://en.wikisource.org/wiki/The_Long_Telegram
- Kennan, George Frost. 1947. The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*, 65(4). Haettu 9.4.2021 osoitteesta https://en.wikisource.org/wiki/The_Sources_of_Soviet_Conduct
- Korhonen, Keijo. 1989. *Mitalin toinen puoli: Johdatusta ulkopoliitiikan epätodellisuuteen*. Helsinki: Otava.
- Korhonen, Pekka. 1992. *The origin of the idea of the Pacific Free Trade Area*. Väitöskirja. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Lee, Donna. & Smith, Nicola. J. 2010. Small State Discourses in the International Political Economy. *Third world quarterly*, 31(7), 1091-1105.
- Morgenthau, H. J. 1948. *Politics among nations: The struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Mayers, David Allan. 1988. Diplomacy and the Politics of Amelioration. Teoksessa Mayers, David Allan, *George Kennan and the dilemmas of US foreign policy*, 317-332. New York: Oxford University Press.
- Nau, Henry. R. 2012. Introduction. Teoksessa Nau, H. & Ollapally, D. M. (toim.), *Worldviews of aspiring powers: Domestic foreign policy debates in China, India, Iran, Japan and Russia*, 3-35. New York: Oxford University Press.
- Palonen, Kari. 1988. *Tekstistä politiikkaan: Johdatusta tulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.
- Pesu, Matti. 2017. Kun pienvaltiorealismin hegemonia murtui: Suomalaiset ulkopoliittiset koulukunnat kylmän sodan jälkeisen ajan alussa. *Politiikka : Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu*, 59(4), 280-297.
- Skinner, Quentin. 2002. *Visions of politics: Volume 1, Regarding method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tang, Shiping. 2008. Fear in International Politics: Two Positions. *International Studies Review*, 10(3), 451-471.
- Thorhalsson, Baldur. 2018. Studying small states: A review. *Small States & Territories*, 1(1), 17-34.
- Waltz, Kenneth. 2001. *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Wivel, Anders. 2013. *The politics of international theory: reading Waltz 1979 as a classic*. Teoksessa Bliddal, Henrik. *Classics of International Relations*. New York: Cambridge University, 157-166.
- Wohlforth, William. C., de Carvalho, Benjamin., Leira, Halvard. & Neumann, Iver. B. 2018. Moral authority and status in International Relations: Good states and the social dimension of status seeking. *Review of International Studies*. Cambridge University Press, 44(3), 526-546.
- Scheuerman, William. E. 2010 The (classical) Realist vision of global reform. *International Theory*. Cambridge University Press, 2(2), 246-282.
- Schmidt, Brian C. 2013. *The enduring logic of the three images: Kenneth N. Waltz's Man, the State, and War*. Teoksessa Bliddal, Henrik. *Classics of International Relations*. New York: Cambridge University, 81-88.
- Yanow, Dvora. & Schwartz-Shea, Peregrine. 2006. *Interpretation and method: Empirical research methods and the interpretive turn*. New York: M.E. Sharpe.
- Zimmermann, Jens. 2015. *Hermeneutics: A very short introduction*. New York: Oxford University Press.